

תכנית כנס כנרת החמישי לחוקרי צבא-חברה בישראל 19-20/2/2020

צבא העם – מאז ולעולם?

יחסי צבא וחברה בישראל בעידן של קיטוב חברתי
נרטיבים מתחרים ופוסט אמת.

תוכן העניינים

5	תכנית כנס כנרת
11	על המכללה
12	אגודת חוקרי צבא
15	מושב 1: קריאות פרשניות בשיח המלחמה
18	מושב 2: פרצות בהגנת העורף הישראלי-איום, חוסן ופתרונות
24	מושב 3: מסעי הסברה משני צידי המתרס בקונפליקט הישראלי פלסטיני
29	מושב 4: טרור ולוחמה נגד טרור
35	מושב 5: מלחמה, זיכרון ותקשורת: קולות רבים במלאכת הזיכרון
42	מושב 6: סקירת ספרים
44	מושב 7: חוסן לאומי וחוסן חברתי
48	מושב 8: היבטים ארגוניים ואנושיים
51	מושב 9: דת וצבא
55	מושב 10: הסיקור התקשורתי של פעילות ומדיניות צה"ל - מסגור וביקורת
61	מושב 11: מודל הגיוס לצה"ל
65	מושב 12: הצצה השוואתית למקרי בוחן בינלאומיים
69	מושב 13: זהויות על מדים
76	מושב 14: צה"ל וניהול המרחב הציבורי
80	מושב 15: ביקורת ופיקוח על הצבא
83	מושב 16: סקירת ספרים
88	מושב 17: טירונים, מלש"בים ושירות לאומי-אזרחי
93	מושב 18: אנשי מילואים בין שני עולמות

תכנית כנס כנרת החמישי לחוקרי צבא-חברה בישראל

19-20/2/2020

יום ד' 19/02/2020

09:30-10:00 –	הרשמה וכיבוד
10:00-10:20 –	פתיחת הכנס. ברכות – אלוף במיל' אילן בירן, יו"ר הוועד המנהל, המכללה האקדמית כנרת. מר עידן גרינבאום, ראש המועצה האזורית עמק הירדן.
10:20-11:30 –	מליאת פתיחה בנושא "תרבות הפיקוד והניהול בחיל האוויר והשפעתה על העולם העסקי בישראל". יו"ר המליאה אל"מ במיל' מר מיקי לב, מנכ"ל המכללה האקדמית כנרת. אודיטוריום 822 • תא"ל במיל' אבי ארוך • תא"ל במיל' צבי קנור • מר רביב מלמד, מנכ"ל שמים וארץ

12:00-13:30

מושב 1: קריאות פרשניות בשיח המלחמה.

- יו"ר פרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן. **כיתה 821**
- גב' דנה מסד (דוקטורנטית), האוניברסיטה הפתוחה ובית הספר לתקשורת, אוניברסיטת בר אילן ופרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן - "דוקטרינת 'צילום הקטב"מ' - השלכות שיח התקבלות סיקור המלחמות החדשות".
 - גב' קארין מצקו, האוניברסיטה העברית בירושלים - "צ'רנוביל: התקבלות סדרה פופולארית בשיח התקשורת - מחקר בתרבות ביטחון השוואתית".
 - פרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן וגב' דנה מסד האוניברסיטה הפתוחה ואוניברסיטת בר אילן - "ההגיונות המארגנים את הרטוריקה של היכל הזיכרון: הצעה לקריאות פרשניות".
 - ד"ר איל ליון, אוניברסיטת אריאל בשומרון - "משיח התקפי לשיח הגנתי".

מושב 2: פרצות בהגנת העורף הישראלי-איום, חוסן ופתרונות.

- יו"ר ד"ר אבי ביצור המכללה האקדמית בית ברל. **כיתה 823**
- ד"ר אבי ביצור, סא"ל במיל', המכללה האקדמית בית ברל - "חוסנה ועמידותה של החברה הישראלית".
 - ד"ר דב תמרי, תא"ל במיל', חוקר בנושא ביטחון לאומי - "צבא הגנת העורף-לבנת היסוד להגנת העורף".
 - מר שי בלאיש (דוקטורנט), אל"מ במיל', אוניברסיטת אריאל בשומרון - "חוסן לאומי-הערכות לפינוי אוכלוסייה תחת אש".
 - מר רוני אור-טיארג'אן (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל, אוניברסיטת שטרסבורג ורס"ן (דוקטורנטית) איה דולב, פיקוד העורף, צה"ל - "אזורי קו העימות-ההקשר המצרפי של תפישת האיום".

מושב 3: מסעי הסברה משני צידי המתרס בקונפליקט הישראלי פלסטיני.

יו"ר ד"ר לאה מנדלזיס - המכללה האקדמית כנרת. **כיתה 825**

- ד"ר רון שלייפר, אוניברסיטת אריאל בשומרון - "אי אלימות - אסטרטגיית חמאס בלוחמה המהפכנית נגד ישראל".
- ד"ר יצחק מועלם, המכללה האקדמית אשקלון - "דיפלומטיה שקטה".
- ד"ר כלילה מגן, אוניברסיטת בר אילן - "מקרה בוחן ייחודי של תקשורת משברית: הקמפיינים התקשורתיים של משפחות השבויים והנעדרים בישראל".

מושב 4: טרור ולוחמה נגד טרור.

יו"ר ד"ר עוזי בן שלום, אוניברסיטת אריאל בשומרון **כיתה 828.**

- ד"ר אהוד (אודי) גולן וד"ר לב טופור - "דע את האויב מבית: אתגרי המודיעין בהתמודדות עם טרור פנימי".
- ד"ר עוזי בן-שלום, אוניברסיטת אריאל בשומרון, רס"ן ד"ר ניב גולד, מקרפ"ר, צה"ל, ד"ר קורין ברגה, אוניברסיטת אריאל בשומרון, ד"ר אבישי אנטונובסקי, רמ"ד מחקר, מקרפ"ר, צה"ל, סא"ל (מיל') דביר פלג, מכון דדו למחשבה צבאית רב תחומית, צה"ל, ד"ר נחמיה שטרן, אוניברסיטת אריאל בשומרון - "התנסות יום-יומית בלוחמת מנהרות - ניתוח ראיונות עם לוחמים ומפקדים בחיל ההנדסה הקרבית של צה"ל".
- מר יאיר אנסבכר (דוקטורנט), עמית מחקר בפורום קהלת - "תרומת כוחות למבצעים מיוחדים של צבא ארה"ב למבצעים בעצימות גבוהה בעשורים האחרונים".
- מר מבורך כהן (דוקטורנט), האוניברסיטה העברית בירושלים - "המחלוקת על פעולות הגמול של צה"ל בגבול ירדן בשנים 1953-1956".

13:30-15:00 ארוחת צהריים קומה 0 בית אחי

+ דברי הסבר על שת"פ עם מערכות - ד"ר אמיר גילת מפקד כתב העת מערכות.

15:00-16:30**מושב 5: מלחמה, זיכרון ותקשורת: קולות רבים במלאכת הזיכרון.**

יו"ר פרופ' הלל נוסק. מכון כנרת ע"ש דן שומרון, מכללה אקדמית כנרת. **כיתה 821**

- ד"ר מרים (מירי) גל-עזר, מכללה אקדמית כנרת עמק הירדן - "מכתבי אהבה משדות הקרב של מלחמת העצמאות: חליפת מכתבים בין חיילת לוחמת פלמ"ח לאהוביה החיילים, משפחתה וחבריה".
- ד"ר פנינה אביר-עם, אוניברסיטת ברנדייס, ארה"ב - "הזיכרון הציבורי של מלחמת ששת הימים בזמן אמת (1967) וביובל ה-50 (2017): משמעות החסר בנושאי מגדר, יחידות עזר, ויחסי מלחמה ושלוש".
- ד"ר עמיר בר-אור, מכללת ספיר - "לוחמי דור המדינה וספרי זיכרונותיהם ממלחמת יום הכיפורים: השפעותיהם על הזיכרון הלאומי ותרבות הזיכרון בישראל".
- פרופ' הלל נוסק, מכון כנרת ע"ש דן שומרון, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן ופרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן - "קורבנות הטרור בשיח הציבורי: אקטיביזם, התמקמות, משמעות וייצוג תקשורתי".

מושב 6: סקירת ספרים:

- יו"ר פרופ' גליה גולן, האוניברסיטה העברית בירושלים. **כיתה 823**
- פרופ' אילת הראל-שלו, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- Breaking the Binaries in Security Studies: A Gendered Analysis of Women in Combat
- המגיבה - פרופ' גליה גולן, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- תא"ל במיל' מר עוזי קרן - "קול קורא להפקת ספר: עמק במערכה: קרבות תש"ח בעמק הירדן (שם זמני)".

מושב 7: חוסן לאומי וחוסן חברתי.

- יו"ר פרופ' סמדר בן אשר אוניברסיטת בן גוריון בנגב. **כיתה 825**
- גב' רחל חיימוביץ, אוניברסיטת אריאל בשומרון, "אך החיטה צומחת שוב" - הנצחה כאתוס, ההתיישבות הציונית הדתית בשומרון ובנימין.
- פרופ' סמדר בן אשר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב וד"ר יעריה בוקק כהן, המכללה האקדמית תל אביב-יפו, והמרכז הבינתחומי הרצליה - "בין שכול פרטי לציבורי: לימינליות ועבודת רגשות של אלמנות צה"ל מן הציונות הדתית ואלמנות צה"ל בדואיות"
- ד"ר כרמית פדן, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית וד"ר ראובן גל, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית - "הצעה למודל רב תחומי לחוסן לאומי".

מושב 8: היבטים ארגוניים ואנושיים.

- יו"ר ד"ר איל לוי, אוניברסיטת אריאל בשומרון. **כיתה 828**
- רס"ן אושרי בר-גיל (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל - "ממשאבי אנוש להון אנושי - כיצד התבוננות מנקודת המבט של הון אנושי מאפשרת להגדיל את ההון האנושי במדינת ישראל ולא רק למלא את השורות"
- מר חיים יוגב (דוקטורנט), אוניברסיטת אריאל בשומרון - "בין אינטלקט למקצוענות - אינטלקטואליזם בקרב קצינים בכירים בצה"ל בשנים 1948 עד 2018"
- מר רוניאל תורגמן (דוקטורנט), אוניברסיטת אריאל בשומרון - "הנמר ההומאני" בסבך העימותים החדשים - השתנות מבנים ותהליכים באוגדות לוחמות בצה"ל בזמן לחימה".
- ד"ר אלמוג שני, בית ספר למנהיגות, צה"ל ורס"ן מידד אבידר (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל - "פרקטיות מנהיגותיות של הדרג הטקטי בשדה הקרב העתידי".

16:30-17:00 - הפסקת קפה

17:00-18:30

מושב 9: דת וצבא.

- יו"ר ד"ר אהרון (רוני) קמפינסקי, מכללת אפרתה. **כיתה 821**
- גב' אסתר סלומון, האוניברסיטה הפתוחה - "תוכנה באמונה: תעסוקת נשים חרדיות בתפקידי פיתוח תוכנה בצה"ל".
- ד"ר דוד שניאור, מכללת שאנן - "התנ"ך ו'רוח צה"ל' - תמורות ביחס לתנ"ך במערכת הצבאית ובקרב הפיקוד הבכיר".
- ד"ר שלמה אברמוביץ, אוניברסיטת אריאל בשומרון - "לוחמים ולומדים: טשטוש הגבולות בין חברה וצבא במסלול השירות הצבאי של ישיבות ההסדר"
- ד"ר אהרון (רוני) קמפינסקי, מכללת אפרתה - "תמורות אפשריות בשיח הזכויות של החייל הדתי"

מושב 10: הסיקור התקשורתי של פעילות ומדיניות צה"ל - מסגור וביקורת.

יו"ר פרופ' זאביק דרורי, המכללה האקדמית כנרת. **כיתה 823**

- ד"ר אורי פז, המרכז לתקשורת בינלאומית, אוניברסיטת בר-אילן - "אתיקה עיתונאית "בדם הנפגעים": מ-CLOSE-UP ל-LONG-SHOT - דפוסי סיקור של אירועי טרור במבחן הזמן 1993 - 2019"
- פרופ' זאביק דרורי ופרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן. "התקשורת והביקורת מצוק איתן ועד עופרת יצוקה"
- ד"ר אלה בן עטר, מכללת ספיר, ד"ר רוני גז לנגרמן, מכללת קיי ופרופ' סמדר בן אשר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב - "כשצועקים 'להירגע' מחכים לפיצוץ הבא" - ההתנגשות בין קולו של הממסד וקולות תושבי עוטף עזה ברשתות החברתיות".
- ד"ר חיים פרנקל, המכללה למנהל והמכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן ופרופ' הלל נוסק, מכון כנרת ע"ש דן שומרון, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן - "הזרימה הדו-שלבית של הבולטות; פרויקט "צבא קטן וחכם" בעיתונות העברית 1994-2012".

מושב 11: מודל הגיוס לצה"ל.

יו"ר ד"ר אסף מלחי, המכון הישראלי לדמוקרטיה. **כיתה 825**

- מר גיא ברוקר (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל - "הלגיטימציה לדיפרנציאציה ב"צבא העם".
- ד"ר אסף מלחי, המכון הישראלי לדמוקרטיה - "מי מאתגר את צבא העם? יחסי חברות - צבא בישראל ועמדות שונות כלפי מודל הגיוס לצה"ל".
- ד"ר יונתן פרימן, האוניברסיטה העברית בירושלים - "מצבא של בנים לצבא של אחרים - מה עלול להתרחש אם ישראל תאמץ את מודל הגיוס הצבאי האמריקאי?".

19:00 מליאת תרבות

טקס פרסי הצטיינות למאמרים מצטיינים מטעם חוקרי צבא חברה בישראל ומכון דן שומרון
הרצאת אורח: אור הלר, כתב צבאי, עיתונאי ומגיש תכניות אקטואליה

יום ה' 20/02/2020

ארוחת בוקר במלונות

8:30-10:00 - רישום

9:15-9:45 אסיפה כללית, אודיטוריום 822

10:00-11:30 מליאת רמטכ"לים וסגני רמטכ"לים בנושא: צבא העם מאז ולעולם?

יו"ר המליאה אלוף במיל' אילן בירן, יו"ר הועד המנהל, המכללה האקדמית כנרת.

אודיטוריום אלפרין / אודיטוריום 822

- רא"ל במיל' גדי אייזנקוט
- רא"ל במיל' שאול מופז
- אלוף במיל' מתן וילנאי
- אלוף במיל' משה קפלינסקי

12:00-13:30

מושב 12: הצצה השוואתית למקרי בוחן בינלאומיים.

יו"ר פרופ' איל בן ארי, המכללה האקדמית כנרת. **כיתה 821**

- Dr. Yoav Kapshuk, Kinneret College on the Sea of Galilee and Prof. Michael
- "Kochin, Tel-Aviv University – "Territorial Conflicts and the New New World Order
 - Prop. Saya Kiba, Komatsu University, Japan – "What Retired JSDF Officers Talk About When They Talk About Civil-Military Relations
 - Prop. Atsushi Yasutomi, Miyazaki International College – " Will the Public's High Support for the Japan Self-Defense Force's Disaster Relief Help Promote Support for "its Combat
 - Prof. Eyal Ben-Ari, Kinneret College on the Sea of Galilee – "The Contemporary Japanese Self-Defense Forces, No Longer Disguised: The Final Normalization of the "Japanese Military

מושב 13: זהויות על מדיום.

יו"ר ד"ר עפרה בן ישי, האוניברסיטה הפתוחה. **כיתה 823**

- גב' לימור פומרנץ-זורין (דוקטורנטית), אוניברסיטת בר אילן - "הצטלבויות של מגדר ומעמד בהמרה של הון צבאי בספירה האזרחית".
- ד"ר לאה איציק, המכללה האקדמית אשקלון ופרופ' סופי וולש, אוניברסיטת בר-אילן - "אני ויתרתי על הצבא אבל לא ויתרתי על המשפחה שלי": המפגש בין גורמי סיכון, משאבי חוסן ועיצוב זהות בקרב צעירים יוצאי אתיופיה בצה"ל".
- ד"ר עוזי בן שלום, אוניברסיטת אריאל בשומרון וד"ר נחמיה שטרן, אוניברסיטת אריאל בשומרון - "Soldiers and Scholars: Ritual Dilemmas among National Religious Combat Soldiers in the Israel Defense Forces"

מושב 14: צה"ל וניהול המרחב הציבורי.

יו"ר ד"ר רוני גז לנגרמן, מכללת קיי. **כיתה 825**

- ד"ר רוני גז לנגרמן, מכללת קיי - "היכן להניח את העורף? התמודדות הנהגה חינוכית לגיל הרך במלחמה החדשה".
- רס"ן טלי לוי (דוקטורנטית), ממד"ה, צה"ל, גב' איילת שניר, ממד"ה צה"ל ומר רונן חזום, ממד"ה, צה"ל - "פעולה צבאית בתווך אזרחי שירותי: סיפורה של שותפות ציבורית- פרטית (PPP) בקריית ההדרכה".
- גב' אמירה בז'רנו (דוקטורנטית), אוניברסיטת בר אילן - "תקשורת דו כיוונית בין ענף תב"ל בדובר צה"ל ובין כתבי החוץ: החוליה החסרה בדיפלומטיה הציבורית בישראל".
- גב' אמירה בז'רנו (דוקטורנטית), אוניברסיטת בר אילן - "תקשורת דו כיוונית בין ענף תב"ל בדובר צה"ל ובין כתבי החוץ: החוליה החסרה בדיפלומטיה הציבורית בישראל".

מושב 15: ביקורות ופיקוח על הצבא.

יו"ר פרופ' אורי בר יוסף, אוניברסיטת חיפה. **כיתה 828**

- ד"ר עמיר בר-אור, מכללת ספיר - "תרבות פוליטית- ביטחונית: פריזמה לדין מושגי ביחס לפיקוח הפוליטי על הצבא".
- פרופ' אורי בר יוסף, אוניברסיטת חיפה - "מודיעין צבאי כמעריך לאומי: המקרה הישראלי".
- ד"ר דותן דרוק, המכללות הצבאיות - "תחקור והפקת לקחים ממבצעים וממלחמות בצה"ל - המלצות למלחמה הבאה".

13:30-14:30 ארוחת צהריים בית אחי קומה 0

14:30-16:00

מושב 16: סקירת ספרים.

יו"ר ד"ר כרמית פדן, המכון למחקרי ביטחון לאומי ומוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית. **כיתה 821**

- עו"ד רינת גולד גזית - זכויות נכי צה"ל - האתוס ושיברו.
- ד"ר עמיר בר-אור, מכללת ספיר - מחולשה לחלישה.
- ד"ר סיגל ברקאי, מכללת סמינר הקיבוצים - "במה לגברויות: דמויות חיילים ישראלים בתיאטרון".

מושב 17: טירונים, מלש"בים ושירות לאומי-אזרחי.

יו"ר ד"ר ראובן גל, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית. **כיתה 823**

- ד"ר עפרה בן ישי, האוניברסיטה הפתוחה, ד"ר קיסר איילה, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית וד"ר איתמר ריקובר, אוניברסיטת בר אילן והמכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן - "השירות הלאומי האזרחי לקידום ההי-טק הישראלי".
- מר שגיא קפלן, אוניברסיטת בן גוריון בנגב ופרופ' ארנה בראון-לבינסון, אוניברסיטת בן גוריון בנגב - "כיצד אסטרטגיות ההתמודדות מסייעות לטירונים להתמודד עם לחצי החצי שנה הראשונה לשירותם בצה"ל: השוואה בין טירונים משלושה חיילות, בשתי נקודות זמן שונות".
- רס"ן ענת וולדמן (דוקטורנטית), ממד"ה צה"ל, מר רוני אור-טיארג'אן (דוקטורנט), צה"ל, אוניברסיטת שטרסבורג, ד"ר ראובן גל מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית - "מניעים של נכונות".
- גב' יעל שדה (דוקטורנטית), אוניברסיטת אריאל בשומרון - "שיח לא לוחמים".

מושב 18: אנשי מילואים בין שני עולמות.

יו"ר פרופ' איל בן ארי, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן. **כיתה 825**

- גב' יונת ריין ספיר (דוקטורנטית), האוניברסיטה העברית בירושלים - "חוק שירות המילואים בישראל: צמצום האוטונומיה הצבאית ושינוי מערכת היחסים שבין החברה, הצבא והמדינה".
- ד"ר מוטי ספראי, המכללה האקדמית הרצוג ופרופ' איל בן ארי, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן - "מאחורי הקלעים" של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים - ניתוח המנגנונים הארגוניים".

16:15-17:15 מליאת סיכום:

הרב שי פירון, שר החינוך לשעבר, בנושא מודל חדש לשירות

יו"ר המליאה פרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת. אודיטוריום אלפרין

המכללה האקדמית כנרת

המכללה האקדמית כנרת נוסדה ב 1965 ומשנת 2010 הינה מוסד להשכלה גבוהה עצמאית המעניקה תארים בפיקוח המל"ג. כיום לומדים בה כ- 4000 סטודנטים, כ - 2000 מהם לומדים לתואר ראשון (B.A), תואר שני (M.A), ותואר מהנדס (B.Sc) ב- 14 תכניות לימוד עצמאיות בבתי הספר להנדסה ומדעי החברה והרוח. כ-2000 תלמידים נוספים לומדים בבית הספר להנדסאים, בלימודי מכינות קדם אקדמיות, ביחידה ללימודי תעודה, בבית ספר לתלמידים מחוננים ומצטיינים ובמרכז האקדמי לנוער.

המכללה הינה עמותה מסוג מלכ"ר הפועלת בהובלת האסיפה הכללית של המכללה, בראשה עומד אלוף במיל' עמי סגיס.

הניהול השוטף של ענייניה האסטרטגיים, הפיננסים והפיזיים של המכללה מבוצע על ידי הועד המנהל בראשו עומד אלוף במיל' אילן בירן.

הנהלת המכללה כוללת את פרופ' שמעון גפשטיין, נשיא המכללה ומר מיקי לב מנכ"ל המכללה. הסגל האקדמי מורכב מדיקן ביה"ס להנדסה פרופ' אברהם שיצר, דיקנית ביה"ס למדעי החברה והרוח פרופ' סיביל הילבורן ו-60 מרצים חברי סגל.

חזון המכללה כולל ראייה חינוכית רב תרבותית, המחויבת לקידום ופיתוח האזור ולעידוד מעורבות חברתית. המכללה מנגישה השכלה גבוהה לתושבי האזור ומהווה גורם מרכזי מחולל שינוי בתחומי התעשייה, החינוך והחברה משמשת כאבן שואבת לצעירים רבים לאזור הצפון.

חזון המכללה האקדמית כנרת - המכללה תישא שני דגלים:

תוביל מצוינות בהוראה, במחקר, בהכשרה יישומית ובפיתוח אקדמי ייחודי בתחומי ההנדסה ומדעי החברה והרוח.

תיתן מענה לקהילות במרחב, בדפוסי השכלה אקדמית, לימודי תעודה, השתלמויות וייזום אקדמי. המכללה מציבה במרכז את הסטודנט, מקדמת איכות אקדמית גבוהה ומכשירה את בוגריה להתמודד עם אתגרי המחר.

The Association of
Civil-Military studies
in Israel

אגודת חוקרי צבא
חברה בישראל

אגודת חוקרי צבא חברה בישראל

חברי האגודה הינם חוקרים העוסקים במחקר אקדמי בתחום יחסי צבא-חברה ומגיעים מדיסציפלינות שונות: חוקרי תקשורת ואנשי מדע-מדינה, סוציולוגים ואנתרופולוגים, היסטוריונים וכלכלנים, משפטנים, פילוסופים, אנשי חינוך ופסיכולוגים. בקרב החוקרים באגודה קיים שוני רב בהשקפות הפוליטיות ובגישות האסטרטגיות, אולם, המכנה המשותף המאחד אותנו לקהילה אחת הוא התפיסה לפיה נדרש מחקר אובייקטיבי, ככל האפשר, של אופן פעילותם של המוסדות הביטחוניים, של הממשק בינם ובין שאר מוסדות המדינה, ושל חלקה של החברה בשליטה בהם.

בראש יעדיה של האגודה ניצבים קידומו, הצגתו וניתוחו של המחקר הבין-תחומי המתמקד בנקודות מבט שונות ומגוונות של יחסי צבא וחברה בישראל: הקשרים בין הצבא לחברה, הממשק שבין הדרג האזרחי לדרג הצבאי, היחסים שבין הצבא ובין גופי ביטחון אחרים, וכן ההיבטים החברתיים והארגוניים השונים של הצבא. כמו כן, פועלת האגודה להפיץ את הידע המחקרי המצטבר בארץ ובחו"ל, בקרב גורמים באקדמיה, בצבא, במוסדות הביטחון, ובציבור הרחב.

מייסד האגודה: ד"ר ראובן גל.

יו"ר האגודה: פרופ' זאב דרורי.

חברי הנהלת האגודה: פרופ' סטיוארט כהן, פרופ' אייל בן-ארי, פרופ' גבי שפר,
פרופ' אהוד מניפז, פרופ' הלל נוסק, פרופ' אודי לבל, ד"ר אייל לוין, ד"ר דב תמרי,
ד"ר עפרה בן-ישי, ד"ר כרמית פדן, ד"ר אבי ביצור, מר רוני אור טיארג'אן.

האגודה מעודדת את הצטרפותם של מדענים וחוקרים חדשים לשורותיה.

להצטרפות לאגודה ניתן לפנות למנכ"ל האגודה, ד"ר ריקובר איתמר
בטלפון 054-3098055 בדוא"ל: itamar.rickover@gmail.com

www.civil-military-studies.org.il

The Association of Civil-Military Studies in Israel

The Association of Civil-Military Scholars in Israel welcomes the 35th Annual Conference of the Association for Israel Studies participants. We are pleased and proud that many of our members are participating in this exceptional conference.

Members of the Association are researchers engaged in academic research in the field of military-social relations and come from various disciplines: Communications researchers and Political Scientists, Sociologists and Anthropologists, Historians and Economists, Lawyers, Educators and Psychologists. Among the researchers in the society there is a great deal of difference in political views and strategic approaches, but the common denominator that binds us into one community is the concept, to the extent possible, that objective research is required, on the manner in which security institutions operate, their interface with the media, and society's part in controlling them.

The Association's goals are the promotion, presentation and analysis of interdisciplinary research with a focus on various and varied perspectives of military and social relations in Israel: The relationship between military and society, interface between the civilian rank and the military rank, the relations between the army and other security bodies, and the army's social and organizational aspects. The association also works to disseminate the accumulated research knowledge in Israel and abroad, among academics, the army, security establishment, and the general public.

Founder of the Association: **Dr. Reuven Gal**

Chairman of the Association: **Prof. Zeev Drory**

The Association's Board Members: **Prof. Stuart Cohen, Prof. Eyal Ben-Ari, Prof. Gabi Sheffer, Prof. Ehud Menipaz, Prof. Hillel Nosssek, Prof. Udi Lebel, Dr. Eyal Levin, Dr. Dov Tamari, Dr. Ofra Ben-Yishai, Dr. Carmit Padan, Dr. Avi Bitzur, Mr. Roni Orr Tiargan**

The Association encourages the admission of new scientists and researchers to its ranks

To join the association, please contact Dr. Rickover Itamar, CEO
Telephone: 054-309-8055 Email: itamar.rickover@gmail.com

www.civil-military-studies.org.il

מושב 1:

קריאות פרשניות בשיח המלחמה

יו"ר פרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן. **כיתה 821**

"דוקטרינת 'צילום הקטב"מ' - השלכות שיח התקבלות סיקור המלחמות החדשות".

כותבים:

גב' דנה מסד (דוקטורנטית), האוניברסיטה הפתוחה ובית הספר לתקשורת, אוניברסיטת בר אילן

dana.masad@gmail.com

פרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן ulebel@gmail.com

תקציר:

אחד הייצוגים הדומיננטיים של המלחמות החדשות בתקשורת ההמונים ובתרבות הפופולארית הוא של מה שאנו מכנים Drone Shot (צילום הקטב"מ): תצלום אנכי מגובה רב, המייצר מזעור של פני השטח, מבטל את אשליית הדו-ממד הצילומית ויוצר השטחה של האלמנטים הכלולים בו. מאפיינים חזותיים אלה של ה"Drone Shot", יחד עם היעדר הסאונד הדיאגטי האופייני לו, הופכים את האלמנטים המוצגים בו – גיאוגרפיה, כלי תחבורה, בני אדם – לתצורות מופשטות המחייבות 'פיענוח'. בכך, יוצרים ה"Drone Shots" (צילום הקטב"מ), שמקורם בצילומי הלווין, המטוסים והרחפנים הצבאיים, הרחקה ואף הזרה של המציאות. בהרצאה זו נציג את מחקרנו בו אנו יוצאים כנגד האקסיומה המציגה את ה-"New Wars" ככאלו שבהן זירות הלחימה הנן בהגדרה בנראות (visibility) גבוהה יותר מאשר המלחמות הישנות. אל מול הפוטאג' המדמם ומחריש האוזניים מ"גובה התרחשותה" של הפעילות הצבאית על הקרקע של המלחמות הישנות, עברו יכול הסרטון של הילדה הוויטנאמית חרוכת העור הנסה מכפר מופגז בוויטנאם, להיות דוגמה איקונית מובילה, ה"Drone Shot" מספק ייצוג אודיו-וויזואלי נקי, מרוחק וקל לצריכה שאינו קשה לצפייה ואף אינו מעורר התנגדויות ללחימה המיוצגת על המסך. זאת למרות שה"Drone Shot" על פי רוב מתעדים הפגזות באמצעות מאסיביות שנוזקיהם האגביים (מה שמכונה collateral damage) בלתי נמנעים ונרחבים. במובן זה נטען כי מלבד האסתטיקה הייחודית שמציע ה"Drone Shot", היוצאת מהפרקטיקה הצבאית (וגם נודדת לייצוגים תקשורתיים פופולאריים עכשוויים שאינם ממוקדים בספרה הצבאית), הוא חושף את דוקטרינת הייצוג של המלחמה החדשה. כלומר, את ה"Warfare Cleanex" המקהה את ההתנגדות האזרחית ללחימה במתחמים אזרחיים באמצעות השטחת והרחקת ייצוגי הזוועה שלה.

ההגיונות המארגנים את הרטוריקה של היכל הזיכרון: הצעה לקריאות פרשניות

כותבים:

גב' דנה מסד (דוקטורנטית), האוניברסיטה הפתוחה ובית הספר לתקשורת, אוניברסיטת בר אילן

dana.masad@gmail.com

פרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן ulebel@gmail.com

תקציר:

בשנת 1974 השיקה ממשלת ישראל את הפרויקט הלאומי "הר איתן": בניית אתר זיכרון צבאי לאומי של המדינה. בניגוד לשלל יוזמות שצמחו "מלמטה" אמור היה האתר לייצר נרטיב מוסכם של ההיסטוריה הצבאית הישראלית: להנפיק תכנים תרבותיים, להכיל מוזיאונים וגלריות ולשמש סוכן חינוכי פעיל. כפי שנחשף בהרחבה בשלל מחקריהם של דרורי ולבל, הרי שבמשך 44 שנים בהן פעלו אדריכלים, מחנכים, היסטוריונים ותחקירנים והושקעו מאות מיליוני דולרים לא הצליחו להקים את הפרויקט. מתחים ומאבקים שונים מנעו את הקמתו של "הר איתן" ובשנת 2018 נחנך במקומו במפתיע "היכל הזיכרון". מבנה המורכב אך ורק אלפי לבנים bricks, שעל כל אחת מהן חרוט שמו של חלל צה"ל ותאריך נפילתו, ללא רמז על נסיבות מותו, ללא שם המבצע או המלחמה בה לחם, וכשבין אלפי הלבנים לא נמצא סמל, עיטור, ציטוט תנ"כי או דבר שירה. מכיוון שאין זו רטוריקה או אסתטיקה המוכרת מן ההנצחה באנדרטאות במרחב הפיסי בשבילי ובנופי ישראל או העולם, במחקרנו אנו פועלים לזהות את המשמעויות שהצמצום האינפורמטיבי מקפל בתוכו, כמו גם את הסיבות המודעות והבלתי מודעות, לשיטתנו, שבגינן קודמה יוזמת הנצחה בלתי שגרתית זו. לטענתנו מדובר בבחירה לא מודעת שמקורה ביוזמה טלוויזיונית שהחלה באמצע שנות התשעים ומציגה מאפיינים דומים: שידור כרונולוגי של שנות נופלים ביום הזיכרון. כמו המאבקים סביב פרוייקט "הר איתן" לפניו וכמו גם הקמתו של "היכל הזיכרון" בהשפעתה, נראה כי יוזמה טלוויזיונית זו חושפת את הימצאותה של הישראליות תחת מה שמכונה "culture war" ועימותי לגיטימציה. כך, הבחירה בנוסח טלוויזיוני ומצומצם זה והעתקתו אל המרחב הממשי של ההנצחה הפיסית ממחישה את הניסיון לעבור התקבלות סולידיארית ולשמר את שיח השכול א-פוליטי וקונצנזואלי. אולם, בויתור על פרוייקט "הר איתן" כאתר זיכרון ממלכתי לטובת "היכל הזיכרון" מתחמק אתר ההנצחה הלאומי מהמשאב הבסיסי עליו הוא אמון: משמעות לאומית למותם של הנופלים. התוצאה היא דה-פוליטיזציה של הזיכרון ויצירת סולידריות סביב עצם האובדן בלבד, אך לא סביב פשרו. ההרצאה תציע שלוש קריאות – שבכל אחת מהן משמשות לבנות הזיכרון בחזקת "מלבינות", קרי – מכסות ומטשטשות את אופייו ההולך ומתגבש של השכול הצבאי הישראלי הממשי, החותר תחת ייצוגיו ההגמוניים.

צ'רנוביל: מהתקבלות סדרה פופולארית בשיח התקשורתי להיערכות לאסון גרעיני? מחקר השוואתי

כותבת:

גב' קארין מצקו, האוניברסיטה העברית בירושלים karin25419@gmail.com

תקציר:

המחקר משווה בין שלושה שיחי ביקורת טלוויזיה: כל אחד מהם למעשה הנו מחקר ניתוח תוכן על אודות "התקבלות" (reception) של הסדרה "צ'רנוביל" בקרב עיתונות פופולארית. הושוו תפיסות ועמדות המבקרים על אודות הסדרה במהלך ולאחר הקרנתה בישראל, בארצות הברית וברוסיה. המהלך המחקרי נועד למצות מן הביקורות תובנות ביחס לשיח המודע והבלתי מודע על אודות מדיניות הגרעין במדינות האמורות. הנחת המוצא היא כי גם שיח פרשני טלוויזיוני, שהממד הגלוי שלו הנו בהקשרים תרבותיים-בימאיים-תסריטאיים, מאורגן וממושמע בקהילת מדיניות בהקשרים חוץ טלוויזיוניים, ובמקרה זה – בהקשרי גרעין ונשק בלתי קונבנציונאלי. הניתוח מלמד על התפיסות הפסיכו-פוליטיות השונות בין שלושת המדינות (ומעניק הסברים היסטוריים, פסיכולוגיים ופוליטיים) להתמודדות שונה עם הסדרה, לשימת דגשים שונים ומבעים שונים לייצוגים סוציו-ויזואליים שונים במהלכה. מדובר אם כן במקרה בוחן לכך שהתקבלותו של פריט טקסטואלי חזותי מקפלת בתוכה פסיכולוגיה פוליטית של קהילה ביטחונית ומשוקעת בשיח טראומה קהילתי.

פרצות בהגנת העורף הישראלי-איום, חוסן ופתרונות

יו"ר ד"ר אבי ביצור המכללה האקדמית בית ברל. כיתה 823

חוסנה ועמידותה של החברה הישראלית

כותב:

ד"ר אבי ביצור, המכללה האקדמית בית ברל avibitzur@gmail.com

תקציר:

לפניכם מאמר קצר העוסק בבסיס עשייתכם, החוסן החברתי; ומטרתו לעורר דיון בהיבטי מושג מרכזי הזה. ישראל עברה במהלך השנים האחרונות מספר אירועים בתחום החרום, שהעמידו במבחן את כוונותיה, מוכנותיה, מודעותה והיערכותה של המערכת הביטחונית והאזרחית כולה, של החברה הישראלית, לעמידה נכונה במצבי חרום. האירועים היו מסוגים שונים דוגמת דלקות, קריסת חניון ושריפות וכן מבצעים צבאיים, שגררו בעקבותיהם תקיפות טילים ורקטות על העורף האזרחי, סופות שלגים ועוד. אירועי מבצע 'צוק איתן' בשנת 2014 ואירועי נובמבר 2018 המחישו ביתר שאת את חשיבות ההיערכות ובעיקר העמידות והחוסן של החברה הישראלית, שלמעשה, נמצאת במצב של דחק ולחץ על עורפה האזרחי לאורך שנות קיומה. ההיערכות וההתמודדות עם מצבי החרום הללו, באו לביטוי בשינוי ארגוני, מבני, תורתי וגם תקציבי. **ניתן להבחין במודל של התנהגות שיטתית לגבי מעמדו של העורף הישראלי בשעת חרום וההיערכות לקראת מצב כזה**, הן בתפישת הביטחון הלאומי אל מול איומי מלחמה והן בהיבט האזרחי אל מול אפשרות התמודדות עם אסונות גאוגרפיים או אירועי טרור או אסון, שימוש בחומר לא קונבנציונלי ועוד. מצד אחד בולטת במודל התייחסות רצינית לצרכי העורף האזרחי הנתפש כמאיים וכנושא מרכזי לעסוק בו ולכן רבות ההגדרות המבניות, הגאוגרפיות, הפוליטיות, הארגוניות והאחרות העוסקות בהיערכות עורף זה לשעת חרום ומצד שני **המענה איננו שלם** מול ההגדרות והתקציב, ההשקעה והרעיונות ועדיין אין לנו היכולת לומר שהעורף האזרחי ערוך ומוכן כדבעי לקראת אירועי קיצון ואירועי חרום¹. תפישת האיום, הן זה הביטחוני והן זה הגיאוגרפי או הכרוך באסונות טבע, הינה חזקה וברורה ובאה לידי ביטוי בנאומים, בחקיקת חוקים, בבניית גופים כרח"ל (ראשות החרום הלאומית), אך **הפער מול המענה הינו בלתי מתקבל על הדעת** - לא יתכן **שאלפי בתיים בישראל נטולי ממ"ד** או מקלט או **שתרגולי חילוץ והצלה בנושא רעידות אדמה עוד לא בוצעו בכלל מדינת ישראל**, לדוגמא.

1. "Brecher, Michael, (1995), Crises In World-Politics" Theory And Reality .
Oxford: Pergamon Press.

לא יתכן שנשים את מבטחנו ב'כיפת ברזל', ב'שרביט קסמים' וב'קלע דוד' (אמצעים לירוט רקטות וטילים) מצד אחד, ומצד שני לא נתרגל **פינוי אוכלוסיה למקום מוגן** כמו 'מנהרות הכרמל' או שלא נחוקק את **חוק 'מוכנות העורף'** (ישראל עדיין נמצאת בהתנהלות החרום שלה תחת חוק הג"א מ-1951!) או שעמידות חוסננו ל"יום פקודה" תעמוד בסימן שאלה. ברור לחלוטין שאם החברה הישראלית לא תעמוד באופן יציב, מלא יכולת חסינות ועמידות מול אויביה הרי שהיא תקרוס.

מאמר זה בא להציג את החוסרים, להצביע על הצורך בהשלמת הפערים והצרכים, בהיערכות אופטימלית לשעת חרום במדינת ישראל כדי להגיע לרמת חוסן ועמידות נדרשים מול האיומים, ובמקביל מנסה לספק את ההסברים האפשריים להתנהלות המובילה לפערים כאלו בתקופה שזו רק שאלה של זמן, מתי והיכן ובאיזו עוצמה יתרחש האירוע המשברי הבא - האם ברעידת אדמה או במתקפת טילים או רקטות על העורף האזרחי, כפי שראינו באירועי נובמבר 2018?

ההסברים לפערים באים ממספר עולמות אפשריים:

עולם התוכן של **ניתוח תהליכי קבלת החלטות באמצעות 'הגישה הפסיכולוגית'** היא אפשרות אחת, שבאה לידי ביטוי בשלושה היבטים מרכזיים:

- תיאורית הקונפליקט²

- היבט המשבר³

- היבט ההיגדים הפסיכולוגיים של תפישת האיום ע"י המנהיגים⁴

האפשרות השנייה להסביר את הפערים היא באמצעות **האסכולות הארגוניות** (רח"ל ופקע"ר).

האפשרות השלישית היא **הגישה התרבותית**, תוך התבססות על מושג 'התרבות האסטרטגית' המלווה באקטיביזם ומיליטריזם של החברה הישראלית וזאת כבסיס המדויק ביותר לניתוח ההחלטות שהובילו לפערי המיגון, המיקלוט, החקיקה וההיערכות לחרום בישראל.

לכאורה, חלה כל הזמן התקדמות בהתייחסות לעורף במהלך השנים אך **למעשה העורף עדיין** (וטוב שכך) **לא עמד בפני מבחנים קשים** כפי שעמדו הבריטים או הגרמנים במלחמת העולם השנייה או היפאנים תחת אסונות הטבע (צונאמי ורעידות אדמה) שנחתו עליהם בעוצמה רבה.

עדיין קיימים במערכות אלו המאמינים בתפישת ה'wishful thinking', חסידי "לנו זה לא יקרה", ואלו הבוטחים ביכולות פרויקטי המיגון האקטיבי; אך במציאות הדברים אינם נראים או מתנהלים כך. **קיים צורך מיידי בחינוך להיערכות לחרום של החברה הישראלית**, ממנהיגיה ועד אחרון וצעיר אזרחיה אל מול האיומים שיעמדו בפניהם.

מאמר זה נועד להציף את אבני הנגף, את הסיבות העומדות בדרכנו להגעה לשלמות ברמת החוסן שלנו ואת היערכותנו לרגעי המשבר, למצבי הקיצון, למצבי החרום, שבוודאי עוד נפגוש בחברה הישראלית.

2. לדוגמא, היכל, גבריאליה, קבלת החלטות בזמן משבר, 1992, מערכות, עמ' 13; גאניס ומאן, 1983, עמ' 45-10.

3. לדוגמא, Herman 1969, עמ' 20-50; ביצור, אבי, (2001), "מעמד העורף בתפישת הביטחון הלאומי בישראל", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור בפילוסופיה, אונ בר אילן, ר"ג.

4. לדוגמא, בן צבי, 1988, עמ' 76-92; דורון, גדעון, להחליט ולבצע, 1986, רמות, תל אביב, עמ' 40-60. להלן - דורון.

מהות הדילמות איננה פשוטה. לדוגמא, בהיבט הביטחוני, עומדת מצד אחד הבחירה ב'דוקטרינה ההתקפית' כפי שהציג יחזקאל דרור: "היערכות העורף ראוי שתתבסס על הגברת היכולת ההתקפית יותר מאשר להשקיע בהגנה האזרחית"⁵ אל מול נאום הרמטכ"ל לשעבר יגאל ידין, עוד ב-1952, "המלחמה הטוטלית מחייבת ארגון יעיל של העורף שהוא משענת לצה"ל"⁶, כלומר, בחירה בהגנה.

כאמור, הדילמה אינה פשוטה אבל אין ספק שעל העורף האזרחי הישראלי מוטלת מעמסה שראוי שקברניטי המדינה יכירו בה ויתנו לה מענה אופטימלי. כל זאת, כדי שנהיה "עם קשה עורף" (שמות פרק ל"ב) במובן החיובי של המושג.

אחתום בקריאה לכם, הקוראים, לקיים בדחיפות דיון מעמיק ויסודי במהות המושג חוסן ובהשלכותיו על ארגון הגנת העורף, האחריות, ההכנות, ההתארגנות ובעיקר בניית עמידות של ממש לחברה הישראלית.

תקציר כנרת : חוסן לאומי- הערכות לפינוי אוכלוסייה תחת אש

כותב:

מר שי בלאיש (דוקטורנט), אל"מ במיל', אוניברסיטת אריאל בשומרון shaibelaish@gmail.com

תקציר:

מטרת המאמר היא להביא לקורא את האתגרים העשויים להתרחש בעת פינוי אוכלוסייה תחת אש תוך בחינת הצרכים של המפונים במודל פירמידת הצרכים של **מאסלו**. בנוסף המאמר בוחן את דגמי הקליטה האפשריים בישראל תוך בחינת הצרכים של אותם מפונים מול כל מודל קליטה. המאמר יציע מודל שונה, חלופי שעשוי לרתום את האוכלוסייה לפעולה **אקטיבית התנדבותית** ושתקל במעט על רשויות המדינה בעומס הטיפול במפונים ובעיקר תאפשר מענה טוב יותר לצרכים של המפונים.

פעולת הפינוי אינה זרה בעולם ולמעשה נעשה בה שימוש רב בעקבות מצבי חירום שונים. המאמר יסקור את חלקם לרבות את הפינוי **מלונדון** במלחמת העולם השנייה, בה פונו כארבעה מיליון תושבים, מתוכן מיליון וחצי ילדים, שנאלצו לעזוב את הוריהם ולעבור למשפחות אומנה לתוקפות ממושכות. פעולת הפינוי בבריטניה, ערב המלחמה, נעשתה לאור חשש כבד מפלישה של הצבא הגרמני ליבשת. ובתוך ימים ספורים, במהלך לאומי, בן משרדי ובשילוב רוח התנדבות לאומי של תושבים רבים אשר קלטו מפונים, פונו אוכלוסיות מוחלשות (הרכיב החלש בשרשרת החוסן) שלא היוו חלק במאמץ הלחימה האקטיבי. עוד יסקור המאמר את הפינוי שנעשה ביפן בשנת 2011 **בפוקושימה** ואת הפינוי **בניו אורלינס** כתוצאה מהוריקן קטרינה.

בשנים האחרונות הפך האיום על העורף במדינת ישראל למרכזי ומשמעותי. האויב רואה בעורף מדינת ישראל ובאזרחי ישראל נקודת תורפה, אשר עליו להכות בהם על מנת להכאיב ואף להכריע. וביתר שאת הפכו תושבי קו העימות למטרה נוחה לפגיעה בקרב האויב. יישובי עוטף עזה כדוגמת נתיב העשרה, כפר עזה ונחל עוז נפגעו ממטחי מרגמות מדויקות. לצערנו גם נוכחנו להיפגעותם של אזרחים, תושבי אותם יישובים.

5. דרור, יחזקאל, (1995), אסטרטגיה רבתי לישראל, אקדמון, ירושלים.

6. דורון, שם.

מיד לאחר מבצע "צוק איתן" הנחה הדרג המדיני את צה"ל להכין תכניות לפינוי ממוסד של אוכלוסיות אשר ישהו באזורי קרבות. כיום צה"ל ומערכות הביטחון בכלל מקיימים נוהלי קרב, תרגילים ותדריכים של פינוי ואף מתוך הצבא נשמעים קולות התומכים בפינוי כזה.

אוכלוסייה מפונה משולה לאוכלוסיית פליטים. אוכלוסייה אשר עוזבת בחופזה את ביתה, את מבצרה ונוודדת הרחק מאזור הנוחות של הבית, המשפחה, הקהילה, חברים ועוד. תחושת חוסר האונים של המפונים תהיה גורפת. חלקם הגדול לא יוכלו להמשיך לעבוד וללמוד, כך שחוסר המעש עלול להשפיע לרעה על האוכלוסייה. **הצלחתו של מהלך הפינוי תלויה** בקליטה ובמתן תנאי שהייה מיטביים, תוך ניצול היתרון היחסי של האוכלוסייה המפונה, כולו משום שאורך הנשימה האזרחי מעניק לדרג המדיני ולדרג הצבאי זמן למימוש מטרות המערכה.

כאמור, פינוי אוכלוסייה תחת אש הנו רכיב אשר ישפיע על **החוסן הלאומי** בעת לחימה. זהו מבחן לאומי משמעותי אשר עשוי לחזק את החוסן ואף את ההרתעה של מדינת ישראל אל מול אויביה אך מנגד עלול להשפיע לרעה במידה והפינוי ובעיקר המענה למפונים יהיה לקוי. חוסן לאומי, פינוי אוכלוסייה תחת אש, מתנדבים, אקטביות, מאסלו.

צבא הגנת העורף-לבנת היסוד להגנת העורף

כותב:

ד"ר דב תמרי, תא"ל במיל', חוקר בנושא ביטחון לאומי tamari@netvision.net.il

תקציר:

העורף מוגן בקושי ולהלן הסיבות העיקריות:

- למרות היכולות הטכנולוגיות והמבצעיות כמו "כיפת ברזל" והיכולות לירוט טילים בליסטיים, אין בהן כדי להגן על העורף מפני הכמויות והמספרים של שיגור רקטות, טילים ופצצות מרגמה המצויים בלבנון וברצועת עזה. זו תחרות כמותית ולפי קצינים בצה"ל אין כיום אפשרות להתחרות כמותית במספרים הללו, גם אם ירכשו סוללות ירוט נוספות. במלחמה כוללת בעלת אופי של אש - היתרון ליריבים. יתר על כן, העדיפות להגנה מפני עוצמות האש מנגד תינתן למתקנים חיוניים, לבסיסי חה"א וצה"ל.

- מתקפה כוללת על לבנון עד להפסקת המלחמה לא תהיה קצרה, גם אם מחצית לבנון תיהרס - עדיין העורף האזרחי הישראלי עלול להיפגע באופן קשה ביותר.

- הגנת העורף סובלת מכך ששמונה משרדי ממשלה יש להם חלק בהתכוננות להגנת העורף, בזמן המלחמה ובשיקום שאחריה - משהב"ט, משרד הפנים, המשרד לביטחון פנים, משרד הבריאות, משרד האוצר, משרד הרווחה, משרד התחבורה ומשרד החינוך. משרדים אלה לא משתפים פעולה להתמודד עם המורכבות של הגנת העורף. אין כיום חקיקה המחייבת את משרדי הממשלה ואין גם ישות ממשלתית המסוגלת להתמודד עם הגנת העורף, למעט פיקוד העורף הצבאי, פיקוד טוב כשלעצמו, אבל קטן ללא יכולת להקיף את כל הנושא, גם אין חקיקה המאפשרת לו להתמודד.

יש נושא אחר הקיים בשיח הציבורי וגם באקדמי - השאלה האם להמשיך בתפיסה של צבא העם; חובה, קבע ומילואים, או להתחיל במימוש צבא מתנדבים מקצועי.

לכאורה, שני נושאים שונים. לטענתי, יש חיבור מובהק בין שני הנושאים הללו והיא השותפות של החברה ישראלית, של המוני ישראלים, במלחמה, לחימה, נשיאה בעול הביטחון, לא חשוב האם מלחמה כוללת, מלחמה חלקית, קטנה או גדולה בהיקפה, מלחמת התשה ומאבק למען ביטחון פנים.

מאז מלחמת העצמאות, למען הדיוק ההיסטורי עוד לפניה, הביטחון הלאומי, הביטחון של הפרט והכלל, הושתת על השתתפות הציבור היהודי/הישראלי במאבק לביטחון. לא כולם התגייסו ולא כולם נלחמו, אבל הרוב המוחלט השתתף בפועל ע"י ש"יכות. האם השתתפה בכך שבנה שרת בצבא, הנער השתתף בכך שאביו שרת כאיש מילואים, הסבא הוריש לנכדיו את חלקו כשהיה צעיר וגם בוגר. המודל של צבא חובה, קבע ומילואים הוא הקוהזיה הישראלית יותר אפילו מהמורשת הדתית וגם הלאומית, והרי באלה יש חילוקי דעות לא מגושרים.

מִעֲבָר לַצֶּבֶא מתנדבים מקצועי פרושו בפועל ניתוק הישראלים מהשתתפות ישירה או תמיכה והשתתפות עקיפה מהביטחון ומהמלחמה. יש גוף ממלכתי – "צבא מתנדבים מקצועי" שיעסוק בזה, אנחנו פטורים. דומה הדבר בהגנת העורף. המודל המקובל והמועדף – כוחות פיקוד העורף וארגוני החרום הם שיושעו אותנו כאשר עשרות אלפי רקטות וטילים ישוגרו מלבנון במספרים שטרם ידענו בזמן קצר (אני מסתמך על הערכות המטכ"ל). מובן מאליו שצה"ל/פיקוד העורף קטנים מידי ממענה סביר. זה מודל שפרושו "תשאירו לנו את הנושא" ואתם תהיו קורבן.

המשותף לצבא מתנדבים מקצועי ולתפיסת הגנת העורף היא הבחנה, שלא נותנים עליה את הדעת, **בין כולנו משתתפים, לבין היות רובנו המוחלט קורבן** והשם ישמור. יש לכך השפעה עצומה על התודעה הישראלית, העלולה להישאר בתודעת הפרט והחברה לאורך שנים כמו הקיט-בג של מלחמת יוה"כ שטרם הורדנו מהגב.

הרעיון שראוי לקדם הוא **"צבא הגנת העורף"**.

לבנת היסוד להגנת העורף: שילוב של הרשות המקומית ושל מערך המילואים

מהמציאות אנחנו יודעים שבקונפליקטים אלימים המסתיימים ללא הכרעה, החוזרים על עצמם כל כמה שנים, אחת המטרות הלאומיות החשובות ביותר היא יצירת חוסן אישי, חברתי ולאומי. התפיסה המקובלת כיום של הגנת העורף אינה יוצרת חוסן. בשיטה הקיימת **האזרח הוא קורבן**. חובה **לעבור מקורבן למשתתף**. אפשר לרתום את תפיסת המילואים הישראלית, שהייתה לה הצלחה מתמשכת לאורך שנים, ולהסב אותה גם להגנת העורף באמצעות ארגון מחדש של המערך וחקיקה הולמת.

תפיסת ההפעלה האמורה צריכה להתבסס על היסודות הבאים:

- נוסף על ארגוני החירום הארציים והמקומיים (משטרה, כבאות והצלה, שירותי רפואה) יוטלו גם על הרשויות המקומיות ההתכוננות למצבי חירום ולאסונות, אחריות וסמכות, לפי חוק, לנהל את המערכה, ככל שתימשך, וכן מהלכי השיקום, שמטבעם הם ארוכי טווח.

- בכל עיר ובכל יישוב ישרתו **אנשי מילואים, תושבי המקום**, במסגרת יחידות ייעודיות. תפקידם יהיה לעמוד בכל המטלות שיידרשו מהם: החל מתגבור מסיבי של ארגוני החירום, עבור דרך טיפול פעיל באוכלוסייה במהלך המערכה בכל התחומים הנדרשים, ובעיקר קיומה של "שגרת חירום", וכלה בתפעול האמצעים הנמצאים במרחב הרשות וכן פינוי אוכלוסייה (או קליטת אוכלוסייה מפונה), לפי ההחלטות של פיקוד העורף ושל הגורמים המוסמכים לעניין הזה.

אנשי המילואים האמורים ישרתו ביחידות מקומיות. הכשרתם לתפקידיהם ואימוניהם המקצועיים יתקיימו במתקנים של פיקוד העורף ועל פי תורת ההפעלה שלו. תנאי השירות שלהם יהיו זהים לתנאי השירות של המילואימניקים ביחידות צה"ל האחרות מבחינת התגמולים ומשך השירות. הפיקוד על יחידת מילואים עירונית או כפרית יוטל על קצין מילואים הגר במקום. בחינת התאמתו, מינויו והכשרתו הם בסמכותו של פיקוד העורף. מפקד היחידה יפעל מבית העירייה/מועצה של הרשות המקומית. בעלי מקצועות נדרשים ביחידות המילואים האלה ישולבו בעת חירום במנגנון הקיים של הרשות המקומית. גודל היחידות האלה יותאם לפי גודל כל ישוב וישוב. על סמך העיקרון הזה גם ייקבעו התקנים של בעלי המקצועות הנדרשים שיגויסו מבין תושבי המקום. כל האמור לעיל ייקבע בחקיקה מפורטת (החוק להגנת העורף אינו קיים ועדיין קיים חוק הג"א 1951...) שתחייב את כל משרדי הממשלה הרלוונטיים, וכמובן את צה"ל ואת פיקוד העורף. כדי ליישם את ההחלטה הזאת ביישובי המגזר הערבי אפשר לגבש מודל דומה במסגרת השירות האזרחי. תוספת להצעה האמורה היא הפניה של מחויבי שרות לאומי-אזרחי להשתלב בהגנת העורף באמצעות יחידות המילואים המקומיות.

אזורי קו עימות: ההקשר המצרפי של תפיסת האיום

כותבים:

רס"ן (דוקטורנטית) איה דולב, פיקוד העורף, צה"ל orroni6@gmail.com
מר רוני אור-טיארג'אן (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל, אוניברסיטת שטרסבורג orroni6@gmail.com

תקציר:

המחקר עוסק בהקשר המעצב את תפיסות התושבים באזורי עימות בנוגע לתפיסת איום ויכולת התמודדות אל מול עימותים ביטחוניים בעצימות נמוכה (LIC), דרך בחינת מקרה הבוחן הישראלי, באמצעות ניתוח סקרי עמדות שנערכו בשנים האחרונות באזורים בהם התרחש עימות ביטחוני בין השנים 2002-2014. **הממצאים המרכזיים:** ניכרת **שונויות רבה בתפיסות האוכלוסיות השונות בכל הנוגע ליכולת התמודדות ולתפיסת איום**. בנוסף, **כלל תושבי ישראל חשים הרבה פחות, בהשוואה לתושבי אזורי העימות כי הם, קהילתם או הרשות המקומית מסוגלים להתמודד עם מצב חירום, בהשוואה ליתר הישובים**. הטענה המרכזית של המאמר היא כי **העמדות וההבנות בנוגע למצב הביטחוני, לתפיסת האיום וליכולת ההתמודדות מול איום מעוצבות כתוצאה של מספר גורמים מעצבים המתקיימים במקביל. בכל אזור ואוכלוסייה שתבחן ניתן לזהות "הקשר מצרפי", המתגבש מתוך קיומם של ארבעה גורמים מרכזיים, המעצבים את התפיסות התושבים**. על כן אנו מציעים שכאשר בוחנים תפיסת איום, בהקשר המצרפי הזה יש להסתכל בו זמנית על: קיום איום בטחוני ומאפייניו, מאפייני הרקע החברתי – כלכלי של האוכלוסייה והקהילה, מאפייני ההתארגנות של הקהילה, קירבה גיאוגרפית והתנסות מתוך זיכרון אירועי העבר. על כן תובא הטענה כי היכולת להסיק וליישם משמעויות מהתפיסות וההתנהלות באיזור עימות אחד, ולהכיל את התובנות על איזור עימות אחר הינה מוגבלת.

מושב 3: מסעי הסברה משני צידי המתרס בקונפליקט הישראלי פלסטיני

יו"ר ד"ר לאה מנדלזיס - מהמכללה האקדמית כנרת. כיתה 825

אי אלימות – אסטרטגיית חמאס בלוחמה המהפכנית נגד ישראל

כותב:

ד"ר רון שליפר הוא מרצה בבית"ס לתקשורת באוניברסיטת אריאל, ראש מרכז אריאל לבטחון ותקשורת ויו"ר ועדת פרס מולדובן לספרות צבאית. rons@ariel.ac.il

תקציר:

'צעדת המליון', או מה שייקרא לימים ע"י צהל 'אירועי שומר הסף', החלה בערב פסח 30 מרץ 2018 לאחר הפגנת סטודנטים עצמאית כמה שבועות קודם לכן. בדומה לתאונת הדרכים בדצמבר 1987 שהיוותה את הטיגר לאינתיפדה הראשונה כך היתה הפגנת הסטודנטים הספונטנית לאירוע מאורגן ומתמשך. בשיאו, שנתיים לאחר מכן, הזרים החמאס לאזור הגדר עשרות אלפי מפגינים שאיימו לפרוץ אותה ולעבור לשטח ישראל. תגובת צה"ל היתה שימוש באלימות – מה שהיה למעשה מטרתה האסטרטגית של החמאס. אירועים אלו הם שלב נוסף במערכה בין חמאס לישראל, שבה יש לישראל עליונות צבאית וכתוצאה מכך נאלץ החמאס לפעול נגדה באמצעי תימרון אחרים. לטענת המאמר, החמאס עושה זאת תוך שימוש בלוחמה מהפכנית שלמד מקודמו, אש"ף, הכוללת טרור, לוחמת גרילה ולוחמה פסיכולוגית. צה"ל הוגבל בשימוש באמצעים אלימים לאחר מחאות בינ"ל ולכן נאלץ לנקוט שלא כהרגלו באמצעים 'רכים' כמו נשק אל-הרג ולוחמה פסיכולוגית ("תודעה").

הקו המנחה את האסטרטגיה הנוכחית של החמאס הוא שימוש נרחב בתימת ה'אי אלימות' (Non Violent Action- NVA) מדוקטרינת המאבק בבריטים של גנדי. המאמר סוקר את האספקטים האלימים והלא אלימים בקמפיין זה, את היחס ביניהם, את תימות החמאס, את העברת מסריו לקהלים בישראל ולעולם המערבי ואת ההתמודדות שלו מול צה"ל ומערכת הבטחון.

דיפלומטיה שקטה

כותב:

ד"ר יצחק מועלם, המכללה האקדמית אשקלון itzhakm7@gmail.com

תקציר:

מלחמת ששת הימים העמידה בפני מדינת ישראל אתגר קיומי גדול. היא נאלצה להתמודד לא רק עם איום ברמה המדינתית הישראלית, אלא גם איום ברמה הלאומית יהודית. מרגע שהחלו הקרבות בין ישראל למדינות ערב החלה פגיעה פיזית ביהודי מדינות אלה. יחסה של ממשלת מצרים היה קיצוני מאוד. כחמש מאות מיהודי

מצרים נעצרו ונאסרו בתנאים קשים מאוד. עובדה זו אילצה את ממשלת ישראל לנהל מדיניות חוץ מדינתית ויהודית. עליה היה להתמודד עם סוגיית האיום הקיומי הצבאי ויחד עמו להתמודד בסוגיית הגשת הסיוע ליהודי מצרים במצב של לוחמה בין המדינות.

הדרך בה נקטה ממשלת ישראל על מנת לקדם את יעדיה בזירה זו הייתה הדיפלומטיה השקטה שנועדה לאפשר לה לפעול לקידום יעדיה היהודיים והמדינתיים יחדיו. האמצעי של הדיפלומטיה השקטה נועד לאפשר לממשלת ישראל ליצור מסגרת לשיתוף פעולה עם מדינת אויב בתנאים שיביאו לשפור המהלכים המדיניים ולמימוש יעדיה. מטרת מחקר זה, אפוא, לבחון כיצד הדיפלומטיה השקטה שרתה את ממשלת ישראל במצב זה. באיזו מידה אכן ניצלה ממשלת ישראל את הדיפלומטיה השקטה לקידום יעדיה המדינתיים, הפסקת האלימות, השגת הפסקת אש ושחרור השבויים וכן את יעדיה היהודיים, הגשת סיוע לשחרור העצורים והאסירים במצרים והעלאתם לישראל. בעניין יהודי מצרים נבחן האם דבקותה בממד החשאי של הדיפלומטיה השקטה היה כדי למנוע פגיעה ביכולתה לקדם את יעדיה המדינתיים. בהקשר זה ננסה לבחון את מידת חשיבותו של היעד המדינתי של שחרור השבויים במצרים בהשוואה למידת חשיבותו של היעד הלאומי, הגשת סיוע ליהודי מצרים בין מלחמת ששת הימים למלחמת ההתשה.

מקרה בוחן ייחודי של תקשורת משברית: הקמפיינים התקשורתיים של משפחות השבויים והנעדרים בישראל

כותבת:

ד"ר כלילה מגן, אוניברסיטת בר אילן clilamagen@gmail.com

תקציר:

במשך שנים הייתה סוגיית השבויים והנעדרים אחד מן הנושאים הנפיצים והרגישים ביותר בממשקים שבין חברה וצבא במדינת ישראל. הדילמות והמורכבויות מצד כלל הגורמים שנגעו בדבר היו מרובות ומסועפות תמיד. הן בספרות המחקרית הבינלאומית והן בזו הישראלית ישנן התייחסויות מגוונות לנושא זה של חיילים שבמסגרת תפקידם נפלו בשבי או שגורלם לא נודע. לצד מחקרים הנגזרים ממדע המדינה ומלימודי ביטחון, שעוסקים בהיבטים של מדיניות ומשא ומתן, מחקרים אחרים התמקדו בהיבטים פסיכולוגיים וסוציולוגיים של אנשים ששהו בשבי לפרקי זמן שונים. קיימות אף ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות רבות, המתארות את חוויית השבי והיעדר מנקודת מבטם של השבויים או של בני משפחותיהם.

היבט אחד שזכה להתייחסות מועטה יחסית הוא ההד הציבורי ומקומם של אמצעי התקשורת במכלול הממדים של נושא מורכב זה. אמנם קיימת ספרות על סיקור הנושאים הללו מצדה של התקשורת, אך ספרות מחקרית זו מצומצמת למדיי ובכל מקרה נעדרת זווית משמעותית להבנת התמונה המלאה: ניתוח התנהלות התקשורתית של משפחות השבויים והנעדרים על ציר זמן היסטורי. מחקר זה מבקש לתרום למילוי חסר זה. במחקר מוצעת השוואה בין שני מקרים שנפרשו על פני מספר שנים ושעדיין מעסיקות גם היום את החברה הישראלית: אירוע נפילתו בשבי של הנווט רון ארד בלבנון (1986) ואירוע חטיפתו של החייל גלעד שליט בכרם שלום (2006).

ההתנהלות התקשורתית נבחנה במחקר לאור שני מצבים שונים: "נקודות שיא" (לדוגמא, יום החטיפה, שחרור קלטת/מידע חדש, חתימה על עסקת שחרור, יום השחרור וכד'), ו"מצב שגרה"⁷ - ההתמודדות התקשורתית המתמשכת על ציר הזמן כאשר אין מידע חדש, אך קיים צורך להשאיר את הנושא בתודעת הציבור ומקבלי ההחלטות. בעוד ב"נקודות השיא" היה על המשפחות לתפקד כמגיבות למצב, ב"מצב שגרה" הן נדרשו לפרואקטיביות תקשורתית, על מנת שהנושא לא יירד מסדר היום הציבורי.

סיפוריהם של שני חיילים, אשר שני עשורים מבחינים בין מקריהם, מדגימים עד כמה השתנה היחס לנושא הן בציבוריות הישראלית, הן מצדה של התקשורת ובעיקר מצדן של המשפחות. המחקר שם דגש על הבחירות התקשורתיות של המשפחות המעורבות, האסטרטגיות והטקטיקות שבהן נעשה שימוש והתנהלותן בזירה הציבורית במערכה להשבת הבנים. השדה הדיסציפלינרי העיקרי שעליו נשען המחקר הוא תקשורת משברית (crisis communication), תת-תחום הנובע מתוך שדה המחקר של יחסי ציבור ותקשורת אסטרטגית. תחום זה, אשר זוכה לעדנה בשני העשורים האחרונים, הן בעולם המעשה והן באקדמיה, מציע כר תיאורטי נרחב לניתוח התנהלות גורמים שונים במצבי משבר. שתי התיאוריות הנפוצות ביותר עוסקות באסטרטגיות מגוונות לתקשורת משברית (Benoit, 1997; Coombs, 2016). כל אחד מן החוקרים מציע מנעד אסטרטגיות הרלוונטי לנסיבות משבריות משתנות. ברם, התיאוריות הקיימות עוסקות ברובן המוחלט במקרים שבהם הגורם במשבר נתפס ציבורית ותקשורתית כאחראי במידה כזו או אחרת למשבר. המקרה הייחודי של משפחות השבויים והנעדרים, שצריכות בעל כורחן לנהל משבר תקשורתי בעל היבטים ציבוריים, ללא כל אחריות מצדן על המצב ועם שליטה מינימלית עד אפסית, מדגים את הצורך בפיתוח חבילת אסטרטגיות ייחודית לנסיבות הללו.

המחקר, הנשען על מסד נתונים רחב וניתוח תוכן איכותני, עוסק בהרחבה באסטרטגיות הללו ומצביע על השתנות הדרגתית בתקשורת המשברית של המשפחות, הנובעת ממספר מרכיבים: א) הקשר סוציולוגי-תרבותי; ב) סביבת התקשורת; ג) אירועים קודמים; ד) מאפיינים של השבוי/הנעדר; ה) מאפיינים של המשפחות; ו) מאפייני היריבים ז) סטטוס החייל הנעדר. ניתן לראות באמצעות הקמפיינים התקשורתיים כיצד המעבר ההדרגתי מחברה קולקטיביסטית לחברה אינדיבידואליסטית והשינויים בתקשורת הישראלית נתנו את אותותיהם באופן שבו בחרו המשפחות לנהל את מאבקן להשבת הבנים. בתוך זאת מעניין לבחון את היחס של המשפחות וגורמים מעורבים נוספים לסוגיות ביטחוניות ולמוסדות מערכת הביטחון, כאשר השחיקה באמון ניכרת ובאה לידי ביטוי בהכרעות הנוגעות לתקשורת המשברית של המשפחות.

תקשורת דו כיוונית בין ענף תב"ל בדובר צה"ל ובין כתבי החוץ: החוליה החסרה בדיפלומטיה הציבורית בישראל

כותבת:

אמירה בז'רנו (דוקטורנטית), אוניברסיטת בר אילן beja@zahav.net.il

תקציר:

לאורך השנים התגבשה תפיסה כי הדרך להיאבק בדימויה הירוד של מדינת ישראל בעולם יתבצע בעזרת פיתוח אסטרטגיות תקשורתיות יעילות ומשוכללות בתחומי ההסברה, יחסי הציבור (PR), תקשורת אסטרטגית ודיפלומטיה ציבורית (בניהו, 2011; דקל ועינב, 2015; לימור, לשם ומנדלזיס, 2014; שי, 2006; Gilboa, 2016). אחד מגופי הדיפלומטיה הציבורית, אשר פועל רבות ליצירת תדמית חיובית לישראל ובכלל זה לגיטימציה לפעולות צה"ל, הוא ענף תקשורת בינלאומית⁸ (תב"ל) בחטיבת דובר צה"ל. ענף תב"ל מקיים מערך הסברה עשיר ומגוון בעבודתו השוטפת ובכלל זה אל מול כתבי החוץ, בימי משבר ובימי שגרה, במטרה להשפיע על דעת הקהל העולמית (הרכבי, 1990).

קהיליית כתבי החוץ נחקרה רבות בהקשרים לזירות סכסוך ומשברים בעולם, פרקטיקות עיתונאיות בעבר ובהווה, גורמים המשפיעים על דרך הסיקור, מעמדו של העיתונאי בעידן הניו-מדיה והעיתונות המקוונת וכיו"ב (Dell'orto, 2013; Gilboa, 2009 Skjerdal, 2010; Sheaffer et.al, 2014). נושא **כתבי החוץ בישראל** נחקר מעט מאוד ועסק בעיקר באופן שבו מכסה התקשורת העולמית את הסכסוך הישראלי-פלסטיני בזמנים ובמקומות שונים בעולם (Cohen, 1996, 2014 Bourdon, 2015). **ענף תב"ל** הינו הגוף האמון על מתן מענה לכתבים הזרים בישראל בענייני צבא וביטחון. הענף פועל רבות ליצירת יחסי אמון עם כתבים ועורכים ממגוון מערכות תקשורת בעולם מאז שנות השמונים. בספרות המחקר כמעט ואין בנמצא התייחסות לענף זה ונדירה עוד יותר ההתייחסות במחקר לאופן שבו מתקבלים המהלכים התקשורתיים של ענף זה על-ידי כתבי החוץ.

מאמר זה מבוסס על מחקר איכותני, הכולל ראיונות עומק חצי מובנים עם שלושים מרואיינים באשר לקשרים בין הצדדים. המאמר בודק את שני צדי המטבע ביחסים שבין דובר צה"ל ובין כתבי החוץ בישראל ובוחן את השאלה האם קיימת הלימה או פער בין האופן שבו תופסים מקורות המידע מטעם דובר צה"ל את עבודתם ובין האופן שבו תופסים אותה כתבי החוץ הנעזרים בשירותים אלו. מתוך זיהוי הפערים וההלימות מופו החוזקות והחולשות של ענף תב"ל. מתוך ראיונות עם בכירי חטיבת דו"צ בכלל וענף תב"ל בפרט עלה כי מדובר בארגון מקצועי מאוד, שחייליו עומדים בדרישות גבוהות מלכתחילה ומשתמשים ב'ארגז כלים' מגוון, עשיר ודינאמי, המספק מענה מהיר באופן יזום ובאופן תגובתי, תוך נטייה לשקיפות ופתיחות בעבודה עם התקשורת הבינלאומית. מתוך מכלול הראיונות עם כתבי החוץ עלה כי קיימת הערכה רבה לעבודתם המקצועית, לזמינותם ולניסיונם של חיילי וקציני הענף באשר לשירות המוענק למרביתם באופן קבוע, תוך הבנתם את הקשיים האובייקטיביים בזירה שבה פועלת החטיבה. לצד זאת, נשמעה ביקורת במגוון נושאים הקשורים ל'ארגז הכלים' הדוברותי בהיבטים טכניים ותוכניים וזאת לצד קשיים מהותיים באשר לתחושת תעדוף של

חלק מכתבי החוץ על פני אחרים, הן ביחס למערכות תקשורת זרות והן ביחס לתקשורת הישראלית, ובכלל זה נושא הדרתו של תפקיד הכתב הצבאי מן התקשורת הבינלאומית. קושי נוסף עוסק בחלוקת האחריות בין הדרג הצבאי ובין הדרג המדיני אשר משמשים בערבוביה לא פעם, ואשר הפכו לרועץ ולמכשול עבור דובר צה"ל בכלל וענף תב"ל בפרט. תפיסות הצדדים באשר למאזן בין יוזמות ותגובות נבחנו אף הן והעלו כי בעוד דובר צה"ל רואה בשליטה ובקרה על הכתבים יתרון, כתבי החוץ תופסים זאת באור שלילי. המאמר דן גם בטיב היחסים הבינאישיים בין הצדדים ובכלל זה תפיסותיהם של העומדים בראש החטיבה וענף תב"ל מחד גיסא, ומנגד תפיסותיהם המגוונות של כתבי החוץ מאידך גיסא. ידוע הוא כי נושא היחסים בין מקורות מידע ובין מקבלי מידע הינו נושא טעון, מורכב ורב מימדי. יחד עם זאת, מתוך הדברים שעלו בראיונות בהחלט ניתן להעלות מספר סוגיות הדורשות ליבון והעמקה מצד חטיבת דובר צה"ל ובכלל זה הצורך ב**משוּב** קבוע, אשר יסייע לבחינת התפיסות הסובייקטיביות של הצדדים את מאמצי גופי הדיפלומטיה הציבורית.

יו"ר ד"ר עוזי בן שלום, אוניברסיטת אריאל בשומרון. כיתה 828

דע את האויב מבית: אתגרי המודיעין בהתמודדות עם טרור פנימי

כותבים:

ד"ר אהוד (אודי) גולן udigolan@inter.net.il

ד"ר לב טופור lev-topor@hotmail.com

תקציר:

מאז פיגועי ה-11 בספטמבר נכתבו מחקרים רבים אודות טרור וההתמודדות מולו כאשר ההתמקדות היא באתגר הטרור הבינלאומי והאסלאמי. ארגוני המודיעין במערב צברו ניסיון רב וידעו הצלחות וגם כישלונות בהתמודדות מול הטרור הג'האדיסטי. בעקבות מספר פיגועים בולטים של גורמי ימין קיצוני בשנה האחרונה (הפיגוע במסגד בניו זילנד, הפיגוע בבית הכנסת בפיטס בורג, הפיגוע שכוון נגד מהגרים באל פאסו) נטען שאיום הטרור הימני הקיצוני הוזנח וזכה להתעלמות, לפי חלק מהטענות בשל סיבות פוליטיות, ושעל ארגוני מודיעין וממשלות במערב להפנות מאמצים להתמודדות עם איום הטרור מצד הימין הקיצוני אשר הופך לאיום מרכזי.

בתוך הספרות האקדמית הענפה שנכתבה בנושא טרור עסקו בעיקר בטרור שמאלני מרקסיסטי של שנות ה-60 וה-70 באירופה (ארגונים כבאדר מיינהוף, הבריגדות האדומות) ובארגונים לאומיים שחתרו לעצמאות (ETA, IRA) היה עיסוק מועט יחסית בטרור הימין הקיצוני, בשנות ה-80 וה-90 נכתבו מספר מחקרים בנושא (Hoffman ; Sprinzak) הדורשים בחינה מחדש ועדכון לנוכח השינויים במאפייני הטרור. הספרות האקדמית בנושא מודיעין, אשר עסקה במודיעין מסכל ומודיעין מול טרור, הדגישה באופן כללי את חשיבות המודיעין האנושי ואת תרומת שיתוף הפעולה המודיעיני הבינלאומי בהתמודדות מול טרור בינלאומי. אך לא בוצע ניתוח שיטתי ומפורט של אתגרי המודיעין בהתמודדות מול טרור פנימי.

מהם האתגרים של ארגוני מודיעין וביטחון כאשר הם מתמודדים עם טרור פנימי ובמיוחד טרור מצד אזרחים חברי קבוצת הרוב במדינה (יהודים בישראל)?, האם ניתן ללמוד מלקחי ההתמודדות מול הטרור הבינלאומי והאסלאמי או שיש היבטים ייחודיים לטרור פנימי?

המחקר ינסה לענות על שאלה זו באמצעות ניתוח היבטים שונים של עבודת המודיעין כאשר הם מתמודדים מול טרור פנימי: זיהוי האיום, צי"ח והקצאת משאבים, איסוף, מחקר והערכה, התרעה מוקדמת, מודיעין ומדיניות. כמו כן, יבחנו סוגיות מרכזיות נוספות. האם יש פוליטיזציה, מעורבות דרג פוליטי או הטיה פוליטית הפוגעת בהתמודדות המודיעין מול טרור פנימי? כיצד משפיע יחס החברה אל פיגועי הטרור? בניגוד לטרור מצד גורמי חוץ או מיעוטים, כאשר מדובר בטרור ימין קיצוני הוא מוצג כפעולה המבוצעת נגד אויבי המדינה, עמדות פעילי הטרור ולעיתים גם פעולותיהם זוכים לתמיכה בקרב קבוצות בחברה מנגד יתכן שלארגון מודיעין

יהיה קל יותר לפעול בחברה שאינה זרה (אין מחסומי שפה ותרבות הקיימים כאשר פועלים בארץ זרה או בקרב מיעוט אתני). האם מגבלות חוקיות מקשות על ההתמודדות מול טרור פנימי המבוצע על ידי אזרחי המדינה, מגבלות שאינן קיימות כאשר מתמודדים מול טרור בינלאומי?

המקרה הישראלי - ישראל התמודדה מאז שנות ה-60 עם טרור פלסטיני וכן עם טרור אסלאמי (חזבאללה, ג'יהאד עולמי) שהתפתח לאורך השנים והציב שורה של אתגרים מסוגים שונים (טרור בינלאומי, התקוממות עממית, פיגועי התאבדות, פיגועי בודדים ועוד), שירותי המודיעין של ישראל נחשבים למובילים בהתמודדות מול טרור ולחלוצים בפיתוח שיטות מודיעין, סיכול ולחימה מתקדמות. מול האתגרים השונים שצוינו.

באשר להתמודדות מול טרור יהודי, הרקורד של המודיעין הישראלי מעורב והוא ידע מספר כישלונות בולטים (טבח גולדשטיין, רצח רבין). היו טענות בדבר כשלון או קושי של השב"כ בהתמודדות מול טרור יהודי, לעומת ההצלחה בהתמודדות מול טרור פלסטיני. באמצעות ניתוח מפורט של מספר פרשיות טרור יהודי מאז שנות ה-80 (המחתרת, היהודית, רצח רבין) יבחנו הגורמים לקושי ולכישלונות מודיעיניים. שימוש במגוון מקורות, דו"חות ועדות חקירה, ספרי זיכרונות, עיתונות ראיונות, יאפשר ניתוח מפורט של היבטים מודיעיניים ואחרים בפרשיות השונות וכן בחינת מאמצי הלמידה של השב"כ לאורך זמן.

ניתוח המקרה הייחודי של התמודדות ישראל מול טרור יהודי עשוי לתרום להעשרת הספרות התיאורטית והמחקר מכוון המדיניות בתחום הטרור והמאבק מולו.

המקרה האמריקאי - ארגונים כמו ה-KKK, Aryan Nations, The Order, וארגוני מחתרת רבים אחרים רצחו מהגרים, שדרני רדיו, מנהיגים מקומיים ופגעו באוכלוסייה האמריקאית הכללית. הפיגוע באוקלהומה סיטי באפריל 1995, הפיגוע בפארק האולימפי סנטינל באטלנטה בשנת 1996 והתגברות פיגועי הירי בעשור האחרון נגד מהגרים, יהודים ומוסלמים מוכיח את חולשת המערכת האמריקאית מול הטרור מבית, בעיקר הטרור הימני הקיצוני. חוק הפטריוט האמריקאי לאחר פיגועי 9-11 אמנם עזר למגר את תופעת הטרור העולמי, הג'יהדיסטי, אך פיגועי הטרור בארצות הברית לא חדלו. האם בזמן שמערכת המודיעין האמריקאית התעסקה במיגור הטרור העולמי, היא פספסה את הטרור מבית?

התנסות יום-יומית בלוחמת מנהרות -

ניתוח ראיונות עם לוחמים ומפקדים בחיל ההנדסה הקרבית של צה"ל

כותבים:

ד"ר עוזי בן-שלום, אוניברסיטת אריאל בשומרון, uzibs@ariel.ac.il; uzibs123@gmail.com
רס"ן ד"ר ניב גולד, רמ"ד פסיכיאטריה, מחלקת ברה"ן, מקרפ"ר nivgld@gmail.com
ד"ר קורין ברגר, החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת אריאל בשומרון berger.psychology@gmail.com
ד"ר אבישי אנטונובסקי, רמ"ד מחקר, מחלקת ברה"ן, מקרפ"ר avishai88@hotmail.com
סא"ל (מיל') דביר פלג, חוקר בכיר, מכון דדו למחשבה צבאית רב תחומית, תוה"ד, צה"ל. dvirdikla@012.net.il
ד"ר נחמיה שטרן, החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת אריאל בשומרון nastern26@gmail.com

תקציר:

בעשורים האחרונים הלכה דרך הלחימה הלאומית של ישראל ולבשה דפוס "פוסט־הרואי" המקנה חשיבות יתרה להימנעות מאבדות. מאמר זה מציג תהליך זה מתוך חקר ההתנסות היום־יומית בלוחמת מנהרות. המידע נאסף בראיונות עומק עם לוחמים ומפקדים בחיל ההנדסה הקרבית שפעלו בשתי תצורות של יחידות ייעודיות שמטרתן זיהוי מנהרות אויב והוצאתן מכלל שימוש באוגדת עזה. היחידה הראשונה הוקמה והופעלה באוגדת עזה עוד לפני ההינתקות, והיחידה השנייה הופעלה בחיל ההנדסה הקרבית לאחר ההינתקות. המידע המחקרי בתחום הלוחמה במנהרות מועט, אך זהו סוג לוחמה בעל חשיבות בעתיד הקרוב. עקב ריבוי האפשרויות ללחימה במתחמים תת־קרקעיים הנפוצים בסביבה עירונית ובמיוחד בערים ענקיות (Mega-Cities). הממצאים שנאספו נותחו כדי לאתר ממדי תוכן מרכזיים. מכיוון שלא תואר מקרה של לחימה פנים אל פנים בתווך התת־קרקעי המידע שנאסף מוגדר כ"פעולה מבצעית" בלוחמת מנהרות. התמות העיקריות שנמצאו הן: "פעולה מבצעית במנהרות כחוויה", "מיונים והתמיינות" של כוח האדם, "צבירת ניסיון" ו"גבורה וסכנה". אנו מציעים מודל אנליטי שמארגן תמות אלו לפי ארבעה דגמים שונים של התארגנות כוחות בחיל ההנדסה הקרבית הנדסה לפעולה במנהרות. הניתוח שאנו מציעים מאפשר פרשנות של תפיסת שדה הקרב הפוסט־הרואי על ידי לוחמים הפועלים בו, ובכלל זה על הדרך שבה תפיסה פוסט־הרואית יכולה להשתנות לנוכח חוויותיהם של לוחמים אלו.

תרומת כוחות למבצעים מיוחדים של צבא ארה"ב למבצעים בעצימות גבוהה בעשורים האחרונים

כותב:

יאיר אנסבכר, (דוקטורנט), אוניברסיטת בר אילן Yairansbacher@gmail.com

תקציר

במחקר זה בחנתי את תרומתם של הכוחות למבצעים מיוחדים (להלן כו"מ) האמריקנים למבצעים בקנה מידה גדול שניהלה ארה"ב בשלושים השנים האחרונות. שאלות המחקר היו:

1. מהי תרומתם של כו"מ במבצעים גדולים של ארה"ב בזמננו?
2. מהם התנאים שבהם מעלים כוחות אלו תרומה מיטבית למערכה הצבאית?

את התרומה בחנתי באמצעות לימוד עומק של שלושה מקרי בוחן:

1. מבצע DESERT STORM בעיראק בשנת 1991.
2. מבצע ENDURING FREEDOM באפגניסטן בשנת 2001.
3. מבצע IRAQI FREEDOM בעיראק בשנת 2003.

זאת על פי שישה משתנים בלתי תלויים שנקבעו מראש:

1. סוג המשימות של הכומ"מ

2. איכות המודיעין והידע התרבותי שהיו בידי הכומ"מ

3. סוג הפיקוד על הכומ"מ והסמכויות שניתנו בידיהם

4. הציפיות שהיו מהכומ"מ וההישגים התודעתיים שלהם

5. הכשירות, הציוד וההתאמה של הכומ"מ למשימותיהם

6. האויב והשטח שנאלצו הכומ"מ להתמודד עמם במשימותיהם

בפרק הראשון עסקתי בהגדרות מקובלות במערב לכומ"מ ועמדתי על הבעייתיות שבעצם הגדרת כוחות כאלה, בעייתיות הנובעת הן מכך שהכוחות ורסטיליים וממלאים מגוון רחב של משימות הן מהעובדה שהכוחות הללו עברו שינויים מפליגים בצורתם ובייעודם המהותי לאורך ההתפתחות הטבעית שלהם, התפתחות שהייתה קשורה ישירות לדמויות מפתח, התפתחות טכנולוגית, תופעות תרבותיות ואירועים היסטוריים שונים. למרות הקושי להגדיר את תופעת הכומ"מ אני מציע הגדרה שמסתמכת על הספרות הקיימת בנושא:

הכומ"מ הם כוחות בסדרי גודל קטנים בדרך כלל המיועדים לביצוע משימות בלתי שגרתיות ומורכבות מאוד או בעלות חשיבות מיוחדת הדורשות מיומנות ייחודית אשר מסיבות שונות אין לכוחות רגילים. הם נהנים מכוח אדם מעולה הנבחר בקפידה ועובר הכשרה מקצועית ארוכה מגוונת ומפרכת וממשאבים רבים. וכן מתשומת לב מיוחדת מן הפיקוד העליון, מקבלי ההחלטות, והציבור הכללי ולכן להצלחתם או לכישלונם המבצעיים ישנה חשיבות סמלית רבה.

בפרק השני עקבתי אחר התפתחותם של הכומ"מ שהזכרתי לעיל וחילקתי אותה לשלושה שלבים עיקריים (שאותם כיניתי דורות). לאורך השלבים פירטתי את התהליך שעברו הכומ"מ, ולבסוף הצעתי הגדרה ממצה המאפיינת את הכומ"מ באותו השלב:

1. הדור הראשון - הולדתם של הכומ"מ המודרניים: הכוחות למבצעים מיוחדים הוקמו לראשונה במהלך מלחמת העולם השנייה עקב הצורך לבצע משימות ייחודיות ולפתור בעיות חדשות שהצבא הרגיל לא ידע כיצד להתמודד עמן, וכן כמודל חדש לחיקוי גבורה ומצוינות לטובת העלאת המורל הצבאי והלאומי ויצירת דמורליזציה אצל האויב. הם נבנו כגופים צבאיים מעולים שנועדו לתמוך במאמצי הצבאות הסדירים ולהילחם כנגד צבאות אויב סדירים באופן יצירתי ותוך שימוש בגישה עקיפה בדרך כלל בעומק האויב ובעורפו; הם נועדו לפגוע במטרות בעלות ערך תודעתי או מבצעי רב; או נשלחו למשימות שנתפסו כקשות או מסוכנות במיוחד.

2. הדור השני - כומ"מ נגד גרילה ונגד טרור בצל המלחמה הקרה והעידן הגרעיני: לאחר מלחמת העולם השנייה כו"מ וכומ"מ הוקמו מחדש או הוסבו לגופים צבאיים הפועלים באופן גלוי או חשאי על מנת לבצע משימות שונות עבור ממשלותיהם ללא הותרת חותם (במקרים רבים בהקשר של המלחמה הקרה), ובייחוד כדי להילחם כנגד כוחות גרילה ומורדים בלתי סדירים או כדי לאמן כוחות כאלה. כך גם הפכו להיות באופן טבעי כלי מדיני מוביל ומועדף במלחמה כנגד הטרור הבינלאומי כאשר זה הופיע.

3. הדור השלישי - הכומ"מ כפותר בעיות מקצועיים וכמובילי מערכה גלובליים במלחמות העידן החדש: עם התפשטותה של תופעת הטרור הגלובלי, ובייחוד המוסלמי-פונדמנטליסטי, ועם עליית כוחה של הטכנולוגיה הצבאית המתקדמת המאפשרת סגירת מעגלי אש והכוונת חימוש מונחה מדויק מרחוק, וכן צמצום הצבאות המסורתיים במערב עלו המשקל הסגולי של היחידות הכומ"מ וההשקעה בהם בתוך

צבאות המערב באופן אבסולטי וגם יחסי, הכומ"מ עברו מעמדת תמיכה לעמדת הובלה של צבאות המערב (ולעתים אף לעמדת ייצוג בלעדי של הצבאות והמדינות בעימותים שונים) כחוד חנית גלובלי בלחימה בטרור הבינלאומי, וכן היוו ציר מרכזי וראשי בכל משימה עתידית. כמו כן עלתה משמעותית קרנם בעיני הצבאות והאזרחים והם נתפסים הן ככלי לחימה יעיל ויוקרתי הן כגיבורי תרבות. בפרקים השלישי הרביעי והחמישי הצגתי את מקרי הבוחן. ביקשתי ליצור תמונה רחבה מפורטת ומלאה ככל שניתן של פעולות הכומ"מ השונות, של היחידות שביצעו אותן, של האמצעים והטכנולוגיה שעמדו לרשותן ושל האתגרים והאויב שבהם נתקלו. פירוט זה סייע בידי להסיק אילו מן המשימות היו מוצלחות יותר ואילו פחות (או נכשלו). כבר בשלב זה ביצעתי אבחנה בין הישג תודעתי-פסיכולוגי לבין הישג קינטי, כלומר אבחנה בין ההישגים הפיזיים של הכומ"מ בשטח לבין האפקט והרושם שהותירו הפעולות על קהלים שונים. בפרק השישי הושו בוטלה מסכמת שלושת מקרי הבוחן על פי ששת המשתנים שנבחרו וניתן היה לזהות ולבודד ממצאים בדבר הסיבות והתנאים שתרמו להצלחה או לכישלון של משימות הכומ"מ. בהמשך הפרק נערך דיון על הממצאים הכוללים והמסקנות תחת כל אחד מששת המשתנים שנבחרו מראש. מסקנותיו של מחקר זה מדגישות כי אף שהכומ"מ המודרניים מסוגלים להשיג הישגים קינטיים מסוימים במבצעים בקנה מידה גדול, תרומתם המשמעותית ביותר למערכה מצויה בתחום התודעה וההשפעה הפסיכולוגית (על הקהלים השונים כמו: אויב ואוכלוסיית האויב, ציבור הבית, קהילה בינ"ל), שכן הם כוחות עילית קטנים המייצגים בפעולותיהם את מיטב המאמצים המדינתיים בתחומי המודיעין, הטכנולוגיה, וכמובן ההון האנושי.

המחלוקת על פעולות הגמול של צה"ל בגבול ירדן בשנים 1953-1956 - תקציר

כותב:

מבורך כהן, (דוקטורנט), האוניברסיטה העברית בירושלים mevo1@walla.co.il

תקציר:

עם תום מלחמת העצמאות מצאה ישראל מתמודדת, בעיקר בגבולותיה עם ירדן ומצרים, עם תופעה חדשה ונרחבת של הסתננות (מסוגים וממניעים שונים). נוכח הנזקים המשמעותיים, נאלצה המדינה הצעירה לפתח כלים להתמודד עם האתגר שניצב לפתחה: תחילה בדמותן של פעולות מגננה, שלא הביאו לתוצאה המקווה; ובד בבד, באמצעות גיבוש ויישום מדיניות התקפית של פעולות גמול. התוצאות הקשות של ההסתננות יצרו אמנם קונצנזוס רחב לגבי ההכרח בתגובה, אך מדיניות הגמול עצמה התנהלה בפועל בצל מחלוקות עמוקות - בין הממסד הביטחוני, בהנהגת ראש הממשלה ושר הביטחון בן-גוריון, לבין אנשי משרד

i קיים דיון סמנטי לגבי עצם השימוש במונח כתבים זרים. בדובר צה"ל התקיים ניסיון להמיר זאת בביטוי כתבי חוץ, בשל הריחוק האסוציאטיבי העולה מצמד המילים "כתבים זרים". למרות שזהו התרגום המוכר יותר מהשפה האנגלית לפונקציה זו (foreign correspondents). במאמר זה בחרנו להיצמד למונח כתבי חוץ, כפי שהופיע במאמרים קודמים בנושא זה (ליבס ופירסט, 2005; מגן ולפיד, 2017; מגן, 2015).

החוץ בהובלת שר החוץ שרת - באשר לאופי פעולות הגמול, עיתוין ונחיצותן. שכן, לצד ייעודן המרכזי לענישה ולהרתעה (ולמטרות נוספות במישור הפנימי והצבאי) - היה טמון בפעולות אלו פוטנציאל של ממש לנזק מהותי ועמוק, מדיני וצבאי, עבור מדינת ישראל. בכלל זאת: סיכון של הידרדרות למלחמה כוללת, סכנת התערבות בעלת אופי צבאי מצד מעצמה זרה, פגיעה במאמץ האסטרטגי להשגת נשק, חשש מסנקציות כלכליות, סכנת התערבות פעילה של המעצמות לכפיית הסדר על הצדדים, דעת קהל עולמית לא אוהדת ועוד.

מחקר זה מבקש להציג את התפתחות מדיניות הגמול של ישראל מול הזירה הירדנית: תהליכי קבלת ההחלטות; זיהוי צומתי-דרכים מרכזיים לאורך התקופה; והצגה וניתוח של מערכות השיקולים שהנחו את הקברניטים לאמץ דפוסי פעולה מסוימים, שהשתנו לעיתים בהתאם לנסיבות. כל זאת, תוך ניסיון לבחון ולהעריך את "התעלומה ההיסטורית" - כיצד ניתן להסביר את ההחלטה לאמץ את מדיניות הגמול ולהתמיד בה, למרות המחירים והאתגרים שהציבה?

לאור כל זאת, יש משום חידוש בניסיון להעריך את תהליך קבלת ההחלטות והפעולות של ממשלת ישראל בנוגע למדיניות הגמול - שלא רק דרך תיאור עובדות ובגישה הרציונלית, אלא גם דרך אבחנה בין המנהיגים באמצעות הסברים המבוססים על תפיסות עולם והשפעות הפוליטיקה הפנימית; ותוך ניתוח סדור וממוקד, על בסיס שלל מקורות ראשוניים, של כל מקרה ומקרה - על ייחודו, וכנגזרת ממגוון השיקולים והאילוצים הקונקרטיים שעמדו על הפרק. הדבר מקנה, כפועל יוצא, גם ממד מחדש בפרספקטיבה של המאבק בין המחנות בישראל.

המסקנה המרכזית העולה מניתוח כלל המקרים - בהסתייגות הנדרשת (לאור מיקודם רק בגזרה הירדנית וחלקיותם מסך התמונה הכוללת) - היא שגישתם הבסיסית והמיידיית של בן-גוריון ושרת באשר לתגובה הרצויה לכל אירוע טרור שהתרחש אכן הוכתבה, בראש וראשונה, ממדיניות הגמול שלהם שנגזרה מתפיסת עולמם. עם זאת, בחלק מהמקרים ניתן לזהות אצלם גם הסבר אחר. קרי: ניתוח רציונלי נוכח אילוצי חיצוני קונקרטי אצל בן-גוריון, והשפעות של הפוליטיקה פנימית אצל שרת. לנדבך נוסף ומתווך זה הייתה השפעה מהותית, מרסנת או מעודדת ומדרבנת. הוא זה שלעיתים, במיוחד אצל שרת, הכתיב והגדיר את מרחב התמרון שלהם - ולכן מילא תפקיד משמעותי בגיבוש ועיצוב ההחלטה הסופית.

מלחמה, זיכרון ותקשורת: קולות רבים במלאכת הזיכרון

יו"ר פרופ' הלל נוסק. מכון כנרת ע"ש דן שומרון, מכללה אקדמית כנרת.
כיתה 821

מכתבי אהבה משדות הקרב של מלחמת העצמאות: חליפת מכתבים בין חיילת לוחמת פלמ"ח לאהוביה החיילים, משפחתה וחבריה

כותבת:

ד"ר מירי (מרים) גל-עזר, מכללה אקדמי כנרת Miri-gal@012.net.il

תקציר:

מחקר זה עוסק בחליפת מכתבים נדירה ביותר בין חיילת לוחמת פלמ"ח בחזית הנגב בדרום ישראל בתקופת מלחמת העצמאות (-1947 1949) בעיקר בחודשים לפני הקמת המדינה (מאי 1948) ולאחריה. החיילת רות-רותי - רבינוביץ הייתה בשירות פעיל ביחידת הפלמ"ח ששמה "חיות הנגב" בחטיבת הנגב של הפלמ"ח במערכה כנגד המצרים בקיבוצי הדרום. כ-70 מכתבים ופיסות ניר קטנות רבות נכתבו במשך תקופת מלחמת העצמאות, על-ידי רותי וסובביה, ומתוך המכתבים ומעטפותיהם המקוריות נראה באופן ברור כי רות-רותי - הוצבה ושירתה בקיבוצים רוחמה, ניר-עם, דורות, באתר מקורות, ועוד. חליפת המכתבים כוללת גם מכתבים מחיפה, תל-אביב ומחנות צבא שונים ברחבי המדינה ועוד. המכתבים נכתבו לאורך תקופה לפני קום המדינה, בה הפלמ"ח עסק בהגנה על קיבוצי הנגב ועל קווי המים והאספקה אליהם, ולאחר קום המדינה, עם פלישת צבאות ערב, עת התנהלו קרבות כבדים ביותר כנגד הטור המשוריין המצרי וחיל האוויר המצרי, בניסיונם להגיע לתל-אביב על מנת לבתר לשניים את מדינת ישראל שזה עתה נולדה, ולנתק את הנגב משאר המדינה.

מחקר זה איננו נובל בדומה ל"אוטוביוגרפיה של אימי" שכתבה הסופרת ג'מייקה קינקייד (Kinkade, 1996), וזאת למרות שהחיילת הלוחמת היא אימה של המחברת. אך בכל זאת, המחקר יכול להיות מומשג כמחקר פמיניסטי המנתח את קולות החיילת רותי והאנשים הקרובים לה בתקופה היסטורית ספציפית (Davis, 1975). התופעה ההיסטורית הקרובה ביותר לחליפת המכתבים שבכאן, הוא סיפורה ההיסטורי מיתי של הטייסת הקרבית לוחמת הפלמ"ח זהרה (זהרה (לביטוב, -1927 1947) ואהובה שמוליק (קופמן, 1927 - 1947) הלוחמים הנאהבים והנופלים של מלחמת העצמאות (מן, 2004).

המחקר בוחן מכתבים אלה של רותי וסובביה מקרבות מלחמת העצמאות בנגב כ"חלונות פתוחים" המאפשרים מבט והרהור פנימה והחוצה - לעיתים התמונות מוארות ובהירות ולעיתים הן עמומות ואפילות - למציאות ההיסטורית האקטואלית האישית והפרטית בתוכה נכתבו, נשלחו, ונקראו וחוזר חלילה, על-ידי גיבורות וגיבורי הקרבות וחבריהם ומשפחותיהם, בהקשר המציאות הרשמית, הצבאית, ההיסטורית והאקדמית, ובה בעת, לנסות לחשוב על ה"אנשים הפשוטים" "הרגילים", במיוחד חיילות לוחמות בשדה הקרב. וכך

מכתביה של רות-רותי רבינוביץ והסובבים אותה במכתביהם - יהדהדו אלינו כעדויות בקולות אותנטיים ואינטימיים משדה הקרב - אלה הם קולותיו ותודעת התקופה של הדור הקנוני שיצר את מדינת ישראל (Sivan, 1991; Ben-Ze'ev. & Lomsky-Feder, 2009).

רות היתה רק בת 16 כשהחליטה לעזוב את בית הוריה בחיפה, לשקר בעת גיוסה ולומר שהיא בת 18, ולהתגייס לפלמ"ח - באמצע ההכנות לחתונתה עם אהבתה הראשונה - לוחם פלמ"ח ששמו משה גרין גם הוא מחיפה, שנהרג (-1929 1948) בתאריך 5 לאפריל 1948 בקרב עם הערבים בהגנה על קו המים בין הקיבוצים נגבה וניר-עם בנגב. לא נותרו בתיבת המכתבים ממשה, ייתכן מכיוון שרות ומשה פעלו ואהבו יחד כלוחמים בחזית הנגב. בר לנשק נוסף שאהב את רות היה יצחק הלוי שנהרג (1924-1948) ב-14 אוקטובר 1948 בדומה למשה גרין, ליד קיבוץ נגבה.

ייתכן כי רות הבינה וחשה שהיא פועלת בתקופה היסטורית ייחודית, ולכן גם מכתביה האישיים שכתבה משדות הקרב ושלחה לחבריה, נמצאו גם הם במעטפות המשלוח המקוריות בתיבת מכתביה. לאחר שנהרגו שני חבריה, ולאחר שהשתחררה מהצבא, פגשה רות בחיפה גבר נוסף בשם משה גרין והם נישאו ונולדו להם שתי בנות - הבכורה היא המחברת. רות לא אהבה את משה גרין השני, כפי שנהגה לומר, והם התגרשו ואז הכירה ונישאה לדירק ג'נסן, מתנדב הולנדי פרוטסטנטי בקיבוץ בית העמק שנעשה ציוני מסור והתגייס מתוך בחירה. הם נישאו ב-1956 והתגרשו ב-1965. דירק ג'נסן היה אביו "האמיתי" והאהוב של המחברת. האירועים ההיסטוריים שצוינו במכתבים, כהכרזת העצמאות, ההתקפות של חיל האוויר המצרי על קיבוצי הנגב בהם שהתה כחיילת, והיותה בהמשך חיילת יחידה בין הגברים מגיני הקיבוץ לאחר פינוי מאורגן של הנשים והילדים מהקיבוץ, יצוינו מתוך המכתבים ויבדקו כדי להבין את שהתרחש במציאות, לעיתים בעזרת מחקר אקדמי קיים, עיתוני התקופה בעברית ובאנגלית, מסמכים רשמיים ופרטיים, תצלומים, מפות וכד' בארכיוני הקיבוצים ובארכיון צה"ל ועוד; בנוסף לסיורים במקומות המדווחים במכתבים כדי לראות ולנתח את שהתרחש במקומות הממשיים, שדות הקרב, בתים פרטיים, הקיבוצים וכד'.

הביוגרפיה של הגיבורה - ההביטוס המשפחתי הראשוני שלה, ההון התרבותי, ההביטוס הלאומי ב"שנים המעצבות", הן שאלות מחקר מרכזיות במחקר זה. הרקע המקיף של המשפחה והשנים המעצבות בנעוריה ובצבא, שהיו המסד עליהן נבנתה הביוגרפיה שלה שאיננה "רגילה" כלל, מכיוון שעבדה לאחר מכן בתפקיד בטחוני רגיש ביותר ועם זאת לאחר מכן פעלה כחלוצה פמיניסטית ומנהיגה בשדות רבים. כך המחקר מתכוון גם לחקור נשים בקבוצה הזו של ה"דור הקנוני" בהקשר "תרבות הדור", "הביטוס לאומי", ו"מבנה הרגש", אופני ההזכרות והזיכרון האישי והציבורי (Bourdieu & Sayad, 2004; Feige, 2003; Gal-Ezer, 2008; Hobsbawm, 1999; Mannheim, (1952 [1923]); Mosse, 1990; Williams, 1954; 1961; Winter, 1999) (& Sivan, 1999). המחקר נוקט בשיטה משולבת של חקר אתרים מרובים ובאתנוגרפיה מרובת אופנויות (Bourdieu, 2008; Dicks et al. 2006; Geertz, 1973; Marcus, 1995). כדי לנסות להציג ניתוח עשיר של מבנה הרגשות ותודעת הגיבורה וסובביה בהקשר האירועים ההיסטוריים המרכזיים של מדינת ישראל.

הזיכרון הציבורי של מלחמת ששת הימים בזמן אמת (1967) וביובל ה-50 (2017): משמעות החסר בנושאי מגדר, יחידות עזר, ויחסי מלחמה ושלו

כותבת:

ד"ר פנינה אביר-עם, אוניברסיטת ברנדייס, ארה"ב pninaga@brandeis.edu

תקציר:

מחקר זה מתמקד בניתוח שינויים באופני הזיכרון הקיבוצי והאישי של זיכרון מלחמת ששת הימים על ידי עריכת השוואה בין שתי תקופות של זיכרון: זמן אמת מיד לאחר המלחמה (1967) ויובל ה-50 (2017). בשלושה שדות או נושאים אשר חשיבותם רבה היום אך היתה שולית בזמן המלחמה לפני 50 שנה. א) (מיגדר; ב) יחידות העזר; ג) יחסי מלחמה ושלו.

מחברת המחקר, מעורבת בכל שלושה שדות המחקר: בהיותה חיילת בשירות סדיר בשירות פעיל של חיל הרפואה (חיל עזר ללוחמים), ופעילה למען השלום במשך שנים רבות, וחוקרת אקדמית המתמחה בזיכרון ציבורי (Abir-Am 2000).

יובל ה-50 אשר צוין בכנסים לרוב ובמוספים מיוחדים של עיתונים מובילים ואחרים מעלה עבור חוקרי הזיכרון הציבורי את שאלת ההשוואה בין "הזמן החוגג" ו"הזמן הנחגג". כידוע מעבודות על הזיכרון הציבורי של המהפכה הצרפתית אשר הישוו זכרונות ציבוריים מן היובלות של 50, 100, 150, ו200 שנה לאירוע היסטורי רב משמעות זה (1989, 1939, 1889, 1839, 1789). בכל חצי מאה הזכרון השתנה בהתאם לרעיונות המרכזיים של אותה תקופה, ובמקרה שלפנינו עברנו מזיכרון של משתתפים עדים חיים שרואיינו ע"י מישלה (Jules Michelet) ב-1839; לניתוח המצע הפוליטי של מפלגות ב-1889; לניתוח חברתי-כלכלי מרקסיסטי ב-1939; ולניתוח תרבותי-לשוני ב-1989. ברור מדוגמה זו כי כל זיכרון ציבורי רואה אירוע מן העבר במשקפיים של דורו (Hutton 1991).

בחלק הראשון של ההרצאה יידון הזכרון הציבורי כפי שהשתקף בזמן אמת בקובץ מאמרים בשם: "אנו הלוחמים: לוחמי מלחמת ששת הימים מספרים את סיפוריהם" 1967, בהוצאת עמיחי. הספר יצא לאור שלושה שבועות לאחר תום המלחמה וכלולים בו 34 מאמרים של לוחמים ולוחמות, לרבות מאמרה של המחברת "בנתיב הפצועים" עמ' 79-86. המחברת תדון גם בהיבטים של עבודתה הצבאית ביחידת החיל הרפואה כפי שנמסרו במאמר בקובץ זה, ובמפגש בוגרי התיכון בשנת 2017.

בחלק השני של ההרצאה יידון הזכרון הציבורי בזמן היובל 50 למלחמה (2017) כפי שהוא עולה ממוספי העיתונים כגון "הארץ", "ידיעות אחרונות" שיצאו לאור כמוספי זיכרון ביוני 2017.

בשתי התקופות (1967; 2017) ידונו שלושה הנושאים: מגדר, יחידות עזר ומלחמה ושלו. לסיום, ההרצאה תעסוק בהצעות למילוי ה"חורים" של הזכרון הציבורי כדי שיהיה ציבורי באמת ולא ייצוג חלקי וחסר של כלל האירוע ההיסטורי.

א) מגדר בשנת 1967 ובשנת 2017

למרות שהצבא המנצח במלחמת ששת הימים, סדיר ומילואים, כלל נשים כחלק מכל יחידה, ולמרות מקרים של נשים שמילאו תפקידים חיוניים בהצלת חיי אדם תחת אש (למשל המלאך של הצנחנים Arditti-Zelinger 1967-) ולמרות שחלק מן ההשתתפות של נשים תועד בזמן אמת בקבצים המבוססים על ניסיון אישי כגון הקובץ "אנו הלוחמים" הנזכר למעלה, ובו 4 פרקים שנכתבו על-ידי חיילות ו-30 שנכתבו על-ידי חיילים.

היבט זה נעדר מן הזכרון הציבורי בזמן ההוא, במידה רבה מפאת המיסחור המהיר של "אלבומי הנצחון" אך גם מפאת העדר תודעה פמיניסטית בעיתונות תקופה. תנועת הנשים או המהפכה הפמיניסטית (הגל השלישי אכן התרחשה רק בשנות ה-70 (e.g. Daly 1978) ואחריהן עם שיא בשנות ה-90 (Swirski & Safir, 1993) וירידה מסוימת במילניום.

העדר המימד המיגדרי קשור לא רק לאי הבנת המרכזיות של מושג המיגדר בחברה אך גם לעובדה שנים שרתו לרוב ביחידות עזר, ויחידות אלו גם הן לא זכו לבולטות בזיכרון הציבורי, בגלל תפיסה אליטיסטית של המלחמה, הערכת יתר ללוחמה עילית ותת הערכה לתפקידי העזר, כמו תחזוקה, אספקה, תקשורת, חינוך, רפואה צבאית, וכדומה.

ב) יחידות עזר שהנן קריטיות במלחמה גם כן לא זכו למקום בזיכרון הציבורי שהתמקד בלוחמים בלבד, וביחידות מובחרות כמו צנחנים בפרט. כתוצאה מכך הזיכרון הציבורי חוזר על עצמו, מטעה ומעלים חלקים היסטוריים מרכזיים בעלי לקחים חשובים לזמן מלחמה וגם לזמן שלום.

ג) נושא הקשר בין מלחמה ושלום צומצם לאימרה כגון "שטחים תמורת שלום" ולא בניסיונות להתמודד עם המעמסה והאופוריה של הניצחון ב-1967 כגורם דוחה שלום. תוכן השלום כהתקרבות בין עמי האזור לא זכה אף הוא לכיסוי הולם בעיתונות. בסופו של דבר נראה ממרחק של חצי מאה כי ניצחון מפואר זה הביא לבעיות חדשות כמו שסעים פנימיים, מלחמת ההתשה, ומלחמת המחדל של יום כיפורים ב-1973.

לסיכום, הכוונה היא לנתח שינויים בהתייחסות לנושא המיגדר, חילות העזר והדיאלקטיקה של מלחמה ושלום בשתי התקופות, תקופות השונות מאוד בתודעה בארץ ובעולם. נעשה שימוש בספרות מחקרית על הנצחות כעבור תקופה של יובל או תקופה גדולה למדי מבחינת שינויים היסטוריים, אך עדיין מאפשרת היבטים חדשים של עדים חיים, בפרט כאלה שמתעניינים במיקרו-היסטוריה, אגו-היסטוריה והנצחות במישור הלאומי והגלובלי.

ספרי זיכרונות של לוחמי דור המדינה במלחמת יום הכיפורים ותרבות הזיכרון הישראלית

כותב:

ד"ר עמיר בר-אור, מכללת ספיר amirb1949@gmail.com

תקציר:

מחקר זה עוסק במלחמת יום הכיפורים בפרספקטיבה של יותר מארבעים ושש שנים לאחר סיומה. פרק זמן זה מאפשר בחינת משמעויותיה והשפעותיה על הזיכרון הלאומי הישראלי שעוצב בעקבותיה דרך הפריזמה של זיכרונות לוחמים שפורסמו בספרים מיד לאחר סיומה, ובעיקר במרחק עשורים לאחר מכן. חקר זיכרון מלחמות ישראל שהתרחב בשנים האחרונות מעורר שאלות כגון: כיצד מלחמה משפיעה על התודעה של אלה שהשתתפו בה, כיצד היא משפיעה על התודעה הלאומית או הזיכרון הלאומי. לעניינה של הרצאה זו חשובה בחינת מקומם הייחודי של הזיכרונות האוטנטיים של הלוחמים ממלחמת יום הכיפורים על רקע השינויים שנוצרו במהלך השנים בתרבות הזיכרון הישראלית. ההרצאה מתמקדת בספרי הזיכרונות שכתבו חיילים ומפקדים שלחמו בשטח. להתנסויותיהם היו השפעות מרחיקות לכת הן במישור האישי – פרטי והן

במישור החברתי – פוליטי שזכו מאוחר יותר לביטויים שונים.

מלחמת יום הכיפורים היא אירוע שהשלים רצף של שלושה אירועים ביטחוניים חשובים שראשיתו במלחמת ששת הימים (1967), המשכו במלחמת ההתשה (1967-1970) וסיומו במלחמת יום הכיפורים וספיחיה (1973-1974). בפועל, הזמן שחלף דומה שמאפשר בחינתה של גישה שונה מהמקובל ולקבוע כי מדובר במלחמה אחת.

בעוד מלחמת ששת הימים נתפסה מיד לאחר סיומה כניצחון מרשים ביותר של צה"ל, הרי הדימוי של מלחמת יום הכיפורים הוא של מחדל ברמה הלאומית - אסטרטגית וכטראומה לאומית הן בשל נסיבות פתיחתה והן בשל תוצאותיה על השלכותיה הנרחבות. ברמה האופרטיבית מלחמת יום הכיפורים הייתה הישג צבאי מרשים בהינתן תנאי פתיחתה הבעייתיים. עם זאת, ניתן לקבוע כי שתיהן נתפסו בזיכרון הלאומי כנקודות מפנה בתולדות המדינה.

מלחמת יום כיפורים הייתה מלחמתו של הדור שנולד בשנותיה הראשונות של המדינה - דור המדינה שבניו ובנותיו נולדו בין השנים 1948-1954. קבוצה דורית זו היוותה את המרכיב העיקרי של הצבא הסדיר שחייליו ומפקדיו הזוטרים חוו מכלי ראשון את אימי מלחמת יום הכיפורים וספגו את ההתקפות הראשונות בסיני ובגולן עד להגעת התגבורות של חיילי המילואים המבוגרים יותר. היו אלה החיילים הסדירים ומפקדי השטח שעליהם ביסס צה"ל את ההנחה השגויה כפי שהתברר בדיעבד, כי היה ביכולתם, בעיקר ביחידות המשוריינות, לבלום את המתקפות בשתי החזיתות. החיילים הסדירים הם שהיו הראשונים שחוו את הטראומה ברמה האישית, כך שלזיכרונותיהם האישיים חשיבות רבה בהבנת התחושות והתובנות ביחס לטראומה הלאומית כפי שהתפתחה בהמשך. היו אלו תחושות שבוטאו גם על ידי לוחמי המילואים ועניינן הוא בהפתעה, ההלם, הרמייה, ההפקרה וההתנערות מאחריות של ההנהגה הפוליטית והצבאית.

ההרצאה עוסקת בעיקר בלוחמים ברמת הגולן שיחידותיהם, שלמרות המכות הקשות שספגו בימי הלחימה הראשונים, הצליחו לעמוד במשימה שהוטלה עליהם בשונה מן ההתפתחויות בחזית התעלה. עם זאת, הטראומה של ימי המלחמה הראשונים ברמת הגולן האפילה ברמה האישית של הלוחמים על הישגיהם מבלי שיכלו להעריך בשלבים מוקדמים את חלקם בהישג המרשים של הדיפת הצבא הסורי ברמת הגולן אל מעבר לגבול עד להתייצבות בקו שהמרחק ממנו לדמשק היה כ-40 ק"מ יחד עם יחידות המילואים שהספיקו לעלות לרמה. לעומת זאת, המלחמה בתעלה, נערכה במרחק כ-300 ק"מ מגבול מדינת ישראל ומהאוקלוסיה האזרחית. מכאן שללוחמים הסדירים אמורה הייתה להיות תחושה מוצדקת של הישג למרות מחירו הכבד. בפועל, למדנו כי לא כך בהכרח היו פני הדברים.

הדגשת התחושות האישיות של הלוחמים ושל המפקדים כפי שתוארו על ידיהם ועל ידיהם בלבד, נועדה בהרצאה זו לשפוך מחדש אור על חשיבות תרומותיהם האישיות ביחס למלחמה טראומטית זו שהשפעתה על הזיכרון הלאומי הולכת ומתעמעמת לקראת סוף העשור החמישי לפריצתה. הזיכרונות האישיים של לוחמי דור המדינה, על הלקחים והמטענים האישיים שנלוו אליהם הובילו לעשייה גם בערוצים נוספים, מעבר לכתיבתם והניסיונות לשימורם. הייתה זו פעולת המחאה המידית של לוחמי המילואים ושל חלק מהחיילים הסדירים שהשתחררו משירות החובה ופנו לפעילות חברתית או פוליטית. הפעילות במישור הפוליטי גרמה בהמשך לצורך בחידוד עמדות פוליטיות של הציבוריות הישראלית בשל פרשנות שונה שניתנה על ידי חוגים פוליטיים משני קצוות הקשת הפוליטית לתוצאותיה ולמשמעויותיה של מלחמת יום הכיפורים.

בהעדר הסכמה ביחס לזיכרון הקולקטיבי הקשור לאירועים השנויים במחלוקת, ובהינתן העובדה שלוחמי דור המדינה מהווים בשנים האחרונות את הגורם העיקרי המנסה לשמר את הזיכרון של המלחמה, מן הראוי להאיר את הזיכרונות האישיים של האנשים שלקחו בהם חלק, משום שהם אלה המשקפים את היחס המיידי והבלתי אמצעי לדרך התנהלותה של המלחמה. זאת, למרות שלא בהכרח ניתן ליצור על בסיסם תמונה שלמה ומושכלת של האירועים עצמם.

קולותיהם של קורבנות הטרור מבקשים לתת משמעות לקורבן

כותב:

פרופ' הלל נוסק, מכון כנרת ע"ש דן שומרון, המכללה האקדמית כנרת hnossek@gmail.com
ופרופ' אודי לבל, ביה"ס לתקשורת ומרכז בס"א, אוניברסיטת בר אילן

תקציר:

מאז תחילת המאה ה-21 הפכו קורבנות פעולות הטרור ומשפחותיהם, שהיו בעבר משתתפים אקראיים ופאסיביים בסיקור התקשורתי, ובאופן שבו התייחסו לממשלה ולדעת הקהל, הפכו לשחקן פעיל ומשפיע על כל אחד מהשחקנים האחרים: הממשלה, התקשורת, ודעת הקהל.

נושא הקשר בין הטרוריסטים, הממשלה והתקשורת בדמוקרטיות המערביות נחקר בעיקר במדעי המדינה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה ומחקרי תקשורת ועיתונות מאז סוף שנות השבעים של המאה שעברה.

(Norris, Kern & Just, 2003; Paletz & Schmid, 1992; Schmid & De Graaf, 1982)

זאת בניגוד לטענה שקשר זה הוא נושא מחקר חדש אשר התפתח רק לאחר שנת 2001 בעקבות ההתקפה על מגדלי התאומים בניו יורק.

ההיסטוריה הארוכה יחסית של המחקר העוסק בקשרי הגומלין בין השחקנים: הממשלה, הטרוריסטים והתקשורת, מאפשרת לנו לאחר 11 בספטמבר 2001, לשאול האם בעקבות האירוע התפתחו קשרים חדשים בין השחקנים, האם האירוע שינה את תפקיד השחקנים, הכניס שחקנים חדשים או שמא היה זה רק פרק בהיסטוריה שהיה חשוב רק בעוצמתו אבל לא במהותו. (Zelizer & Allen 2011)

ספרות המחקר בנושא יחסי תקשורת עם קורבנות פעולות טרור מועטה בשל ההנחה, ככל הנראה, שהקורבנות הם שחקנים פאסיביים ואקראיים ולכן אינם מהווים סיפור טוב ומעניין במיוחד. (Crelinsten 1992)

מסכם יחסים אלה ומציע שלקורבנות יש דילמה ביחסיהם עם התקשורת. הקורבנות הם אמביוולנטיים: חלק מהקורבנות חשים קורבן פעמיים - תחילה על ידי המחבלים ואז על ידי התקשורת. אחרים למעשה מחפשים תשומת לב תקשורתית. יש המסכימים ולהבין את הצורך של הציבור ואף מרגישים חובה לדבר על זה ולשתף במה שקרה. כתוצאה מכך הם גם מבינים את דרישת התקשורת, בין אם בגלל הצורך שלהם לדבר על האירוע או בגלל תחושתם כי היקף מה שקרה להם הוזער על ידי הפוליטיקאים. חלק מהקורבנות מאמינים כי שיתוף של מה שעבר עליהם עם הציבור, מבחינתם, יעזור בשחרור אסירים שנחטפו בהווה או בעתיד. ההנחה היא שציבור המודע למתרחש הוא ציבור בעל השפעה רבה, שיכול לעזור ללחוץ על הממשלה לשלם את המחיר שאותו דורשים הטרוריסטים.

על רקע זה השאלות שנשאלות הן: מה השתנה בדפוס הסיקור של אירועי הטרור, כיצד שינויים אלה משפיעים על דעת הקהל וכיצד הם משפיעים על מדיניות הממשלה והציבור? מהן הסיבות הבסיסיות לשינויים אלה בסיקור התקשורת: המציאות הפוליטית, התקשורת עצמה ו / או תהליכים חברתיים / תרבותיים והאם 9/11 עשו את ההבדל בסיקור והקשרים בין השחקנים השונים?

המאמר יחקור את המאפיינים, הדמיון וההבדלים בין אופן הסיקור של קורבנות; הסיבות לשינוי בעמדות התקשורת או בעמדותיהם של הקורבנות ומשפחותיהם כלפי התקשורת; והתרומה האפשרית של שינויים אלה לעמדת הציבור, ולמדיניות הממשלה ביחס לטרור ולקורבנותיו.

הממצאים מבוססים על ניתוח תוכן של הסיקור התקשורתי באירועי טרור שנבחרו במשך שני עשורים בעיתונות הישראלית ומראים שינוי ברור באופן הסיקור של קורבנות ותפקידם בסיקור. על פי הניתוח, הם כעת יותר מרכזיים וקולם נשמע בבירור. השינויים הבולטים הם המידיות שבה קולם מופיע בתקשורת, נכונות הקורבנות לחשוף את עצמם והצורך המשותף של המשפחה והתקשורת לתת משמעות לפציעתם ולמוות. שינויים אלה יחד עם שינויים בחברה ובתפקיד תקשורת ודעת הקהל במדיניות הממשלות אכן שינו את התפקיד הפורמלי והטקסי של קורבנות הטרור ומשפחותיהם ביחס של המדינה והחברה וההערכה כלפי הקורבנות כולל הכרה כקורבנות שיש להם משמעות ברמה הלאומית.

באופן השוואתי, אנו שואלים אם השינויים הם תופעה אידיאליסטית מקומית הקשורה לעמדה סוציו-פוליטית או גיאו-פוליטית מסוימת של מדינה ספציפית (ישראל) או שמא מדובר בתופעה גלובלית כללית הקשורה לתפקיד של תנועות חברתיות גלובליות (זכויות אדם, זכויות אזרח), מערכות חברתיות וערכיות אינדיבידואליסטיות-קפיטליסטיות או שמדובר רק בשינויים מבניים ומקצועיים במוסד התקשורת ובנורמות המקצועיות של העיתונאים.

יו"ר פרופ' גליה גולן, האוניברסיטה העברית בירושלים. כיתה 823

Breaking the Binaries in Security Studies: A Gendered Analysis of Women in Combat

כותבת:

פרופ' אילת הראל-שלו, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ayeleths@bgu.ac.il

ABSTRACT

The book focuses on the study of women combat soldiers in the fields of Security Studies and International Relations. It addresses this issue by bringing the soldiers' voices and silences to the forefront of research in these domains and by presenting the women soldiers as narrators. The book introduces a theoretical framework in Critical Security Studies for understanding—by binary deconstructions of the terms used in these fields—the integration of women soldiers into combat and combat-support roles and the challenges they face. The book draws on Feminist IR scholarship and introduces an interdisciplinary theoretical perspective that aims to lead scholars to consider why and how women's experiences should be incorporated into the analysis of violence, state violence, combat trauma, security, and insecurity. The book therefore emphasizes the importance of including, in critical approaches to security, the understudied topic of the voices of women in combat. The book explores the voices and silences of women who served in combat roles in the Israeli Defense Forces. The analysis, however, extends beyond the Israeli case insofar as the book offers important general insights into the larger issues of the links between war and gender, body and gender, trauma and gender, and politics and gender. It also raises methodological considerations about ways of evaluating power relations in conflict situations and patriarchal structures. The binary deconstructions discussed in the book offer a paradigm shift in Security Studies and Conflict Studies.

הוצאת הספר "עמק במערכה" אודות הקרבות לבלימת האויב במלחמת העצמאות - בעמק הירדן

כותב:

תא"ל במיל' מר עוזי קרן uzikyael@gmail.com

תקציר:

הסיפור המלא אודות הקרבות שהתחוללו בעמק הירדן במלחמת העצמאות, מקיבוץ עים גב בצפון, דרך קרבות הבלימה בצמח ובדגניות, הקרבות הנואשים במסדה ובשער הגולן, ועד לעמידת הגבורה של קיבוץ גשר בדרום, קרבות להם היו שותפים גם חברי הקיבוצים בעמק הירדן. על אלה לא סופרו מעולם כמקשה ספרותית מחראית אחת.

מאז חלפו מעל 70 שנים. דורות נוספים של בנים ונכדים נולדו למגיני העמק הזה. גם הנוף השתנה. במקומות בהם נוצקו פעם הביצורים והעמדות, נבנו מרכזי קניות ותרבות, מפעלים אזוריים, אולמות לימוד ואקדמיה ודשאים ירוקים מכסים את הנוף, ובתווך נותר עדיין כסמל לימים ההם, גלמוד וערירי, בניין המשטרה שעל הגנתו נפלו בחירוף נפש, רבים מבני העמק הזה.

לאחרונה נוצרה הזדמנות מיוחדת במינה לחזור אל אותם הימים של קיץ 1948. באמצעות עבודות מחקר שנכתבו על ידי אסף אגין, בן דגניה ב' שנפטר לאחרונה, המתארות ברצף מדהים את התקופה של טרום הקרבות, את ימי האש ואת עמידתם ההרואית של מעטים מול רבים, בכל יישובי העמק בעת ההיא. קבוצת חברים ותיקים מהעמק מבקשת לקחת על עצמה הפקת ספר זה שיהיה מבוסס על עבודתו של אסף אגין. הספר יכיל מעל 300 עמודים וילווה במפות ותמונות.

יו"ר פרופ' סמדר בן אשר אוניברסיטת בן גוריון בנגב. כיתה 825

"אך החיטה צומחת שוב" - ההנצחה כאתוס - ההתיישבות הציונית הדתית בשומרון ובנימין

כותבת:

רחל חיימוביץ, אוניברסיטת אריאל בשומרון rachelun16@gmail.com

תקציר:

מחקר זה בוחן כיצד אופן המוות, כאשר אני מחלקת בין חללי צהל ובין חללי פעולות האיבה (בלתי תלוי) משפיע על דרך ההנצחה (התלוי) כאשר האתוס הינו הגורם המקשר בין השניים. השערת המחקר:

1. מתוקף היות החברה הדתית בשומרון ובנימין חברה סגורה למחצה בעלת היסטוריה ואמונות משלה נוצר מצב בו היא גם בעלת אתוס המייחד אותה מהאתוס הרווח בשאר הארץ (כהן א', תשס"ה). בעקבות אמונותיה של חברה זו והקדושה אותה היא מייחסת לארץ ישראל ולהגנה עליה (בן מאיר, 2005) ניתן להסיק כי יחסה של החברה כלפי הן חללי צהל והן חללי פעולות האיבה שווה מכיוון ששניהם ממשים את האתוס להגנה על המולדת.

2. בחברה הישראלית ניתן להבחין בשוני בין הצגת וקבלת חלל צה"ל ומשפחתו לבין חללי פעולות האיבה ומשפחתם. בעקבות היחס ותפיסת הקורבן הרווחת במקומות אלו (לבל, 2012) ניתן לראות שיש שוני בין תפיסה זו לתפיסתם של אנשי ההתיישבות בשומרון ובנימין. מכאן ניתן להסיק על האתוס העומד בבסיס התפיסה.

בעקבות השערות אלו ניתן להגיד שאופן המוות המושפע מין האתוס ישפיע במידה רחבה על דרך ההנצחה בשומרון ובנימין.

השערת מחקר זו הוכנסה למודל:

	חלל צהל	חלל פעולות איבה
מתיישבי השומרון ובנימין	גיבור	גיבור
מתיישבי שאר הארץ	גיבור	קורבן

במסגרת המחקר נערכו שני דרכי מדידה. הראשונה הינה ראיונות עם משפחות השכול העונות על ההגדרות הבאות- א. יקירם הוגדר כחלל פעולות איבה ב. מיקום המשפחה והרצח הינו בשומרון/ בנימין ג. ישנה הנצחה לנרצח. השניה הינה שאלונים אשר בדקו את הלך הרוח בקרב האוכלוסיה היהודית בישראל כלפי נפגי פעולות האיבה ומשפחותיהם.

בעקבות מחקר זה עלו כמה מסקנות והן:

א. קיים פער משמעותי המוכר גם בקרב החוקרים ביחסה של החברה הישראלית כולה לחללי פעולות האיבה ומשפחותיהם לעומת חללי צהל ומשפחותיהם, יחס זה עבר תהפוכות במהלך השנים עוד מתקופת טרום המדינה.

ב. נמצא כי מקומו וכוחו של האתוס בחיי הקהילה הינו חשוב ביותר ומתוך כך גם מקומה וחשיבותה של הנצחה מתוקף היותה פועל יוצא של הזיכרון הקולקטיבי.

ג. ניתן לומר כי למרות רוח הדברים העולה מין הראיונות עם משפחות השכול על רגש קיפוח מצד החברה הישראלית, ממצאי המחקר הכמותיים, הבוחנים את המציאות החברה הישראלית ולא את רגשותיהם הפרטיים של משפחות השכול, הפריכו את השערת המחקר התולה את סוג האתוס במיקומו הגאוגרפי של האדם. ממצאים אלו הראו כי קיים קשר ברמת מובהקות שלילית (המושפע מהטיות המדגם) בין אזור המגורים לבין אתוס השכול.

ד. קשר הדת והאתוס- נושא קידוש ה' תופס חלק משמעותי בבחירת צורת התייחסותו של האדם כלפי הנרצח.

בין שכול פרטי לציבורי: לימנליות ועבודת רגשות של אלמנות צה"ל מן הציונות הדתית ואלמנות צה"ל בדואיות

כותבות:

פרופ' סמדר בן אשר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב bsmadar@gmail.com ,
ד"ר יעירית בוקק כהן, המכללה האקדמית תל אביב-יפו, והמרכז הבינתחומי הרצליה ybokek@gmail.com

תקציר:

במרכז המחקר שתי קבוצות של אלמנות צבא בישראל: אלמנות מן הציונות הדתית ואלמנות בדואיות. בעוד שהקבוצה הראשונה היא חלק מן הרוב היהודי במדינת ישראל, הקבוצה השנייה היא קבוצת מיעוט ערבית-פלסטינית. עם זאת, לשתי הקבוצות מרכיב זהות מרכזי דומה – אורח חיים דתי הנאמן למסורת. באמצעות התבוננות בסיפורי חייהן נדגים שני מנגנונים חברתיים-תרבותיים פנים-אישיים וחץ-אישיים הפועלים עליהן: לימנליות (liminality) ועבודת רגשות (emotional labor).

הלימנליות מתארת את שלב הביניים שבו מוצאות האלמנות את עצמן, בדרך כלל באופן פתאומי, במעמד החדש שהן נמצאות בו לאחר מות בעליהן – מצד אחד הן כבר אינן נשות חיילים בצבא, אך מצד שני עדיין אין להן זהות חברתית חדשה, ולמעשה הן נמצאות בתקופת מעבר 'בין פה לשם'. אורכה של תקופה זו משתנה לפי נורמות חברתיות או בחירות אישיות, והוא עשוי להישאר 'מצב זמני-קבוע' כל החיים. המושג השני עבודת רגשות עיקרו הצגת רגשות שאינם בהכרח תואמים לחוויה הפנימית, והבחירה של האלמנות, המתוארת המאמר, בביטוי רגשות אלה נעשית מתוך היכרות עם הציפיות החברתיות המופנות כלפי הבוחר אותם (Bokek-Cohen, & Ben-Asher, 2018; Morris & Feldman, 1996).

שאלת המחקר הייתה כיצד באה לידי ביטוי העבודה הרגשית בסיפורי חייהן של אלמנות צה"ל מן הציונות הדתית ושל אלמנות צה"ל בדואיות? כיצד מתמודדות האלמנות עם הדרישה החברתית המופנית כלפיהן לייצג אתוס ונרטיבים לאומיים? מהם הביטויים התרבותיים והחברתיים של חוויות האלמנות משתי הקבוצות כלפי

מעמדן הלימינלי והתביעה החברתית שיפגינו רגשות שיתאימו לאתוס הצבאי ולאוס הלאומי? ניתוח הנרטיבים של מרואיינות משתי הקבוצות חושף את הדרך שבה מתמודדות האלמנות עם אובדן המקום החברתי הקודם שלהן כנשות חיילים בצבא, ואת האופן שבו מצופה מהן להביע רגשות במרחב הציבורי כלפי השכול הצבאי. כל הנשים הבדואיות שרואינו התייחסו אל האבל כחוויה פרטית שלהן, ואף אחת מהן לא ראתה את עצמה כנציגה חברתית. כולן תיארו את עצמן כחלק מן המשפחה המורחבת, השבט והחברה הבדואית-פלסטינית, אך לא כחלק מקבוצת הזהות של אלמנות צה"ל. העובדה שבעליהן נפלו בשירות צבאי לא הוצגה כעובדה שמקנה להן זכויות חברתיות אלא להפך: הן נדרשו להצניע את נסיבות המוות כדי שלא לעורר עוינות כלפיהן. לעומתן, האלמנות מן הציונות הדתית הכירו היטב, עוד לפני שהתאלמנו, את התפקיד החברתי המצופה מאלמנות לאומיות.

הממצאים הראו כי עבודת הרגשות של האלמנות מן הציונות הדתית הייתה גבוהה מזו של האלמנות הבדואיות. התביעה מאלמנות הציונות הדתית לבצע את עבודת הרגשות נמשכה שנים רבות, גם לאחר שנישאו שנית. לעומת זאת, רמת עבודת הרגשות אצל האלמנות הבדואיות הייתה גבוהה בתקופת האבל הראשונה, שבה ציווי הדת והחברה לא אפשרו להן לבטא את אבלן בפומבי, אולם היעדרותן מן המרחב הציבורי לאחר תקופה זו אפשרה להן להשתחרר מן הצורך להביע רגשות כמסרים חברתיים. במחקר נמצא כי האלמנות הבדואיות לא הרגישו מחויבות לזייף את רגשותיהן, אולי משום שתחום הרגשות אינו תחום שהחברה הבדואית מוצאת בו עניין, ובוודאי לא כשמדובר במוות שנסיבותיו שנויות במחלוקת חברתית ופוליטית..

עבודת הרגשות והמצב הלימינלי של אלמנות לאומיות אינם 'טבעיים', ואף לא 'אנושיים'; הם גם אינם בלתי נמנעים, ולמעשה הם תוצרים אידיאולוגיים המוטמעים עמוק במהות החברתית-תרבותית שכופות החברה והמדינה. מסקנות המחקר קוראות תיגר על ההשקפה שיש רק נתיב חד-כיווני לאכיפת אתוס ציוני, שלמעשה מוביל בהכרח לעבודת רגשות ואובדן הזהות האוטנטית ולמעבר כפוי של היחס לאלמנות מן הממד הסובייקטיבי להיותן אובייקט. התובנות שעולות מן הניתוח מדגישות את הצורך להיות ערים לקשיים הפסיכו-סוציאליים שאיתם מתמודדות האלמנות. אנו ממליצות לבנות את תהליך הסיוע לאלמנות מתוך התאמתן לקודים התרבותיים-חברתיים הייחודיים של כל קבוצה חברתית, ומתוך ויתור על דרישות חברתיות ציבוריות שמקשות על ההתמודדות עם האבל ופוגעות בתהליך השיקום.

"הצעה למודל רב-תחומי בתחום החוסן"

A Multi-dimensional Model for a Better Conceptualization of the Term Resilience

כותבים:

ד"ר כרמית פדן, וסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית padan23@gmail.com
ד"ר ראובן גל, וסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית reuvgal@sni.technion.ac.il

Abstract

The looming challenges for the national resilience of societies are numerous and diverse – from manmade disruptions caused by war and terror to earthquakes and floods caused by nature. These kinds of threats have become frequent in recent decades, thus posing an ever-growing challenge for societies' resilience. Concomitantly, the literature dealing with the concept of resilience is characterized by multitude of approaches – including psychological, sociological, historical, economic, political and so forth – presenting diverse focuses, varying from the individual level to the whole-society spectrum. Such an amalgamation causes a difficulty to achieve a clear-cut definition of the concept, generates conflicting research findings and obstructs the efforts to develop consensual standard measures of resilience.

This paper presents a new multi-dimensional model aimed at a differentiated conceptualization of the resilience term and a more precise definition of its many elements. The model is divided into four content categories: social, political, economic and military and three cohort categories: individual, community and national. For each of the twelve resulting cells – or, better – resilient elements, we provide actual examples, propose a definition and suggest a set of possible measurements. This multi-dimensional model can be used as a basis for comparable studies as well as an additional tool for decision-makers regarding the appropriate ways for preparing and managing emergencies.

יו"ר ד"ר איל לזין, אוניברסיטת אריאל בשומרון. כיתה 828

ממשאבי אנוש להון אנושי – כיצד התבוננות מנקודת המבט של הון אנושי מאפשרת להגדיל את ההון האנושי במדינת ישראל ולא רק למלא את השורות

כותב:

רס"ן אושרי בר-גיל (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל oshri.bar-gil@mail.huji.ac.il

תקציר:

המאמר המוצע יציג כיצד הסתכלות על המשרתים בצה"ל כ"הון", לפי תפיסת ההון האנושי, ולא כ"משאב" לפי תפיסת משאבי האנוש (משא"ן) מאפשרת קבלת החלטות טובה יותר לפיתוח המשרתים, זאת על ידי הערכת ההשקעה והתשואה הנדרשות למאמצים בתחום פיתוח ההון האנושי בצה"ל ובמדינת ישראל.

ההסתכלות על המשרתים מתוך פרספקטיבית משאבי האנוש גורסת כי המשרתים הארגון הינם "משאב" כלומר מוגבל, מתכלה, סופי, מגיע בתבנית מוכנה – נדרש רק לאייש ו"למלא את השורות". הסתכלות על המשרתים כ"הון" גורסת כי ניתן להגדיל אותו, למשל על ידי "השקעה" נבונה – כלכלית הון יכול לשמש לייצור הון נוסף, משאב לא מייצר עוד משאב. הסתכלות שכזו תאפשר לנו לבחון אותה בכלים כמותיים ולהתאים לשנות אותה, בכדי להגדיל את ההון האנושי בצורה מיטבית.

הנושא של יצירת שיתופי פעולה בין צבא לאקדמיה ותעשייה בכדי לשמר את היתרון האיכותי המדינתי והצבאי על ידי השקעה בהון האנושי זוהה כצורך גם על ידי משרד ההגנה האמריקאי ומהווה אחד מעמודי התווך של אסטרטגיית ההיסט השלישית שנועדה להקנות לארה"ב את היתרון הצבאי-תעשייתי הנדרש בכדי לאפשר לה להתמודד עם האתגרים הגלובליים.

מטרת מאמר זה הינה להדגים כיצד חשיבה במונחי הון אנושי יכולה לסייע בקבלת החלטות מורכבות על מטרות והשקעות נדרשות בתחום פיתוח ההון האנושי בצה"ל ובמדינת ישראל ולייצר מכנה משותף לפיתוח ההון האנושי במדינה בכללותה זאת על ידי יצירת מגוון שיתופי פעולה בתחום ההשכלה וההכשרה המקצועית במקצועות טכנולוגיים.

המאמר מבוסס על חקר מקרה של בניית שיתוף הפעולה הצהלי-אקדמי-תעשייתי במעבר דרומה של יחידת התוכנה של אגף התקשוב ויחידת התוכנה של חיה"א, אופק. תחום אשר הינו בעל דמיון רב לתחום התוכנה האזרחי באופן רכישת הכשירויות האקדמיות שלו, ובאפשרויות הלמידה ממקורות חוץ צבאיים. כך למשל יותר קל להשוות בין הכשירות הנדרשות לתוכניתן או מהנדס תוכנה בצבא ומחוצה לו לעומת מקצועות מקבילים אשר השוני בינם לבין הסביבה האזרחית גבוה יותר למשל לוחמים.

במאמר זה, מתוך השימוש במונחי הון אנושי אימצנו את הנחה שהשוק האזרחי מתמרץ הון אנושי בצורה דיפרנציאלית באופן כללי ובאופן ספציפי לנושא ההשכלה. כלומר השכר שאדם מקבל משקף (אף אם באופן לא מושלם) את שיפוט השוק על שווי ההון האנושי שלו. למשל בנושא ההשכלה – בוגר מכללה יקבל שכר

שונה מבוגר אוניברסיטה . על כן ניסינו ללמוד מתוך מדדי ייחוס חיצוניים ולבחון את מיקומנו ויעדינו למקום שבו אנחנו מעריכים שבו נצטרך להיות בכדי להתמודד עם האתגרים הטכנולוגיים העתידיים של חיה"א, צה"ל ומדינת ישראל. זאת הן באיכות ההשכלה, כפי שנקבעה במחקרים קודמים על ידי בנק ישראל ומשרד האוצר והן בעומק ההשכלה (כמות בעלי התארים המתקדמים המחקריים).

המאמר יציג את חקר המקרה המתואר וההמלצות בנושא שיתופי פעולה בתחום ההכשרה וההכשרה המקצועית העולות ממנו ואשר עם יצירת השפה המשותפת של הון אנושי יאפשרו בסיס משותף לשיח לשיפור ההון האנושי במדינה בתחום הטכנולוגי, תוך דגש על שיפור ההון האנושי באוכלוסיות ייחודיות אשר מדינת ישראל מתקשה בשילובן .

בין אינטלקט למקצוענות - אינטלקטואלים בקרב קצינים בכירים בצה"ל בשנים 1948 עד 2018

כותב:

חיים יוגב (דוקטורנט), אוניברסיטת אריאל בשומרון haimyogev@gmail.com

תקציר

מחקר זה עוסק בדמותו של הקצין האידיאלי, בוחן את פרופיל הקצין המקצועי והקצין האינטלקטואל ומציג את ההבחנה המקובלת ביניהם. הטענה המחקרית היא כי הבחנה זו אינה טובה מספיק בעידן שבו ההשכלה והידע הכרחיים לכל מקצוע רציני המכבד את עצמו. מנקודת מוצא זו, אנו מציעים הבחנה שבמרכזה חדשנות ויצירת ידע. על פי גישה זו, הקצין המקצועי, הנוטה להסתמך על ניסיונו המבצעי והאינטואיציה שלו, הוא משכיל ומשתמש בארגז הכלים הקיים לתכנון ופתרון בעיות. לעומתו הקצין האינטלקטואל, אף כי גם הוא משכיל ובעל ניסיון מבצעי, מפתח דווקא גישה אינטלקטואלית לפתרון בעיות. הקצין האינטלקטואל אינו מסתפק בארגז הכלים הקיים אלא מחפש כלים חדשים לתכנון ופתרון בעיות. אלו מתבטאים בהסקת לקחים ומסקנות, בעיצוב רעיונות ותאוריות חדשים וגיבוש פתרונות מקוריים לבעיה. במאמר זה מוצג מחקר מקרה הבוחן הישראלי: התאמת פרופיל קציני צה"ל (אלופים ורמטכ"לים) בשנים 1948 - 2018 לפרופיל הקצין מקצועי ולחלופין - לפרופיל הקצין האינטלקטואל.

"הנמר ההומאני" בסבך העימותים החדשים - השתנות מבנים ותהליכים באוגדות לוחמות בצה"ל בזמן לחימה

כותב:

דוקטורנט רוניאל תורגמן (דוקטורנט), אוניברסיטת אריאל בשומרון troniel@gmail.com

תקציר:

אופן הפעולה של צבאות בכלל ושל צה"ל בפרט, השתנה בעשורים האחרונים. לאור התפתחות השינויים בסביבת הלחימה, מצוי הצבא בתווך של תביעות וציפיות סותרות. **"נמר הומאני" - מחד, לצבא אופי "נמרי" - תכליתו להילחם, להכריע וליצור הרתעה ומאידך, ישנם שיקולים**

מרסנים - משפטיים, הומניטאריים וחברתיים המצרים את פעולתו המלחמתית.
המחקר יתמקד במנגנוני ואופני התרגום ברמת האוגדה – מנגנונים שבאמצעותם, תובנות של תביעות סותרות או כוחות מנוגדים בסביבה, מנוסחים ומתורגמים כך שהרמה הכפופה יכולה לפעול. תרומתה של עבודה זו היא בתחום המחקר החסר, שבין הרמה האסטרטגית לרמה הטקטית.

שאלת המחקר:

מהם אופני **יצירת המשמעות** מתוך תביעות סותרות מהרמה האסטרטגית המתבצעים במפקדת האוגדה, וכיצד הם **מתורגמים** לרמה הטקטית בזמן לחימה?

תקציר לטובת כנס אגודת צבא חברה: פרקטיקות מנהיגותיות של הדרג הטקטי בשדה הקרב העתידי

כותבים:

ד"ר שני אלמוג, בית ספר למנהיגות, צה"ל shanialmog3@gmail.com
רס"ן מידד אבידר (דוקטורנט), ממד"ה, צה"ל meidadr@gmail.com

תקציר:

העבודה עוסקת באפיון ראשוני של פרקטיקות מנהיגותיות במתאר הפעולה של שדה הקרב העתידי. במילים אחרות, שדה קרב המאופיין בשילוביות, הפעלת כלים טכנולוגיים רבים ועתיר מידע. העבודה מתבססת על מקרי מבחן בצה"ל, בהם היה ניסיון לאמן כוחות צבאיים במתארים צבאיים הרלוונטיים למגמות עכשוויות ועתידיות בשדה הקרב. זאת על ידי תצפיות וראיונות עם לוחמים ומפקדים בדרג זוטרה בתרגילים הרלוונטיים.

להלן תמצית האתגרים שהועצמו במקומות בהם צפינו.

1. התמודדות עם מידע חסר בסביבה של היצף מידע
מציאת האיזון בין איסוף מידע נוסף לבין קבלת החלטה על בסיס מידע קיים וחסר. לאור ההתפתחות הטכנולוגית והפוטנציאל שלה לתת כיסוי כמעט מלא לכל מה שאינו ידוע,
2. ניהול מומחים
המערכות הטכנולוגיות משתכללות ומגוון האמצעים שמגיעים לדרגים הזוטרים גדל ולכן המומחיות הנדרשת מגורמי העבודה הולכת וגדלה. המפקד הוא לא המחולל היחיד של תהליכי הפעלת הכוח ויש בשטח עוד מנהיגים אשר מובילים תהליכים מתוקף מומחיותם
3. יצירת שילוביות וסינרגיה בין כוחות שונים
המפקדים קיבלו לידיהם אמצעים וכלים חדשים ולא מוכרים. המפקד נדרש להכיר את היכולות והמגבלות של הכלים הללו כדי להצליח ולעשות בהם שימוש חכם וממצה.
4. הבנה מערכתית והיכרות עם חלקי המערכת ורתימה של המערכות ללחימה.
פרקטיקות הפעולה של המפקדים
האסטרטגיות שנמצאו במחקר להתמודדות עם שלל האתגרים: הסתמכות על אמצעים טכנולוגיים, תקשורת פנים אל פנים כאמצעי ליצירת אמון והעברת מסרים, דינאמיות וגמישות בהרכבי הכוחות ובכובע המקצועי, ריכוזיות, פישוט והמשגה של תמונת שדה הקרב, ויצירת לכידות משימתית.

יו"ר ד"ר אהרון (רוני) קמפינסקי, מכללת אפרתה. כיתה 821

התנ"ך ו"רוח צה"ל" - תמורות ביחס לתנ"ך במערכת הצבאית ובקרב הפיקוד הבכיר

כותב:

ד"ר דוד שניאור, מכללת שאנן david.shneor@gmail.com

תקציר:

העמדת התנ"ך והנשק במרכז טקס ההשבעה של חיילים (יהודיים) בצה"ל, מהווה אבן דרך-חשובה בעיצוב ערכי הלחימה ובהתאמה למסמך "רוח צה"ל" בו תוארו מקורותיו: מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו, מסורת העם היהודי לדורותיו ועוד. החיבור לתנ"ך, כולל ערכים אנושיים שמאז ומתמיד היו חלק מייחודו וייעודו של עם ישראל, כפי מתאר זאת וינגייט: "תדע, אני ציוני בכל לבי. מרגיש אני את עצמי בעל חוב לכם. הרבה עיינתי בספר התנ"ך, ספר הספרים לעולמי עד, יצירתו הנשגבת של עם ישראל, תעודה עולמית לחייו בארץ זו. בזכות אלה אתם קיימים עד היום [...] האנושות תהיה לה זכות קיום, אם היא תחיה על היסודות המוסריים של הספר הזה". אכן, בספריהם של מפקדים בכירים בצה"ל ניתן היה בעבר למצוא ציטוטי פסוקים או הקשרים תנ"כיים שונים כביטוי לזהות הישראלית והיהודית האישית המושרשת בהם וכחלק מרוח המפקד.

כדוגמה לכך אפשר לציין את מחקרו של אבישר הסבור כי המושג "סיירת" בו כונו יחידות מיוחדות, התפתח מיכולת הסיור המקצועית והמבצעית ברחבי הארץ, שנבעה מתוך השייכות לארץ – "ההילה שהיתה קשורה לדמות הסייר נבעה לא רק ממקצועיותו או מחשיבותו הצבאית, אלא גם משום שהוא סימן בעקיפין את שורשיותו של היהודי החדש... ואשר שייכותו למקום אינה מוטלת בספק".

ברצוננו להציג מחקרים העוסקים בתודעה הקיימת בצה"ל ביחס לתנ"ך בעיקר בשנים האחרונות, תוך שילוב נתונים מן השטח המצביעים על גישות מגוונות בנושא לימוד התנ"ך בקורסי מנהיגות ובהשתלמויות צבאיות.

לוחמים ולומדים: טשטוש הגבולות בין חברה וצבא במסלול השירות הצבאי של ישיבות ההסדר

כותב:

ד"ר שלמה אברמוביץ', אוניברסיטת אריאל בשומרון, Shlomo23@gmail.com

תקציר:

סוגיית הנאמנות הכפולה של החייל הדתי, למי יציית ביום פקודה - לרב או למפקד, עולה לדיון ציבורי ואקדמי מדי פעם בפעם בהקשרים שונים. תלמידי ישיבות ההסדר מהווים מקרה מבחן מיוחד בהקשר זה, כאשר המתח בין הממסד הדתי והצבאי מובנה באופן חריג בתשתית מסגרת שירות צבאי ייחודי זה.

המחקר יציג את אופני התפתחותו של מסלול שירות צבאי ייחודי זה, על בסיס מקורות ארכיוניים מגוונים, אשר ברובם לא נעשה שימוש מחקרי עד כה. המחקר יבחן את המורכבויות הקיימות במסלול השירות הצבאי של תלמידי ישיבות ההסדר, הנובעות מטשטוש הגבולות המובנה בו בין המערכת הצבאית ומסגרת הישיבה הדתית. טשטוש זה, במסגרתו תלמיד הישיבה נחשב רשמית כחייל בהיותו בישיבה, ונתפס כתלמיד הישיבה גם בעת שירותו הצבאי, יוצר מצבים חריגים ומתחים רבים בין הצבא והממסד הדתי אשר יוצגו במחקר. הטענה של מחקר זה היא שמסלול ישיבות ההסדר משמר תפיסה ערכית וחברתית שהיתה רווחת בעשורים הראשונים של מדינת ישראל, תפיסה של טשטוש גבולות מודע בין המערכת הצבאית והחברה האזרחית. דוגמא בולטת לתפיסה זו הם גרעיני הנח"ל, שהיו הבסיס ליצירתו של מסלול ישיבות ההסדר, במסגרתם היה מעורב הצבא באופן ישיר במיזמים אזרחיים שונים. תמורות שונות שחלו בחברה הישראלית בשנים האחרונות הביאו לשינוי תפיסת היחס בין הצבא והחברה האזרחית, אשר בא לידי ביטוי בין השאר בביקורת שהתעוררה על היבטים אלו במסלול ישיבות ההסדר, כמו גם לצמצום דרמטי במסגרת גרעיני הנח"ל. מעבר לכך, הסדרים דומים שנוצרו בצבא בשנים האחרונות, למשל ביחס לשירות הצבאי של תלמידי ישיבות חרדיים, נבנו באופן שונה, תוך הגדרת גבולות קשיחה יותר בין המסגרת הצבאית והאזרחית.

תוכנה באמונה: תעסוקת נשים חרדיות בתפקידי פיתוח תוכנה בצה"ל

כותבת:

גב' אסתר סלמון, האוניברסיטה הפתוחה, estersalomon@gmail.com

תקציר:

בשנים האחרונות קבוצה של נשים חרדיות מועסקות הנשים בתחומי תכנות בצה"ל כאזרחיות עובדות צה"ל. נשים אלה נמצאות במקום חברתי ייחודי מכמה טעמים. ראשית, מדובר בנשים שהיו כל חייהן במסגרת חרדית, המאופיינת בהפרדה מגדרית. המעבר לעבודה במסגרת צה"ל משמעותה, מבחינתן, בראש ובראשונה יציאה יומיומית לעבודה **מחוץ למגזר החרדי**, על כל המשתמע מכך, קרי, סביבה חילונית, ללא הפרדה מגדרית. שנית, מדובר **במעבר ממסגרת אזרחית למסגרת צבאית ללא מערכת חינוך תומכת**, עם המשמעויות השונות הנלוות לכך: בעבור האדם החרדי המסגרת הצבאית היא מסגרת שנויה במחלוקת, ואף אסורה בחלק ניכר מן החוגים החרדיים, והיא נתפסת בעיני מרבית הציבור החרדי באור שלילי ממספר טעמים. ראשית, בשל התנגדות עקרונית לצבא ולציונות. שנית, מתוך תפיסת השירות כ"ביטול תורה" (זיכרון, 2014). שלישית, בשל היות המסגרת הצבאית איום על אורח החיים החרדי (דרורי, 2005; זיכרון, 2014; שפיגל, 2007). בנוסף, מדובר במסגרת המאופיינת בתרבות היררכית, בנוממות התנהגות כוחניות וגבריות ובהדרת נשים (נווה, 2010; ששון-לוי, 2006; לוי, 2014), שההשתלבות בה אינה פשוטה גם לנשים שאינן נמנות עם החברה החרדית.

לאור המורכבות הגלומה במקום הייחודי בו נמצאות הנשים החרדיות המועסקות בתחומי התכנות בצה"ל, עולה השאלה בדבר **חווייתיהן של נשים אלה**, שרגלן האחת נטועה בחברה החרדית, ורגלן השנייה דורכת יום יום במסגרת צה"לית. בתוך כך נרצה ללמוד על **חווייתיהן** של נשים אלה, הן בשלב בו הן מחליטות לעסוק בתחום התכנות בצה"ל, והן במהלך השתלבותן במסגרת התעסוקתית הצבאית. בחינת חווייתיהן

בשתי נקודות זמן אלו תוכל לאפשר לנו לראות מהי חוויתן של הנשים הבוחרות לגשר בין שני העולמות. זאת מתוך תקווה שניסיון זה יאפשר לנו להבין טוב יותר את הדרך לגשר בין שני העולמות הללו ולהתמודד עם האתגר של שילוב נשים חרדיות בצה"ל באופן פרטי ובשוק העבודה הטכנולוגי באופן כללי.

התיאוריה עליה מתבססת העבודה היא 'הצטלבות זהויות השוליים'. תופעת מיקומי השוליים הינה מצב בו שוליים של חברה אחת מצטלבים בתוך חברה נוספת והופכים להיות שוליים גם בה (Collins, 1990; Crenshaw, 1991). במקרה המבחן הנוכחי יתפתח דיון בו הנשים החרדיות בצה"ל מגלמות את מה שמכונה 'הצטלבות מיקומי השוליים' שלהן כחרדיות, כנשים וכמי שעוסקות במקצוע ייחודי ושונה במקום הרחוק מתפיסות עולמן וחינוכן, ואשר משפיעים עליהן ועל תפיסתן את עצמן בתוך החברה החרדית והכללית. הרציונל אמור להסביר לנו במה ההצטלבות הזו משנה את החוויה/זהות/השקפה וכו' וכיצד ניתן לגשר בין המיקומים השונים בהן נמצאות הנשים.

מסגרת הראיונות כללה נשים משלושת הזרמים העיקריים באוכלוסייה החרדית: הקהילה החרדית – ליטאית, הקהילה החרדית – ספרדית והקהילה החרדית – חסידית. במדגם השתתפו שש נשים - שלוש נשים בעלות וותק, העובדות במיזם מזה שלוש שנים; ושלוש נשים נוספות שעבודתן ביחידה הצבאית החלה שבועות מספר לפני הראיונות. הנשים בגילאי 19-26 חמש מתוכן נשואות ואימהות לילדים ומשתתפת אחת רווקה.

המראיינות נבחרו באופן שרירותי מתוך האוכלוסייה שמתאימה למחקר בשל התנסותן הספציפית ובשל נכונותן לשתף פעולה ולהשתתף במחקר (Cresswell & Plano Clark, 2011).

החומר שנאסף בראיונות עבר תמלול, עובד ונותח, במטרה למצוא תבניות ורעיונות החוזרים על עצמם וניתנים לאפיון, והם מובאים כתמות בקטגוריות שונות בליווי ציטוטים מפי המראיינים (לפי צבר-בן יהושע, 1998). לאורך הניתוח נעשה ניסיון לזקק את המשמעויות השונות העולות מתוך הראיונות ולחשוף את השקפת עולמן של הנשים והנרטיבים השונים כפי שהם משתקפים מדבריהן.

בטוחני כי הצגת המאמר בכנס תאפשר שיח רחב יותר על שילוב נשים חרדיות בצה"ל ובתעסוקה איכותית במגזר הטכנולוגי במדינת ישראל.

תמורות אפשריות בשיח הזכויות של החייל הדתי

כותב:

ד"ר רוני קמפינסקי, מכללת אפרתה ronikampinsky@gmail.com

תקציר:

כיצד ניתן לשרת בצה"ל, לשמור מצוות, לשמור על הזהות הדתית, ובנוסף לכל אלו לנסות ולהתקדם בדרגי הפיקוד? מהו סדר העדיפויות הרצוי במגוון המחויבויות האישיות הנדרש מהחייל הדתי? במאמר זה נידונות שאלות אלו, תוך דיון בשני הקשרים המשולבים זה בזה.

ראשית, ההקשר התיאורטי: הצגת שתי גישות דתיות ופוליטיות הרלוונטיות ליחסי דת ומדינה: א. הגישה ההגנתית אשר מוותרת על פתרון לכלל האוכלוסייה, ונותנת אוטונומיה למחנה הדתי. עיקרה הוא מתן הגנה על שמירת המצוות ועל נאמנות לערכי הדת בתוך המחנה נגד השפעות החברה הסובבת. היתרון מבחינת המחנה הדתי הוא השגת המטרה הנכספת בעצם ההכרה בזכויות הדתיות; המחנה החילוני זוכה

גם הוא להישג משמעותי בדרך זו: הוא לא נדרש לוותר על אורח חייו - שלא נפגע משמעותית כתוצאה ממתן האוטונומיה למגזר הדתי. ב. גישת השיתוף והאחדות, אשר נותנת פתרון לכלל האוכלוסייה מתוך רצון ליצור שיתוף אחדות, תוך ויתור הדדי למען מטרה זו. הדבר נעשה באמצעות חקיקה או אמצעים פוליטיים אחרים, תוך מגמה לעצב את דמותה של החברה והמדינה.

שנית, ההקשר היישומי: ניסיון להשליך מהאירועים ההיסטוריים בתקופות הקמת המדינה לימינו אנו, תוך בחינת העמדות הדתיות המגוונות בנוגע לסוגיית השירות הצבאי, על מורכבויותיה, בתקופה הנוכחית. ביחסי דת וצבא ניכרות שתי המגמות. בהיבט המבני ישנן מסגרות שדוגלות בדגם השיתוף והאחדות כגון ישיבות ההסדר והמכינות הקדם צבאיות, במקביל למסגרות המתבדלות הדוגלות בגישה ההגנתית. בהיבט התפקודי אנו מוצאים כי תפקידי הרבנים הצבאיים מגוונים ומורכבים, ויכולים לנדוד בקלות בין שתי המגמות הללו. ההתחזקות של המגמות הפמיניסטיות בצה"ל, שבאות לידי ביטוי בקידום השירות המשותף, יוצרות בעיה הלכתית עבור החיילים הדתיים, שמוצאים עצמם לא מעט במד של הגישה ההגנתית ופחות בגישות השיתוף והאחדות. לכל זאת נוסף ממד פנימי הנוגע לתהליכים פנימיים בתוך המגזר הדתי; בציונות הדתית התחזק בדור האחרון הזרם החרדלי, וחיילים דתיים רבים אינם מוכנים להתגמש בסוגיות של שירת נשים ושירות משותף ביחידות שדה - דבר שיוצר קונפליקט נוסף בין דתיים לחילוניים בצה"ל, ומקשה על יישומה של גישת השיתוף והאחדות.

מילות מפתח: חיילים דתיים, ישיבות הסדר, מכינות, רבנים צבאיים, השירות המשותף, שירת נשים.

מושב 10: הסיקור התקשורתי של פעילות ומדיניות צה"ל- מסגור וביקורת

יו"ר פרופ' זאביק דרורי, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן. **כיתה 823**

**אתיקה עיתונאית "בדם הנפגעים": מ-CLOSE-UP ל-LONG SHOT -
תהליכי דפוס סיקור של אירועי טרור במבחן הזמן 1993-2019**

כותב:

ד"ר אורי פז, המרכז לתקשורת בינלאומית, אוניברסיטת בר-אילן uripaz1111@gmail.com

תקציר:

מחקר זה מציג לראשונה את התהליכים והשינויים שחלו בדפוס הסיקור המאפיינים אירועי לחימה בכלל ופיגועי טרור בפרט במדיה החדשותיים בישראל בין השנים 1993 (פיגועי הסכינים והאוטובוסים) עד 2019 (מבצע "חגורה שחורה"). הוא בוחן גם את המסגרת הערכית, הכוללת שאלות אתיות סביב הצגתן של תמונות זוועה, בעיקר גופות ונפגעי-טרור. בחינה השוואתית של האירועים שהתחוללו במהלך השנים הללו תאפשר הבנה רחבה ומעמיקה לגבי השינויים המרכזיים שהתחוללו בדפוס הסיקור בעיקר במדיה החדשותיים הממוסדים, בהתייחס לנוכחותן והשפעתן הרבה של הרשתות החברתיות הפועלות במקביל בזירות הלחימה והפיגועים. **חשיבותה ותרומתה** של עבודה זו בניסיון לזהות ולנתח את דפוס הסיקור באירועי לחימה ופיגועי טרור - ב"נקודת הקצה" של הדיווח החדשותי, תוך חיפוש אחר פתרונות לעיתונות אחראית, הוגנת ומדויקת יותר בעיקר בעידן המקוון.

סקירת ספרות: מצבים של פיגועי טרור מרובי-נפגעים מדגישים ביתר-שאת את מקומם המרכזי של אמצעי התקשורת בימינו בהם העיתונות, הרדיו והטלוויזיה נמשכים לסיקור מלחמה באופן מסורתי (Shinar, 2003), למצב של מתח הגדול ביותר בחוויה האנושית. גם סיקור פיגועי טרור זוכה למקום מכובד בין הנושאים המועדפים בתרבות התקשורת, בין היתר מפני שהוא משמש כמקור ליוקרה מקצועית ובגלל פתיחותו לשיח בעל ערך חדשותי. הגורמים הללו מעודדים עיתונאים להבנות את המציאות בצבעים וניגודים עזים, ברגשות חזקים ובתחושות של מתח. במקרה של אסון כבד, הצופים הם לא רק פעילים, אלא גם חרדים ופגיעים (בלונדהיים וליבס, 2003). בעיתוי שבו העורף הוא זירת הלחימה, והתקשורת שדה הקרב, הסיקור התקשורתי מדגיש ביטויי פחד וחרדה (לב, 2005). בולטנסקי (Boltanski, 1999) טוען, כי הטלוויזיה מאוהבת בתמונות של סבל אנושי ואכזריות אנושית. בישראל, אמצעי התקשורת, בייחוד האלקטרוניים, מפעילים זה שנים "נוהל פיגוע", שעוצב בדם של מאות ישראלים שנרצחו בפיגועי טרור. במצב זה, מספר ניכר של דילמות מקצועיות ואישיות נוגע לטכניקות סיקור, לסלקטיביות של נרטיבים והקשרים, למניפולציה חיצונית ועצמית ולהצרת המיקוד והשיח. ויצטום (2006) מתאר זאת כ"תיאטרון טלוויזיוני", שבו מעצימים את הסיפור ומגבירים את תחושת החרדה והמתח, אבל, כטענת כהן-אלמגור (2007), טרור אינו תיאטרון. הוא נוגע באנשים אמיתיים, עם פחדים קונקרטיים.

שאלת המחקר המרכזית הינה, האם חלו שינויים בדפוס הסיקור החדשותי של פיגועי טרור במדיה השונים בישראל בשנים 1993 – 2015, ואם כן, מה היתה השפעתם על אופי הסיקור העיתונאי? המחקר התבצע בשלושה שלבים: בשלב הראשון, **סקירת מדגמית וניתוח עיתונות התקופה:** מ-1993 עד 2019, בעיקר בעיתונים "ידיעות אחרונות", "מעריב" ו"הארץ"; בחינה מדגמית של אתרי החדשות באינטרנט (בעיקר Ynet וחדשות ערוץ 2) ושידורי מהדורת החדשות המרכזית בערוץ 2. בשלב השני, **ראיונות עומק מובנים-למחצה** עם עיתונאים שנבחרו מתוקף תפקידם כאחראים על ניהול התכנים של פיגועי הטרור. בשלב השלישי, **סקר עמדות ותפיסות** של עיתונאים במדגם מייצג.

הממצא העיקרי במחקר זה הינו המעבר של התקשורת ממצב של "קלז-אפ" על זירות הפיגועים המדממות למצב של "לונג שוט", ריחוק דרמטי מתמונות זועה. במילים אחרות, "ריכוך הזוועה": מעבר, שהתחולל עם השנים בהדרגתיות, שבו המציאות המשודרת, הכתובה והמקוונת, "נקיה" הרבה יותר מכתמי דם ומוות. משמע, הסטריליזציה גוברת לרוב על הפורנוגרפיה בסיקור אירועי טרור ופיגועים.

ממצא מרכזי נוסף הינו, שדפוס הסיקור של אירועי מוות בעיתונות הישראלית מלמדים על מנגנון סמוי של קבלה והדרה של קבוצות שונות אל תוך ומחוץ לחברה הישראלית. ההתייחסות אינה אחידה לערכים אוניברסליים כמו כבוד האדם, וקיימת שונות בסיקור אירועי מוות בהתאם לזהות הלאומית של הקורבנות. המחקר מצביע על-כך שהרשתות החברתיות מחזירות את הציבור לימים האדומים של תחילת שנות התשעים: "הטרור נוסף מהרחוב אל הפייסבוק, מקבוצת הווצצאפ חזרה לרחוב, אחד מזין את השני, עוד, עוד ועוד" (נוראל, 2015). המחקר ממליץ לאמץ את "שביל הזהב" בסיקור פיגועי טרור ואירועי לחימה בדרך של ייצוג סמוי של המוות: שימוש בטכניקה של הצגת צילומים שהמוות נוכח בהם באופן סמוי ולא באופן מפורש.

יחסי תקשורת וצבא בישראל מצוק איתן (2008) ועד עופרת יצוקה (2014) – בין תקשורת מתגייסת לביקורת מגויסת

כותבים:

פרופ' זאב דרורי, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן zeev@kinneret.ac.il
פרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן hnossek@kinneret.ac.il

תקציר:

יחסי הגומלין בין הצבא לתקשורת הם נושא למחקר אקדמי מנקודות מוצא תיאורטיות שונות המהוות מסגרת למחקרים אמפיריים רבים ומגוונים. אחד המחקרים שהפך לנכס צאן ברזל של חקר הנושא הוא מחקרו של הליון (Hallin, 1989) על הסיקור של מלחמת וייטנאם שמצא כי התקשורת אינה יוזמת ומובילה באופן עצמאי ביקורת על פעולות מלחמה של הממשלה והצבא, אלא אם הביקורת מתחילה מצד פוליטיקאים ממרכז הקונצנזוס הלאומי.

מאז מלחמת וייטנאם השתנתה מפת התקשורת באופן דרמטי וכך גם פני החברה ומעמדם של אמצעי התקשורת ככלי ביטוי עצמאיים וחופשיים מכוחות השוק ומהכוחות הפוליטיים וניכרת מגבלה על מילוי תפקידם הנורמטיבי להוות "כלבי השמירה של הדמוקרטיה" כלומר תפקידם לבקר את מדיניות הממשלה ופעולותיה כולל החלטה על מבצעים צבאיים ויציאה למלחמה.

בישראל התאפיינו יחסי התקשורת והצבא מאז הקמת המדינה בשינויים לאורך זמן במיוחד מאז מלחמת יום הכיפורים וביתר שאת, מלחמות לבנון הראשונה והשנייה. (נוסק ולימור, 2005). מאפייני הלחימה השתנו גם הם, המושג מלחמה בעצימות נמוכה השתרש כדי לתאר מלחמה מתמשכת באזורי קונפליקט כאשר המאפיין בעיקרי הוא לוחמת גרילה או טרור והמלחמה כנגדם. אחד המאפיינים הייחודיים לסוג המלחמות זה הוא העירוב שבין כוחות לוחמים, לעיתים קבוצות קטנות או בודדים, הפועלים כשהם שתולים בסביבה אזרחית התומכת או מתנגדת וכאשר מולם פועלים צבאות קונבנציונליים, המוכנים ומאומנים לפעולה באזורים בהם הכוחות מובחנים ומזוהים באופן ברור מי האויב והיכן הוא נמצא.

התקשורת מהווה מכפיל כוח מוכר ומובהק של הלוחמים הבלתי מאורגנים כנגד צבאות וכוחות הביטחון של מדינות ואשר מפעילים כלי לחימה מאולתרים, לעיתים בפיתוח ובייצור עצמי, ולעיתים משתמשים בנשק שמסופק על ידי גורמים אוהדים ותומכים.

המקרה של רצועת עזה ייחודי בתוך סוג המלחמות בעצימות נמוכה. כוח שיש לו טריטוריה מוגדרת ונשלטת על ידו מפעיל אש וגורם להרג ופגיעה בעיקר של אזרחים בדרישה לשחרור ולהסרת מצור שמוטל על האזור כתוצאה מן החשש לשימוש בהסרת המצור להתחמשות ולהגברת הלחימה כנגד הצבא והאזרחים של מדינת ישראל. הקולות הפוליטיים והאזרחיים טוענים לפתרונות שונים למצב הבעייתי, בין פתרונות מדיניים לפתרונות צבאיים קיצוניים. שלושת המבצעים נשואי המחקר ניסו לפתור בעיות מקומיות קצרות טווח לאחר תקופות רגיעה יחסית ומעין הפסקות אש בהסכמה הדדית מתווכת.

השאלה כיצד מסקרת התקשורת מבצעים אלה, האם הסיקור דומה למבצעים כנגד הטרור במקומות אחרים או מבצעים אחרים ומה הסיבות לדמיון ולשוני אם קיימים?

האם הסיקור של מבצע מוגבל ניתן לניבוי שיתנהל על פי המודל המוכר של סיקור מלחמות או סיקור פעילות נגד טרור או שיש לו מאפיינים ייחודיים הקשורים למקום ולסוג היחסים המורכבים הייחודיים בין מדינת ישראל לרצועת עזה והחמאס השולט בה?

שאלת המסגור והביקורות על פעולות הממשלה והצבא היא שאלת מפתח להבנת הסיקור, כיוונו ואולי גם השפעתו על התיוג והמיתוג של מבצעים כאלה בהווה ואולי גם בעתיד הקרוב מאד?

השינויים המואצים במפת התקשורת כמו גם השינויים שעברו על החברה הישראלית מעמידים במבחן את המודלים השונים של יחסי צבא וחברה ובמיוחד את השאלה האם התקשורת ממשיכה להתגייס בכל פעם שיש פעולה צבאית ולהשהות את הביקורת, או שמא במציאות התקשורתית, הפוליטית, חברתית וכלכלית הנוכחית חל שינוי משמעותי ביחסי הגומלין בין הצבא והתקשורת לכיוון של יתר ביקורתיות ופחות התגייסות לגיבוי מדיניות הממשלה ופעולות הצבא.

לאור זאת שאלת המחקר שניסחנו היא: מה הקשר בין מאפייני הלחימה לביקורת של התקשורת על פעולות הצבא במבצעים ממוקדים נגד ארגוני טרור?

לצורך הבחינה האמפירית של השאלה נבחרו שלושה מבצעים צבאיים ברצועת עזה בעשור האחרון, אחרי ההינתקות ואחרי מלחמת לבנון השנייה: עפרת יצוקה (2008), עמוד ענן (2012) וצוק איתן (2014) ובחמישה ארגוני תקשורת: הארץ, ישראל היום, ידיעות אחרונות, מעריב ואתר וואלה.

ממצאי המחקר מלמדים שבשלושת המבצעים העיתונות המודפסת והמקוונת הישראלית נוהגת עדיין על פי המודל שהציע הלין על בסיס הסיקור של מלחמת וייטנאם בארה"ב, דהיינו התקשורת משהה את הביקורת ומתגייסת לטובת הממשלה והצבא עד לנקודה שבה מתחילה להופיע ביקורת מתוך הממשלה או של פוליטיקאים בכירים

מלב הקונצנזוס. בעקבות הביקורת "מבפנים" מצטרפת הביקורת התקשורתית של מירב אמצעי התקשורת כאשר העיתון "ישראל היום" בולט כחריג הממשיך לתמוך הפעילות הממשלה גם אחרי שמתחילה להישמע הביקורת "מבפנים".

"כשצועקים 'להירגע' מחכים לפיצוץ הבא" - ההתנגשות בין קולו של הממסד וקולות תושבי עוטף עזה ברשתות החברתיות

כותבות:

ד"ר אלה בן עטר, מכללת ספיר benatarella@gmail.com ellabenasher@gmail.com
ד"ר רוני גז לנגרמן, מכללת קיי ronigez@gmail.com
פרופ' סמדר בן אשר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב bsmadar@gmail.com

תקציר:

אחד מהתפקידים המרכזיים של צוותי החירום באזורים שבהם קיים איום בטחוני, הוא בניית חוסן קהילתי. צוותי החירום מקיימים מגוון של פעולות שאחת מהן היא הפצת איגרות לתושבים ברשתות החברתיות (ניו מדיה). אגרות אלו נותנות ביטוי למסרי הרגעה במטרה להשפיע על תחושת התושבים החווים איום יום יומי מבלוני נפץ, פצצות מרגמה נפילות טילים. במקביל לאגרות אלו מופצים ברשות החברתיות גם מסרים של תושבי האזור המדווחים על האירועים בזמן אמת ומביעים דעות, עמדות ורגשות אישיים, אוטנטיים וספונטניים בהקשר למצב הביטחוני. תקשורת ההמונים עשויה להוות כלי חשוב בפיתוח של חוסן קהילתי משום שהיא יכולה לספק מידע, לכוון ולהדריך לפעולה ולתת משמעות. בהיותה משותפת היא יכולה להיות "מדורת השבט" של הלכידות גם ברמת הפגה (מוזיקה למשל) וגם ברמת יצירת התקווה. המדיה החברתית מאפשרת לכל אחד לשתף, לשוחח, ליצור קבוצות התארגנות למטרות שונות (Bruns, & Moe, 2014; Nahon, 2015).

ברמה החברתית, הרשתות אפשרו למשתמשים ליצור ולתמוך בקשרים, לייצר שיח, ובעצם להפוך את האינטרנט והמדיה החברתיים מכלים טכנולוגיים למרחב בו מתקיימת אינטראקציה מלאה בנושאים שונים (נהון ורבינאי-בהיר, 2016).

הטוויטר מציגה את עצמה כפלטפורמה שונה שהייחודיות שלה באה לידי ביטוי במיידיות ובעדכונים השוטפים שרצים בה בזמן אמת. הייחוד של טוויטר נעוץ בעובדה שמדובר בעצם במערכת שליחת מסרים קצרים (כ-30 מילים). מיום הקמת טוויטר בשנת 2006 ועד ימינו אלה הלכה הרשת וצברה פופולריות, עד שהיום היא מונה מיליוני חברים בכל העולם. טוויטר פועלת בשיטה של מעקב (following) וכל אדם פרטי יכול להפוך לכתב חדשותי בו ברגע. בעקבות כך, טוויטר הינו פלטפורמת חדשות אינטרנטית המתעדכנת לעתים במהירות רבה יותר מכל שאר כלי התקשורת. הטוויטר מהווה חלופה לתקשורת הממסדית ומאפשר לשמוע קולות אחרים בשיח התקשורתי (אידן, 2019).

המחקר בוחן את מסרי התקשורת הציבוריים אל מול אלו האישיים דרך פרספקטיבת של התאוריה הסולוטוגנית (אנטונובסקי 1987; Mittelmark et al, 2017), והדרכים לסייע לאוכלוסייה באירועי חירום.

תקופת המחקר (פברואר-יולי 2019) כללה מאות אירועים ביטחוניים יום יומיים (בלוני תבערה, צעדות השיבה בכל יום שישי ליד גדר ההפרדה, ירי טילים ופצמרים, ואירועים אלימים בין הצבא לפלסטינאים). כמו כן היו אירועי שיח

במועדים הקשורים בימים לאומיים, חגים, בבחירות שהתקיימו ובאירוע בין לאומי שנערך בישראל (הארוויזיון). במחקר נותחו 19 אגרות שנכתבו במהלך חמישה חודשים על יד צוות החירום (צח"י) של עובדי הרשות המקומית ויועדו ל תושבי 31 ישובי המועצה. כמו כן נותחו ציורים בטייטר שנכתבו במהלך ארבעה חודשים (מרץ- יולי 2019) על ידי שני כותבים קבועים נבחרו כמייצגי התושבים (ראש מועצה לשעבר חיים ילין ותושב אחד הישובים המזדהה בשם "גיא מהעוטף"). מתוך קרוב ל 10,000 ציורים של שני הכותבים נותחו כ 700 משפטים הקשורים למצב הביטחוני.

ממצאי המחקר מצביעים על כך כי המסרים הציבוריים אינם בונים קוהרנטיות בין המובנות, הנהילות והמשמעות ובכך הם מאבדים את אמינותם. לעומת זאת, תושבים "המדווחים מהשטח" ומביעים רגשות ספונטניים ואוטנטיים הפועלים כמלכדי הקהילה ותורמים לחוסן. המסקנה העולה מהמחקר היא כי שימוש מושכל של צוותי החירום האזוריים בניו מדיה חייב לתת ביטוי לתחושות הציבור, ובכלל זה לחשש, לדאגה ולרצון לשינוי. המחקר מצביע על נקודת המפגש שבה הקול הממסדי והקולות מהשטח מתנגשים זה בזה. במצב זה עולה תחושת אי האמון במוסדות המדינה ובמוסדות הפורמליים של הקהילה המייצגים את המדינה. עצימות המשבר עולה ככל שסובלנות התושבים להמשך הסבל יורדת. התנגשות בין רצון המוסדות האמונים על הפחתת החרדה והמתח לבין תחושת האמון והביטחון בהם של התושבים, מחייבת לבחון מחדש את בנייתו של החוסן לאור התפתחותה של הניו מדיה כמתווכת את המציאות לתושבים המתמודדים עם חיים בצל איום בטחוני מתמשך.

הזרימה הדו-שלבית של הבולטות; פרויקט "צבא קטן וחכם" בעיתונות העברית * 2012-1994

כותבים:

ד"ר חיים פרנקל המכללה למנהל והמכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן hdfrenkel@gmail.com
פרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן hnossek@kinneret.ac.il

תקציר:

בהתבסס על תיאוריית "קביעת סדר היום" (Agenda setting theory), אנו מבקשים לענות בהרצאה לשאלה האם, ובאיזו מידה, העניקה העיתונות העברית בסוף המאה ה-20 ובתחילת המאה ה-21 בולטות (salience) לפרויקט "צבא קטן וחכם", נושא יסודי-תשתיתי מורכב, בעל חשיבות רבה לביטחון הלאומי של ישראל. בנוסף האם העיתונות העברית לפרויקט מסגור (framing) ביקורתי. תשובה על שאלה זו תבהיר האם מילאו העיתונים העבריים הנחקרים, "הארץ" ו"ידיעות אחרונות", אחר אמות המידה של התיאוריה הנורמטיבית (Normative theory), הדורשת מהעיתונות להעלות בצורה בולטת וביקורתית נושאים בעלי חשיבות ציבורית לסדר היום התקשורתי, ובעיקר כאלה שהם משמעותיים לביטחונה הלאומי של מדינה ולביטחון אזרחיה, וזאת על מנת להשפיע על סדר היום הציבורי ועל סדר היום הפוליטי, ולתרום בכך ל"שוק דעות חופשי" ולהבנת הציבור את הנושאים ואת הביקורת בעייתיים. כל זאת בהנחה שבתקופת שגרה ובמגבלות הצנזורה דיון בפרויקט חשוב, מהותי, אפשרי ומותר מבחינה ביטחונית.

בשלב הראשון במחקר הושוּו **הבולטות הנושאית** (object salience) של "צבא קטן וחכם" בצה"ל והבולטות הנושאית של דיווחי שקר בצבא, שהוא נושא יומיומי-פשוט, וזאת בסדר יומם של שני העיתונים הנחקרים, בין ה-1 ביוני 1994 וה-31 בדצמבר 2012. ממצאי המחקר הראו כי על-פי מדד הבולטות, שגובש למחקר מתוך מחקרי תקשורת בעבר, הנושא היסודי-תשתיתי המורכב עלה לסדר היום התקשורתי באופן משמעותי פחות מהנושא היומיומי-הפשוט. כך זכה נושא "צבא קטן וחכם" לבולטות של 10 פריטים עיתונאיים בשני העיתונים הנחקרים, ובהם נמנו 8,906 מילים, כאשר אף אחד מהפריטים לא הופיעה בעמוד הראשון. לעומת זאת, נושא דיווחי שקר בצה"ל זכה 133 פריטים ובהם 60,835 מילים, מהם 17 פריטים ובהם 11,633 מילים הופיעו בעמודים הראשונים. השלב השני של המחקר התרכז בנושא "צבא קטן וחכם" ועסק במדידת **בולטות המיצוי הנושאי**, שעד היום לא נהגתה תיאורטית וממילא לא נחקרה אמפירית. פירושה, על-פי מחקר זה, הוא מידת הבולטת הסוגיות המשמעותיות בנושא הנחקר בעיתונים הנחקרים, כפי שהחוקרים הבינו אותן מהספרות המקצועית הקיימת בנושאים אלה. בולטות המיצוי הנושאי מתקבלת מאחוז **המיצוי הנושאי** מתוך **הבולטות הנושאית**, שנמדדה בשלב הראשון של המחקר, בצורה ההופכת את תהליך הבולטות בתיאוריית סדר היום לדו-שלבי. מחקר זה כינה אותה, על כן, **"הזרימה הדו-שלבית של הבולטות"**. ממצאי השלב השני במחקר הראו כי בולטות המיצוי הנושאי של נושא "צבא קטן וחכם" עמד על 3,273 מילים, שמשמעותם מיצוי של 36.7%.

השלב השלישי במחקר עסק במדידת **מסגור** נושא "צבא קטן וחכם" בעיתונים הנחקרים, כלומר בהבלטת תכונותיו של הנושא, לחיוב או לשלילה. על-פי הממצאים, זכה נושא "צבא קטן וחכם" למסגור חיובי של 2,394 מילים לעומת מסגור שלילי של 309 מילים בלבד.

ממצאי המחקר מראים, על כן, כי "צבא קטן וחכם", כנושא יסודי-תשתיתי מורכב, הובלט בסדר היום התקשורתי של "הארץ" ושל "ידיעות אחרונות" בתקופה הנחקרת בהיקף נמוך משמעותית, וזאת ביחס לנושא יומיומי פשוט – דיווחי שקר בצה"ל. לא זו בלבד, אלא שבולטות המיצוי הנושאי בנושא זה – הכולל את בולטות הסוגיות החשובות בו, שעל-פי התיאוריה הנורמטיבית הן הסוגיות שעל העיתונות לעסוק בהן בסדר יומה ולידע בהן את הציבור – היה אף קטן יותר, ועמד כל כשליש בלבד מהבולטות הנושאית כולה. בנוסף עלה ממצאי המחקר כי המסגור בנושא "צבא קטן וחכם" היה חיובי הרבה יותר מאשר שלילי, דבר המצביע על כך שהנושא לא זכה לביקורתיות המתחייבת, מתוך "ייחסי היריבות" שעל העיתונות לגלות מול המוסד הפוליטי.

בראיונות עם עורכים, עיתונאים ואישים במערכת הביטחון עלו הסיבות לממצאי המחקר, ובמרכזם הממד הפרופסיונאלי-חיצוני; הצורך של העיתונות לפנות לקהל רחב שרצונותיו והקשב שלו, בעיקר בעידן התחרות עם המדיה האלקטרוניים, מכתבים הבלטה רבה יותר לנושאים פשוטים בהשוואה לנושאים מורכבים, וכמו כן היעדר ביקורתיות, שעלולה לפגוע במצב רוחו ובשלוותו של ציבור הקוראים המבקש, לתפיסת העיתונאים והעורכים, לקרוא תכנים הנכתבים בנימה לאומית ופטריוטית.

יו"ר ד"ר אסף מלחי, המכון הישראלי לדמוקרטיה. כיתה 825

הלגיטימציה לדיפרנציאציה ב"צבא העם"

כותב:

גיא ברוקר (דוקטורנט), המרכז למדעי ההתנהגות, צה"ל tottem2132@walla.co.il

תקציר:

בעשורים האחרונים התחוללו בחברה הישראלית תהליכי שינוי, כאשר אחד המרכזים הוא התחזקותם של ערכים ליברלים אל מול היחלשותם של ערכים קולקטיביסטים. במסגרת זו הפכה האידיאולוגיה הניאו-ליברלית לתפיסה ההגמונית. התפיסה הניאו-ליברלית חדרה לצבא, וכפועל יוצא, הצבא נדרש להשתנות ולתאים את עצמו לאמות מידה כלכליות חדשות. מחקר זה בא לבחון היבטים של השתנות זו ביחס לגיוס לצה"ל והסדרי השירות בו. כל זאת, מתוך הבנה כי בשנים האחרונות הצבא והחברה בישראל נמצאים בתהליך מתמשך שבו מתנהל משא ומתן על אופן חלחולם של ערכים ניו-ליברלים לשירות הצבאי. לצד תהליכים אלו יש לזכור כי גם כיום השירות הצבאי נתפס כשלב הכרחי במעבר לבגרות של צעירים ישראלים, וצה"ל כצבא העם, המושתת על גיוס חובה מהווה מדד מרכזי בהשתייכות לקולקטיב.

בעבר הניסיון לייצר אחידות ושוויון בין החיילים, הומשגו בתוך הצבא לא רק כחלק מאידיאולוגיה סוציאליסטית אלא כחלק משימורו של "צבא העם". מתוך תפיסה כי השוויון בין החיילים דרוש על מנת לחזק את הלכידות ולשמר את אוניברסאליות הגיוס לצבא מכלל שדרות האוכלוסייה. עם זאת, לאורך השנים לא נשמר עיקרון השוויון והאחידות בתגמולים. בשנת 2000 תוקן חוק חיילים משוחררים, והוכנס לחוק לראשונה ההבחנה בין "לוחמים", "תומכי לחימה" ו"שירות אחר". בעקבות השינוי בחוק נוצרה דיפרנציאציה בסוגי השירות ובתגמולים. בהמשך לכך, התגברה המובחנות בין המשרתים השונים ויצירת קריטריונים כלכליים לתיעדוף משאבי כוח האדם. אם כן אמות מידה ניו-ליברליות פועלות בצבא ומחלחלות לתוך ההגיונות הבסיסים שלו, אך פעולתם מתרחשת לצד ובתוך המסגרת הקיימת של צבא העם.

המחקר שאנו מציגים מתבסס על ראיונות עם מלש"בים והוריהם שנערכו בשנת 2019, בקרב אוכלוסייה מרקע סוציו-אקונומי מגוון וכמיצגים של שני דורות שונים. הסוגיות המרכזיות שהמחקר עוסק בהן נוגעות לתפיסות השרות בצבא ומקומו של הצבא במדינה מפרספקטיבה של יחסי צבא-חברה. הקולות העולים מן המחקר בנוגע לשירות הצבאי הוא של שיח תעסוקתי המוכל על השרות הצבאי אשר תומך בדיפרנציאליות השרות. ההסברים שניתנים על ידי המרואיינים מושתתים על עקרונות ניו-ליברלים. עוד עולה מראיונות כי הדימויים של שני דורות אלו ביחס לתמלוגים בצבא דומים מאוד ומעידים על השתרשות שיח ניו-ליברלי כשיח הגמוני.

לצד תפיסות המאמצות דיפרנציאליות בשרות, אנו מוצאים בקרב המלשכ"ים והוריהם רצון לגיוס כולל, כך שכל חלקי העם לוקחים בו חלק. בראש וראשונה אלו החרדים ו"המשתמטים" אך תחת עקרון השוויון בגיוס

נכנסים גם הערבים. ניתן לראות כי הרצון לשוויון בגיוס נמצא על טווח רחב המכניס תחתו גם שירות לאומי וצורות התנדבות שונות שבבסיסן תרומה לכלל. לפיכך מתחדדת ההבנה כי קיימת דרישה לשוויון בגיוס, למען הכלל, לצד לגיטימציה לדיפרנציאליות גדולה בתנאי השרות ובתגמולים.

מן המחקר עולה כי ישנה חשיבות לגיוס כולל תחת שימורו של צבא העם, לצד לגיטימציה להסדרי שרות בעלי דיפרנציאליות רבה. ממצאים אלו מצטרפים לקורפוס של ידע עכשווי בנושא (בנזימן, 2015; משה וטיארג'אן-אור, 2019), אשר טוען כי החשיבה הדיכוטומית המאפיינת את השיח ביחס למודל הצבא, הנע בין שני מודלים אפשריים – צבא חובה וצבא מקצועי בשכר, מצמצמת ומטעה ולמעשה בין מודל גיוס חובה למודל גיוס שאינו בחובה קיים טווח רחב של מודלים לאפשרויות ביניים. נראה כי מודל "צבא העם" גמיש דיו כדי להכיל את השינויים החלים בחברה הישראלית.

מי מאתגר את צבא העם?

יחסי חברות – צבא בישראל ועמדות שונות כלפי מודל הגיוס לצה"ל

כותב:

ד"ר אסף מלחי, המכון הישראלי לדמוקרטיה, asafm@idi.org.il; Malchi.asaf@gmail.com

תקציר:

מחקר זה מציג מיפוי מקיף של האוכלוסיות וקבוצות האינטרס המאתגרות באופן פעיל את מודל הגיוס הקיים ומציעות, מטעמים שונים ואף מנוגדים, חלופות למודל גיוס החובה לצה"ל. בעת הנוכחית, מגמות וקולות אלו מחלחלות לשיח הציבורי גם בקרב המעמד הבינוני-חילוני המהווה את השדרה המרכזית עליו מושתת גיוס החובה בישראל.

מזה שנים מספר הולך ומתעצם השיח הציבורי, הפוליטי והכלכלי הקורא לשנות את מודל גיוס החובה. על אף השינויים שחלו במודל גיוס 'החובה', שהפך ברבות השנים למודל גיוס דיפרנציאלי, משמשת עדיין ההזדהות עם הצבא בסיס מושרש להגדרת הזהות הקולקטיבית היהודית בחברה הישראלית. לראייה, סקרי דעת קהל שונים מלמדים על רמות אמון גבוהות מאוד ועקביות בצה"ל, כמוסד ממלכתי, מצד רוב רובו של הציבור הישראלי.

מנגד, מתרחשים בישראל תהליכים חברתיים וכלכליים הנמשכים מזה כשלושה עשורים הקושרים יחדיו מגמות ניאו ליברליות המדגישות עמדות, תפיסות, הגיונות ופרקטיקות חומרניות, הישגיות ותחרותיות בהן הפרט נמצא מעל הקולקטיב והקהילה הלאומית. מגמות ועמדות אלו הולכות ומערערות באופן מתמשך ובולט, מבחינתן של אוכלוסיות וקבוצות שונות, את אתוס הגיוס הרפובליקני הוותיק עליו נשען מודל 'צבא העם' הישראלי. תהליך זה מצמצם מאוד את היכולת לתבוע הקרבה אישית במסגרת שירות צבאי ממושך, תובעני ומסוכן לאור ההווה החומרנית והאינדיבידואלית השוררת בקרב אוכלוסיות ושכבות רבות בציבור הישראלי. הממסד הצבאי והביטחוני, כמו גם מערכת החינוך ורשויות מדיניות נוספות, מתקשים לתבוע הקרבה אזרחית גבוהה מאוכלוסיות שלמות במסגרת שירות צבאי ממושך, תובעני ומסוכן (בשירות קרבי בפרט) שאינו מתגמל כמצופה את בוגריו. כיצד אם כן ניתן ליישב את הפרדוקס בין יציבות האמון הציבורי בצה"ל לשיח הלעומתי המתעצם

נגד גיוס החובה? הצבא מתמודד כיום למעשה, ביתר שאת, עם תהליכים חברתיים מורכבים ומפוצלים שאינם עוד ממוסגרים עוד תחת הכותרת של יחסי 'חברה-צבא' אלא עם יחסי צבא-חברות מוקצנים. ליחסים אלו יש ביטוי בולט גם ביחס למודל הגיוס הרצוי לצה"ל.

תהליכים אלו אינם מתנהלים באותה עוצמה ובאותו כיוון בכלל הקבוצות והאוכלוסיות בחברה הישראלית. פערים בין התפיסה הרווחת באשר לצבא כמוסד לאומי מקדם שוויון לעומת הפער בין היכולות של קבוצות שוליים להפיק תועלות ותגמולים משירותם הצבאי, מערערים את אתוס 'צבא העם' בקרב קבוצות שונות בחברה הישראלית. המחקר מטיל זרקור אודות קבוצות האינטרס והאוכלוסיות המערערות על מודל הגיוס הקיים בישראל. באמצעות שימוש בנתונים כמותניים חדשניים וניתוח תמתי של 10 ראיונות עומק איכותניים, קבוצות מיקוד וטקסטים שונים, מזהה המחקר קולות והדים (שמקורם בעמדות ואינטרסים שונים) לכך כי מודל הגיוס מותקף מקבוצות שוליים בחברה הישראלית, הן מהימין הליברטריאני והן מהצד השמאלי של המפה הפוליטית והחברתית. בעוד שהמרכז ההגמוני וחלק מהאליטות מבכרים לשמר באופן כזה או אחר את מודל הגיוס הקיים באופן המאפשר להם להפיק ממנו תועלות סמליות וחומריות משתנות, הרי שבקרב אוכלוסיות שוליים שונות, כגון הקהילה החרדית, ישנה התנגדות ברורה כנגד חובת הגיוס לצה"ל ותמיכה גבוהה מאוד במעבר לגיוס מתנדבים בשכר מלא (66%). (AVF) מהחרדים תומכים במעבר לגיוס תמורת שכר מלא בהשוואה ל-40% מהחילונים). בקוטב השני של המפה הפוליטית-חברתית בישראל, קבוצות אינטרס אקטיביות שונות, כגון 'התנועה הליברלית החדשה' מצדדות בשינוי דרמטי של כללי המשחק בנוגע לגיוס החובה, בשם השמירה על עקרונות מוסריים הנשענים על חופש הפרט והרצון להקטין את מעורבות המדינה בחיי האזרח. גם בקבוצות גיל צעירות (18-24) ישנה תמיכה הולכת וגדלה במעבר לגיוס מתנדבים בשכר.

מחקר זה מעשיר את הידע אודות התהליך הדיאלקטי העדין בתוך החברה הישראלית ויחסה המשתנה כלפי מודל הגיוס לצה"ל המושפע מתהליכים פוסט מטריאליסטיים חומרניים מחד, ומגמות אתנו-לאומיות מתבדלות ומסתגרות מאידך.

מצבא של בנים לצבא של אחרים: מה עלול להתרחש אם ישראל תאמץ את מודל הגיוס הצבאי האמריקני?

כותב:

ד"ר יונתן פרימן, המחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים
yonatan.freeman@mail.huji.ac.il

תקציר:

בשנים 2011-2003, הייתה עיראק מוקד ללחימה מתמשכת בין צבא ארצות הברית ושלל אויבים. חוקרים ופרשנים רבים ראו לנכון לציין את הדמיון בין מלחמת ארה"ב בעיראק ובין מלחמתה של אותה המעצמה בווייטנאם, כארבעים שנה קודם לכן. עם זאת, הבדל מהותי אחד בין השניים נראה לעין: התגובה האנטי-מלחמתית של הציבור בזמן שתי המלחמות. בעוד בזמן מלחמת עיראק לא התרחשה התנגדות אינטנסיבית,

הדבר ההפוך אירע בזמן מלחמת ווייטנאם. מחקר זה טוען כי הסיבה לשוני זו נעוצה בעובדה כי היה צבא אמריקני שונה בכל שדה קרב.

בעוד שבזמן מלחמת ווייטנאם היה בארה"ב צבא חובה, המודל הצבאי במלחמת עיראק היה של צבא המבוסס על מתנדבים. המרחק בין האזרחים והחיילים, מבחינה פיזית וחברתית, השתנה כתוצאה מהשוני במודלים של הגיוס הצבאי שהיו בזמן שני הסכסוכים, ובכך השפיע על תחושות האחריות והסימפתיה של האזרח כלפי לובשי המדים. צבא החובה במלחמת ווייטנאם קירב את האזרחים והחיילים, מאחר שלאילו הראשונים הייתה מידה גבוהה של הזדהות וסימפתיה לאלו האחרונים. לפיכך, נטיית הציבור להשתתף בהפגנות או בפעילויות אנטי מלחמתיות הייתה גבוהה יותר. לעומת זאת, צבא המתנדבים במלחמת עיראק גרם לריחוק ביחסים בין - האזרחים והחיילים, כאשר לאלו הראשונים הייתה מידה נמוכה של הזדהות וסימפתיה לאלו האחרונים. משכך, נטיית הציבור להשתתפות בהפגנות ובפעילויות אנטי מלחמתיות הייתה נמוכה יותר. - מחקר זה, שבוחן את ארה"ב, מדינה חשובה המהווה מקור לחיקוי עבור מדינות רבות, יכול להיות מועיל לדמוקרסיות אחרות, כגון ישראל, שבעת האחרונה דנות בהשלכות של מעבר לצבא מתנדבים.

מושב 12: הצצה השוואתית למקרי בוחן בינלאומיים

יו"ר פרופ' איל בן ארי, המכללה האקדמית כנרת. כיתה 821

Territorial Conflicts and the New New World Order

כותבים:

ד"ר יואב קפשווק, המכללה האקדמית כנרת kapshuk@gmail.com
פרופ' מיכאל קוצין, אוניברסיטת תל אביב kochin@post.tau.ac.il

Abstract:

Out of the devastation of World War II, the "United Nations," that is to say, the victorious enemies of the Axis, constructed a new world order. This is the world order whose founding documents are, say, the Atlantic Charter, The UN Charter, and the Helsinki Final Act. The norms that governed international relations from 1945 to 2014 included the outlawing and nonrecognition of territorial acquisition by force. Now those norms have been called into question by state actions and by politicians across a wide range of territorial conflicts. Since 2014 Russia has denounced 1945 rules by annexing the Crimea. The US has denounced 1945 rules by recognizing Israeli sovereignty over the Golan Heights, recognizing Jerusalem as the capital of Israel and by moving the US embassy to Jerusalem, recognizing Israeli gains from the 1948 and 1967 Wars. Our project examines if these actions coincidental or do they signify a significant change in world order? By looking at conflicts in Kashmir, the Syrian Civil War, the Kurdish-Iraqi conflict, and especially the West Bank and Jerusalem, we aim to understand where, whether, and to what extent the 1945 rules that forbade resolution of conflict by annexation are still in force. We explore how events such as the annexation of Crimea make possible further actions contrary to the 1945 rules regarding disputed territories such as in Jerusalem and the West Bank? Has the option annexation of territories been raised or discussed in the context of Russian, US and other actions of annexations? By studying a range of territorial conflicts inside and outside the Middle East, we will test whether the post-WW-II is in fact breaking down or remains in force. No question is more central to understanding the future of peace and the possibilities of conflict.

The Contemporary Japanese Self-Defense Forces No Longer Disguised: The Final Normalization of the Japanese ?Military

Prop. Eyal Ben-Ari, Kinneret Academic College eyal1953@gmail.com

Abstract:

The term “normalization” frequently appears in discussions about Japan’s security policy and military power as they are related to the country’s democratization. But what does this normalization entail? Twenty years ago Sabine Frühstück and I analyzed the processes by which Japan’s military has actively sought to normalize itself, that is, portray its relation to organized violence in a way that would be acceptable to wide publics in the country. In this paper I reconsider our argument in light of what has occurred during the past two decades. I contend that processes related to the normalization of Japan’s Self Defense Forces (SDF) are related both to questions faced by all of the military establishments in the industrial democracies and to difficulties posed by Japan’s peculiar historical context. Concretely, I suggest that any talk of normalizing the armed forces need to proceed from the defining quality of the military as the legitimate (if sometimes contested) bearer and user of organized state violence.

I cover five forms of normalization. The first involves processes of legalizing and formalizing the actions of the armed forces, that is, processes closely related to decision-making and which usually form the analytical focus of political scientists. The second entails stressing the indispensability of the military as holder of a special expertise in war-making associated with the role of “guardians” of national security. In the third sense normalization involves a state of an absence of pathology or a process of returning from some state of abnormality. The fourth sense of normalization is related to what can be called the “ritual cycle” or “ritual density” the armed forces, to the way that particular ceremonies and rites are related to wider ritual structures. Here normalization is a process whereby behaviors and ideas are made to appear natural and taken-for-granted. The fifth, and final, aspect of normalization entails conforming to a socially constructed standard which in our case corresponds to what has become an internationally accepted model of the military (and in the Japanese case this entails other industrial democracies).

What Retired JSDF Officers Talk About When They Talk About Civil-Military Relations

Prof Saya Kiba, Ph.D. Komatsu University, Japan saya_kiba@yahoo.co.jp

Abstract:

Members of the Japan Self-Defense Force (JSDF) seldom speak about political issues in public. The Self-Defense Forces Act restricts active JSDF personnel from being involved in any political activities except for voting. The same clause also forbids them from representing political organizations and associations. Expressing their own political ideas are not prohibited, however, they seek to avoid the risks of being accused of “civilian control violations.” This is also applied to retired officers.

However, some retired officers do express their concern on Japan’s civil-military relations and civilian control and give proposals for legal and institutional change. For instance, Masayuki Hironaka, a retired Admiral of Japan Maritime Self-Defense Force, insists that officers should positively speak their minds to politicians. “JSDF commanders must should keep giving advice to political leaders from military perspectives until the very last moment of decision making– do, or resign,” he says, in his book titles “The real reason why soldiers should not be politicians: considering civil-military relations” (2017, published in Japanese). Officers like him often mention civil-military relations, pointing out problems of current JSDF’s officers education on civil-military relations, legal framework including the Article 9 of the Constitution, in public symposium, while they still unanimously refrain from mentioning their political preference.

What they are really talking about civil-military relations and what are their criteria what to do and what should not do to partisan politics? From the analysis of their writings, media interviews, and original interview by the author, this research clarifies how retired officers uniquely categories different levels of “political activities.”

Will the Public's High Support for the Japan Self-Defense Force's Disaster Relief Help Promote Support for its Combat

Prof Atsushi Yasutomi, Miyazaki International College, Japan atsushi.yasutomi@gmail.com

Abstract:

Japan is a country vulnerable to natural disasters like earthquake, typhoon, and volcano eruption. The frequency and the dynamics for the Japan Self-Defense Force (JSDF) for disaster relief (DR) activities have swollen particularly since the 2011 East Japan Earthquake. Accordingly, the public support for the JSDF's DR remains high. The most recent official opinion poll demonstrates that nearly 90% of the respondents have "positive image towards the JSDF" and approximately 80% expect its DR to be the major task. In contrast, the public's reservation towards the JSDF's involvement in combat and war-fighting persists. The author asks whether such high support and expectation for the JSDF's DR would contribute to increasing the support for its defence, particularly combat-related activities. Through the public's increasing, frequent, direct and indirect contacts with the JSDF through its DR activities, to what extent is their acceptance and understanding of homeland defence influenced? To what extent does it change?

The author makes two contrasting hypotheses. One is a supporting hypothesis. The public continue to observe the JSDF's firm commitments to DR works directly (being the victims themselves and receive their help) or indirectly (through the media), thus extending their respect for work and gratitude for their commitment for relief. They also familiarise themselves with concepts and terms pertaining to homeland protection. Another is a decreasing hypothesis. The public's stronger demands for and persistent expectations for DR tasks help amplify their already rooted reservation towards the JSDF's primary function, that is, homeland defence.

This paper suggests semantic studies as a means to probe these hypotheses. The author examines the public's interpretation towards words in the media, such as "defence", "protection", "sacrifice", "casualty", "crisis", "combat", and "force" and analyse their interpretations exhibiting signs of acclimating to the defence contexts.

יו"ר ד"ר עפרה בן ישי, האוניברסיטה הפתוחה. כיתה 823

הצטלבויות של מגדר ומעמד בהמרה של הון צבאי בספירה האזרחית

כותבת:

לימור פומרנץ-זורין (דוקטורנטית), אוניברסיטת בר אילן limorpom@outlook.co.il

תקציר:

שאלת ההמירות (convertibility) של משאבים שהופקו בספירה הצבאית למשאבים בעלי ערך בספירה האזרחית היא סוגיית יסוד ביחסי צבא-חברה, שכן היא קושרת בין ההשתתפות של יחידים וקבוצות בשירות הצבאי לבין היתרונות והתועלות שהם מפיקים ממנו בזירה האזרחית, ובכך היא מספקת מסגרת תיאורטית לדיון בזיקות בין שירות צבאי לאזרחות המתחשבת הן בממדים היציבים של הקשר צבא-אזרחות והן בממדים הדינאמיים שלו (Levy, 1998, 2003, 2007).

ההרצאה הנוכחית מבוססת על מחקר המאמץ את תפיסת הצבא כשדה המעניק הון, ומבקש לפתח אותה באמצעות בחינה של המרת שירות צבאי ביחידות טכנולוגיות מפרספקטיבה של מיקומים צולבים (intersectionality). נקודת מבט תיאורטית זו מניחה, כי המירות ההון הצבאי אינה נושאת אופי אוניברסלי, וכי קטיגוריות של אי שוויון כגון מגדר, מעמד ואתניות מעצבות דפוסי המרה מובחנים בקרב קבוצות חברתיות שונות.

הדיון האקדמי והתקשורתי ביחס להמירות ההון הצבאי בישראל מתמקד בשנים האחרונות בעיקר בתועלות שמניב השירות הצבאי ביחידות טכנולוגיות, במיוחד ביחידות המודיעין והתקשוב, הנתפסות כ"שער כניסה" או כ"מקפצה" לקריירה בתעשיית ההיי-טק. דיון זה מניח, כי בעוד שהמירות השירות הצבאי, לרבות השירות הקרבי, נשחקה מאד בעשורים האחרונים, רק השירות הצבאי ביחידות טכנולוגיות מניב למשרתים בשורותיו יתרונות תעסוקתיים, בשל הרלוונטיות שלו לשוק העבודה (ששון-לוי, 2006; לוי, 2003; 2007). במחקרי (מחקר דוקטורט) אני מבקשת להעמיק בהבנת המירות השירות הצבאי הטכנולוגי באמצעות בחינה בגישה איכותנית-פרשנית הממוקדת בנקודת המבט של הסוכנות (והסוכנים) ובמשמעויות שהן מייחסות לשירותן. בכך מחקר זה מציע התבוננות על התפיסות והפרקטיקות הכרוכות בהמרת ההון הצבאי תוך רגישות למיקומים החברתיים של הסוכנות הנושאות את ההון הצבאי. מניתוח של 28 ראיונות עומק עם נשים ששירתו בצבא בתפקידי טכנולוגיה עלית (היי-טק), עולה, כי ההון הצבאי המופק בשירות ביחידות טכנולוגיות מקבל משמעויות מובחנות בחייהן האזרחיים של נשים ממיקומים מעמדיים שונים: בעוד שבקרב נשים ממעמד בינוני נמוך הדפוס הדומיננטי הוא המרה של השירות הצבאי לתעסוקה בתחום ההיי-טק והראיונות מלמדים על זיקה הדוקה בין השירות הצבאי שלהן לקריירות האזרחיות שלהן, הראיונות עם נשים ממעמד בינוני גבוה מלמדים על מגוון של דפוסי המרה, ונראה שהן משתמשות בהונים שהן צברו בצבא במגוון של שדות תעסוקתיים. הבדלים אלה בדפוסי מימוש ההון הצבאי בשוק העבודה האזרחי בקרב נשים ממיקומים חברתיים שונים

משקפים לטענתי את השונות בציפיות ובצרכים שלהן ביחס לשירותן הצבאי כמו גם ביחס לקריירות התעסוקתיות שלהן, שונות שמקורה בהצטלבויות של מגדר ומעמד. עבור נשים ממעמד בינוני-גבוה השירות הצבאי ביחידות טכנולוגיות מהווה בעיקר אמצעי לאישוש יוקרתן החברתית (Lomsky-Feder & Sasson, 2018): הן מעוניינות לשרת בתפקידי היי-טק צבאיים מכיוון שאלה תפקידים יוקרתיים מאד התואמים את ההון הסמלי שברשותן ומספקים להן הזדמנות למימוש עצמי. מאחר שתחושת הזכאות שלהן למימוש עצמי מנחה גם את העדפותיהן בשוק העבודה האזרחי, הן בוחרות במסלולי לימודים ותעסוקה שאינם קשורים בהכרח לשירותן הצבאי, במסגרתם הן ממירות את ההונות שצברו בשירות הצבאי ליתרונות שמשמרים את מיקומן הפריבילגי. לעומתן, עבור נשים ממיקומים פריפריאליים, שירות צבאי בתפקידי היי-טק מהווה הזדמנות נדירה למוביליות חברתית. תפקידים אלה מאפשרים להן לצבור סוגים שונים של הון (תרבותי, חברתי וסמלי) שלא היו נגישים להן בשלבים מוקדמים יותר בחייהן, ולהמירם לקריירה מתגמלת מבחינה חומרית וסמלית המסייעת להן בשיפור מיצובן החברתי. ממצאים אלה מאירים באור חדש את התפיסות הרווחות כיום בשיח הציבורי ביחס להמירות השירות הצבאי ביחידות טכנולוגיות ומספקים מצע לדיון עכשווי בסוגיית מפתח ביחסי צבא-חברה בישראל.

"אני ויתרתי על הצבא אבל לא ויתרתי על המשפחה שלי": המפגש בין גורמי סיכון, משאבי חוסן ועיצוב זהות בקרב צעירים יוצאי אתיופיה בצה"ל

כותבות:

ד"ר לאה איציק, החוג לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון Lea.lalush@gmail.com
פרופ' סופי וולש, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן Walshs@biu.ac.il

תקציר:

עבור יוצאי אתיופיה השרות בצה"ל נתפס כאבן מרכזית בבניית הזהות החדשה. יחד עם זאת, נתוני החיילים הנכלאים בבתי הכלא הצבאיים ונתונים בדבר יוצאי אתיופיה אשר אינם מסיימים שרות תקין מחייבים בחינה מדוקדקת. הסטטיסטיקה מראה כי כ-20% מקרב הגברים יוצאי אתיופיה וכ-11% מקרב הנשים יוצאות אתיופיה לא מסיימים שרות צבאי מלא. המחקרים אשר בוצעו עד כה הטו את כובד המשקל לנושאים כדוגמת קשיי ההסתגלות, עבריינות והתנהגויות סיכון ותחושות אפליה וגזענות. עם זאת, יש אחוז נכבד בקרב יוצאי אתיופיה המשרתים בצה"ל אשר מסיים שרות תקין ואינו מגיע לכדי כליאה, וכן אחוז של משרתים אשר למרות אירוע כליאה אחד או יותר מצליחים לסיים שרות מלא.

המחקר הנוכחי, שם לו למטרה לבחון את האופן בו צעירים בני העדה האתיופית תופסים את השרות הצבאי שלהם. נוסף על כך, מתחקה המחקר אחר שילוב האתגרים עמם מתמודדים צעירים אתיופים בו זמנית לקראת גיוסם לצה"ל: היותם דור ראשון או שני להגירה, החיים במשפחת מהגרים על כל הקשיים הנלווים לכך (משפחתיים, כלכליים, חברתיים), העובדה כי הם נמצאים בתקופת הבגרות המוקדמת (emerging adulthood) ונדרשים לעצמאות וגיבוש זהות וכל זאת, בסביבה חברתית רוויית אפליה וגזענות. גורמים אלו מצטרפים לגיוס לצה"ל אשר מהווה אירוע דחק רציני ומתמשך לתקופה של בין שנתיים לשלוש שנים.

שיטת המחקר הנה איכותנית-פנומנולוגית ומבוססת על ראיונות עומק חצי מובנים אשר נערכו עם 45

מרואיינים, ישראלים יוצאי אתיופיה, בגילאי 21-29 ובחלוקה לשלוש קבוצות מרואיינים: (1) צעירים אשר סיימו שרות צבאי תקין; (2) צעירים שנשרו משרות צבאי בגין אירועי כליאה חוזרים בכלא צבאי; (3) וצעירים אשר סיימו שרות צבאי מלא למרות אירוע כליאה חוזרים. משתתפי המחקר שרתו בצה"ל במנעד רחב של זרועות, חילות, פיקודים ויחידות ולקחו חלק במגוון תפקידים בהם: לוחמים, תומכי לחימה ותפקידים עורפיים בחובה ובקבע.

ממצאי המחקר מציגים תמונה מורכבת באשר לקיומם של גורמי סיכון ומשאבי חוסן אשר מובילים את הצעירים בדרךם הצבאית כאשר זהות אתנית (החיבור לשפה, למנהגים ולתרבות האתיופית) נמצאה כמי שיכולה להוות גורם סיכון מחד ומשאב חוסן מאידך. החידוש המחקרי טמון בהצגת שני פרופילים של הצהרת זהות, המספרים את סיפור השייכות והחיבור לחברה הישראלית, אשר יש בידם להציג תמונה רחבה באשר למי שעשו לסיים שרות תקין ומי שעלול לנשור ממנו. הפרופיל הראשון, פרופיל 'תגובה: דחייה וניכור', מתאר גורמי סיכון אשר מספרים את סיפור חוסר השייכות והדחייה שחלק מהצעירים חשים מצד החברה הישראלית. צעירים אלו תיארו את זהותם הסובייקטיבית כ"זהות אתיופית" וכמי שכיום אינם מעוניינים להיות חלק מחברה שלא מקבלת אותם אליה. מרביתם נשרו משרות צבאי לאחר מספר אירועי כליאה בכלא צבאי. לעומתם הפרופיל השני, פרופיל 'בעלות: קיים ומחובר', מתאר את משאבי החוסן השונים אשר מציגים את תחושת השייכות, הקבלה והערך העצמי. צעירים אלה תיארו את זהותם הסובייקטיבית כ"זהות ישראלית" אשר שייכת להם בזכות ולא בחסד ולגביה הם חשים גאווה רבה. מרביתם סיימו שרות צבאי מלא. התייחסות מרכזית נוספת עוסקת בתפקידו של המפקד הישיר כמי שיש בידו למנוע נשירה. מפקד ישיר אשר מצליח להוות גשר מתווך בין החייל והמערכת הצבאית, מסייע לחייל למצוא דרכים לשלב את שירותו הצבאי עם הצרכים מבית, ומעניק לו תחושת שייכות וחיבור לצה"ל, הוא זה שיוכל לסייע לצעיר לסיים שרות מלא, הגם וריצה תקופת מאסר בכלא צבאי. יש לשער כי תחושת השייכות והחיבור לצה"ל בפרט יצליחו להפוך למוכללים כלפי החברה הישראלית בכלל.

חשיבותו של המחקר הנה בהבנת התהליכים אשר עוברים צעירים יוצאי אתיופיה בצה"ל בכלל ובכלא הצבאי בפרט. ומתוך כך, הבנת הדרכים בהם ניתן להגדיל את מספר המסיימים שרות מלא בקרב יוצאי אתיופיה. תרומתו היישומית של המחקר הנה בהכרת החשיבות בבניית תכנית הכשרה מותאמת למפקדי צה"ל והתאמת תהליך המיון והשיבוץ המבוססים על המודלים שנמצאו במחקר.

Soldiers and Scholars: Ritual Dilemmas among National Religious Combat Soldiers in the Israel Defense Forces

כותבים:

ד"ר נחמיה שטרן, אוניברסיטת אריאל בשומרון Nastern26@gmail.com

ד"ר עוזי בן שלום, אוניברסיטת אריאל בשומרון uzibs@ariel.ac.il

Extended Abstract

This paper offers an ethnographic analysis of the ritual dilemmas and social conflicts which are generated through the practice of Jewish law within the combat units of the Israel Defense Forces (IDF). We argue that religious nationalist soldiers in the IDF use Halakhic - or everyday rabbinic, ritual, and legal (Ivry. 2010: 663) dilemmas as a way of negotiating between personal

religious fidelities and broader civic responsibilities. Through the case study of the everyday practice of rabbinic law in military spaces we demonstrate how religious nationalism ought to be imagined not as a show of force over secular institutions, but rather as a series of interpersonal and ethical dilemmas that must be addressed (yet never fully resolved) by political pietists in varying contexts.

Previous social scientific and ethnographic scholarship has examined how the religious Zionist sector of Israeli society actively attempts to influence - in both passive and active ways - the religious and ideological identity of the State of Israel. Kravel-Tovi (2017) for example, has shown how religious Zionist rabbinic agents attempt to shape the religious, national and moral character of the State itself by taking an active part in the State of Israel's conversion program to Judaism. Others have seen religious Zionists solidifying their status in Israeli society through the many premilitary rabbinic academies whose goal is to prepare and push religious Zionist youth into active and meaningful service in the command and officer ranks of the IDF (Lebel. 2015; 2018). Yagil Levy (2011,2014) has gone further in delineating the more proactive strategies through which religious Zionists may seek to 'theocratize' the once secular and politically neutral Israeli military.

This article does not question the ethnographic accuracy of these claims. Religious Zionists are often seen as struggling over the identity of State institutions with their secular counterparts. We do argue however that a unitary focus on these sectoral tensions tends to elide the more nuanced ways in which the military as a "state institution" can in actuality present a deep and existential contrast to the pietistic sensibilities of the religious Zionist public. By focusing exclusively on these power dynamics, the underlying pietistic and social issues at stake in the conflict between 'religion' and 'state' within the IDF - and Israeli

This paper looks to the very common Halachic dilemmas which revolve around the weekly Sabbath observances alongside other experiences of personal piety in relation to the daily prayers, to ethnographically demonstrate the intra-unit modes through which ritual conflicts are resolved within the IDF. We show how religious nationalist soldiers rarely seek rabbinic advice from civilian authorities, nor do they rely solely on the military's own standing orders regarding religious activities. Rather they develop their own ad hoc means of addressing these conflicts which are based on the cultural and social relationships that are found within the local unit itself. Through these examples we offer an empirically grounded contribution to the recent debates surrounding religionization in the IDF by showing how questions surrounding the everyday practices of rabbinic law in military contexts become a medium through which national religious combat soldiers experience the larger tensions between 'synagogue' and state in their own daily lives.

יו"ר לד"ר רוני גז לנגרמן, מכללת קיי. כיתה 825

תקשורת דו כיוונית בין ענף תב"ל בדובר צה"ל ובין כתבי החוץ: החוליה החסרה בדיפלומטיה הציבורית בישראל

כותבת:

אמירה בז'רנו (דוקטורנטית), אוניברסיטת בר אילן beja@zahav.net.il

תקציר:

לאורך השנים התגבשה תפיסה כי הדרך להיאבק בדימויה הירוד של מדינת ישראל בעולם יתבצע בעזרת פיתוח אסטרטגיות תקשורתיות יעילות ומשוכללות בתחומי ההסברה, יחסי הציבור (PR), תקשורת אסטרטגית ודיפלומטיה ציבורית (בניהו, 2011; דקל ועינב, 2015; לימור, לשם ומנדלזיס, 2014; שי, Gilboa, 2006; 2016). אחד מגופי הדיפלומטיה הציבורית, אשר פועל רבות ליצירת תדמית חיובית לישראל ובכלל זה לגיטימציה לפעולות צה"ל, הוא ענף תקשורת בינלאומית⁸ (תב"ל) בחטיבת דובר צה"ל. ענף תב"ל מקיים מערך הסברה עשיר ומגוון בעבודתו השוטפת ובכלל זה אל מול כתבי החוץ, בימי משבר ובימי שגרה, במטרה להשפיע על דעת הקהל העולמית (הרכבי, 1990).

קהיליית כתבי החוץ נחקרה רבות בהקשרים לזירות סכסוך ומשברים בעולם, פרקטיקות עיתונאיות בעבר ובהווה, גורמים המשפיעים על דרך הסיקור, מעמדו של העיתונאי בעידן הניו-מדיה והעיתונות המקוונת וכיוב' (Dell'orto, 2013; Gilboa, 2009 Skjerdal, 2010; Sheaffer et.al, 2014). נושא **כתבי החוץ בישראל** נחקר מעט מאוד ועסק בעיקר באופן שבו מכסה התקשורת העולמית את הסכסוך הישראלי-פלסטיני בזמנים ובמקומות שונים בעולם (Cohen, 1996, 2014 Bourdon, 2015). **ענף תב"ל** הינו הגוף האמון על מתן מענה לכתבים הזרים בישראל בענייני צבא וביטחון. הענף פועל רבות ליצירת יחסי אמון עם כתבים ועורכים ממגוון מערכות תקשורת בעולם מאז שנות השמונים. בספרות המחקר כמעט ואין בנמצא התייחסות לענף זה ונדירה עוד יותר ההתייחסות במחקר לאופן שבו מתקבלים המהלכים התקשורתיים של ענף זה על-ידי כתבי החוץ.

מאמר זה מבוסס על מחקר איכותני, הכולל ראיונות עומק חצי מובנים עם שלושים מרואיינים באשר לקשרים בין הצדדים. המאמר בודק את שני צדי המטבע ביחסים שבין דובר צה"ל ובין כתבי החוץ בישראל ובוחן את השאלה האם קיימת הלימה או פער בין האופן שבו תופסים מקורות המידע מטעם דובר צה"ל את עבודתם ובין האופן שבו תופסים אותה כתבי החוץ הנעזרים בשירותים אלו. מתוך זיהוי הפערים וההלימות מופו החוזקות והחולשות של ענף תב"ל. מתוך ראיונות עם בכירי חטיבת דו"צ בכלל וענף תב"ל בפרט עלה כי מדובר בארגון מקצועי מאוד, שחייליו עומדים בדרישות גבוהות מלכתחילה ומשתמשים ב'ארגז כלים' מגוון, עשיר

8. "ענף תקשורת בינלאומית" שונה לאחרונה ל"ענף בינלאומי" כחלק מארגון מחדש של הענף והתאמתו לעולם התקשורת המשתנה

ודינאמי, המספק מענה מהיר באופן יזום ובאופן תגובתי, תוך נטייה לשקיפות ופתיחות בעבודה עם התקשורת הבינלאומית. מתוך מכלול הראיונות עם כתבי החוץ עלה כי קיימת הערכה רבה לעבודתם המקצועית, לזמינותם ולניסיונם של חיילי וקציני הענף באשר לשירות המוענק למרביתם באופן קבוע, תוך הבנתם את הקשיים האובייקטיביים בזירה שבה פועלת החטיבה. לצד זאת, נשמעה ביקורת במגוון נושאים הקשורים ל'ארגז הכלים' הדוברותי בהיבטים טכניים ותוכניים וזאת לצד קשיים מהותיים באשר לתחושת תעדוף של חלק מכתבי החוץ על פני אחרים, הן ביחס למערכות תקשורת זרות והן ביחס לתקשורת הישראלית, ובכלל זה נושא הדרתו של תפקיד הכתב הצבאי מן התקשורת הבינלאומית. קושי נוסף עוסק בחלוקת האחריות בין הדרג הצבאי ובין הדרג המדיני אשר משמשים בערבוביה לא פעם, ואשר הפכו לרועץ ולמכשול עבור דובר צה"ל בכלל וענף תב"ל בפרט. תפיסות הצדדים באשר למאזן בין יוזמות ותגובות נבחנו אף הן והעלו כי בעוד דובר צה"ל רואה בשליטה ובקרה על הכתבים יתרון, כתבי החוץ תופסים זאת באור שלילי. המאמר דן גם בטיב היחסים הבינאישיים בין הצדדים ובכלל זה תפיסותיהם של העומדים בראש החטיבה וענף תב"ל מחד גיסא, ומנגד תפיסותיהם המגוונות של כתבי החוץ מאידך גיסא. ידוע הוא כי נושא היחסים בין מקורות מידע ובין מקבלי מידע הינו נושא טעון, מורכב ורב מימדי. יחד עם זאת, מתוך הדברים שעלו בראיונות בהחלט ניתן להעלות מספר סוגיות הדורשות ליבון והעמקה מצד חטיבת דובר צה"ל ובכלל זה הצורך ב**משוּב** קבוע, אשר יסייע לבחינת התפיסות הסובייקטיביות של הצדדים את מאמצי גופי הדיפלומטיה הציבורית.

היכן להניח את העורף? התמודדות הנהגה חינוכית לגיל הרך במלחמה החדשה (Cli"c)

כותבת:

ד"ר רוני גז לנגרמן, מכללת קיי ronigez@gmail.com

תקציר:

מדינת ישראל נמצאת במציאות חיים מורכבת המשלבת מצבי שיגרה וחירום. הלכה למעשה מדובר במציאות "שעטנזית", שבה מצבי שיגרה מכילים רמות שונות ומשתנות של עליות מדרגה בלחץ ובמצבי משבר, בעיקר בתחום הביטחוני ונגזרותיו. מצב זה מוגדר כסכסוך בעצימות נמוכה (Cli"c (crisis during low intensity conflict) (גז-לנגרמן, 3102). למצב זה זה שני מאפיינים ייחודיים: הראשון העובדה כי קו סיום שלו אינו נראה, והשני מתייחס להתשה המתבטאת בסדרה מתמשכת של פגיעות קטנות המלוות במאמץ של לוחמה פסיכולוגית. המאפיין השני מיועד להגביר את עוצמת הרושם הנוצר מכל פגיעה. הטרור, כשיטת לחימה המאפיינת את ה- Cli"c , מעצים את האתגרים של המדינה והצבא במתן פתרון ראוי לאזרחים בשמירה על שיגרת חייהם וביטחונם האישי (Jona-& Eran Orr-Tiargan ; 2018 Einstein, F ; 6201). להבדיל ממלחמות קלאסיות שבהן מעורבות צבאית רחבה בשדה הקרב ועורף שמשלם מחיר בכך שהוא עובר למצב של חירום, בסכסוך בעצימות נמוכה מתאפשר, לרוב, המשך חיי שיגרה (Kober, 2015). במצב זה לממסד יש מונופול על המידע והיכולת להעביר מידע לאזרחים היא בלעדית לדרג זה. הממסד הוא הגורם היחידי שיועד בשלב זה על כל המתרחש, הן בקדמת הבמה והן מאחורי הקלעים (Feinstein, 2018; Baum & Potter, 2019). האזרחים יכולים אומנם לקבל מידע נוסף על המתרחש בשטח אך לא על תהליכי קבלת

החלטות ודרכי פעולה המתוכננים להתמודד עם הבעיה. הציפייה של האזרחים היא שגורמי הממסד יתנו מענה להיבטים ביטחוניים, להחזרת תחושת הרווחה והחזרה להתנהלות של שיגרה (הומוסטזיס) (Mittelmark, Bauer & 2019). המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי ממוקמת בבאר שבע ומכשירה אנשי ונשות חינוך. במחקר זה נבחנו פרחי הוראה לגיל הרך שמרביתם תושבי הדרום. הצוותים החינוכיים ותלמידיהם הם חלק מהעורף הישראלי המתמודד עם משברים בעצימות נמוכה בתדירות גבוהה (נכון לשנה"ל תשע"ט). המחקר נעשה בגיל הרך מתמודדות עם מציאות מורכבת שבה עליהן לתת מענה במצב חירום הן לעצמן, לילדים, לצוות החינוכי ולהורים. משום שמצבי Cliché הם חלק מהשגרה באזור גיאוגרפי זה נערך מחקר הבוחן את תהליכי חקר עצמי אודות תפקוד במצבי חירום וכיצד העמקה בחקר עצמי משפיעה על התמודדות ההנהגה החינוכית בגיל הרך במצבי לחץ ומשבר ביטחוניים (Kelchtermans Vanassche, 2018 Groves-& Edwards Rönnerman, & Hardy; 2016). חשיבות בחינת פרחי הוראה לגיל הרך כחלק מהחזית האזרחית נעוצה בכך שנשות חינוך אלו הן סוכנות סוציאליזציה מדרגה ראשונה בעלות השפעה רחבה על עיצוב התנהגות ילדים (Altun, 2018; Tsai, 2015). דרכי התמודדותן, במציאות מורכבת זו, יש בידה להשפיע, תוך מודעות, לדרכי התמודדותן של הילדים בגיל הרך ואימוץ דפוסים משרתיים למקרים נוספים או עתידיים, הן בחייהם הצעירים והן בחייהם הבוגרים.

מהמחקר עולה שהקניית ידע אודות דרכי התמודדות במצבי לחץ ומשבר במהלך ביצוע חקר עצמי המלווה בשאלות מפתח ושאלות רמז, הובילו להכרה עצמית ובחירה מיטיבה על דרכי התמודדות יעילות. מצבים אלו שיפרו את התפקוד המקצועי במצבי לחץ ומשבר.

פעולה צבאית בתוך אזרחי שירותי: סיפורה של שותפות ציבורית- פרטית (PPP) בקריית ההדרכה**

כותבים:

מר רונן חזום, ממד"ה, צה"ל ronenhazo@gmail.com
 גב' איילת שניר, מר רונן חזום, ממד"ה snirys@gmail.com
 רס"ן טלי לוי (דוקטורנטית), צה"ל l_tali@yahoo.com

תקציר:

צה"ל, בדומה לצבאות מערביים אחרים עבר שינויים ארגוניים ותרבותיים בעשורים האחרונים. חוקרים שונים מתארים שינויים אלו כחלק מתהליכים חברתיים רחבים יותר של אימוץ גישות נאו ליברליים הכוללות נסיגה של המדינה מתפקידיה הרגולטוריים, תוך אימוץ כלכלה וערכים של שוק חופשי (Levy, 2010; King, 2006). במסגרת זו נטען כי צה"ל החל להתרחק ממודל "צבא האזרחים" ולהתקרב למודל של "צבא שוק" (Levy, 2010). כך, מתרחש מעבר מתפיסה המעמידה במרכז את השירות כשליחות וכחובה אזרחית המעניקה זכויות וכזו הרואה בצבא שחקן שממלא תפקידים חברתיים ולא רק צבאיים, לתפיסה בה הצבא מכפיף את הדוקטרינה הצבאית ואת המקצוע הצבאי לכללי השוק. שינויים אלו מתוארים בספרות ברמת המקור- בבחינה

של ההשפעה של כללי השוק על ההתנהלות וקבלת ההחלטות של הצבא (Levy, 2010) או ברמת המיקוח של פרטים וקבוצות חברתיות על מודל השירות (Levy, Lomsky-Feder and Harel, 2007). לעומת זאת המחקר הנוכחי בוחן את ההשפעה שיש למפגש בין המפקדים ולבין האזרחים הפועלים בתוך מרחב אזרחי שירותי-עסקי, או במילים אחרות במפגש שבין התרבות הצבאית לבין התרבות האזרחית וטוען כי קריית ההדרכה כפרויקט, מבטא ערבוב בין שתי התפיסות והמודלים הללו.

קריית ההדרכה בצה"ל הינה חלק מתהליכי ההפרטה, המתקיימים בצה"ל מזה כשלושה עשורים והיא מופעלת בשיטת ניהול המכונה - (Public-Private-Partnership) (PPP) - שיתוף פעולה של הסקטור הציבורי עם הסקטור הפרטי בפיתוח תשתיות ובאספקת שירותים ציבוריים. בהקשר הנוכחי, הכוונה לשותפות בין זכין מהמגזר הפרטי לבין משרד הביטחון וצה"ל. ההגדרה הרשמית של חטיבת הפרויקטים באגף החשב הכללי – האחראית על ביצוע פרויקטים מסוג זה בישראל הינה פרויקטים "כוללים הסכמים ארוכי טווח בין המדינה לזכין במסגרתם המגזר הציבורי מעביר למגזר הפרטי את האחריות לספק את התשתית, המוצר או השרות הציבורי, לרבות פעולות ההקמה, רכישה, שיפוץ, מימון, תפעול ותחזוקה, בתמורה לתשלומים לפי קריטריונים מוגדרים מראש. בתום תקופת הסכם הזיכיון (בדרך"כ 25-30 שנה) מועברים הפרויקטים למדינה ללא תמורה". במסגרת שותפות זו, האחריות לאספקת המוצר נותרת בידי הממשלה, זאת בניגוד לתהליך הפרטה, שבו הממשלה מנתקת את עצמה לחלוטין מאספקת המוצר. התפיסה היא כי השירות המסופק בעסקת PPP הוא "מוצר ציבורי", בין שמדובר במוצר שאינו ניתן להפרטה מוחלטת בשל מאפייניו הכלכליים, ובין שמדובר במוצר שבאופן עקרוני ניתן לספקו באמצעות השוק הפרטי אך המדינה לקחה על עצמה את האחריות לספקו (Grimsey & Lewis, 2005).

מטרת המחקר היתה לזהות את האתגרים, המאפיינים ודפוסי הפעולה שהתפתחו בשלב הראשוני של התפעול והניהול בקריית ההדרכה. חשיבות בחינה זו נובעת מטעמים שונים: היות ומודל עבודה זה חדש למערכת הצבאית ומתוכננים פרויקטים נוספים בשיטה זו; כוללניות השיטה מבחינת תשתיות ומגוון השירותים הניתנים ומשך ההתקשרות ארוך הטווח (25 שנים).

עבודת המחקר כללה סקירת ספרות ומחקר איכותני במסגרתו ראינו 34 בעלי תפקידים רלוונטיים: מפקדים בדרגים שונים בקריית ההדרכה וצה"ל, אנשי החברה הזכיינית ובעלי תפקידים רלוונטיים במשרד הביטחון. בנוסף נערכו תצפיות ונותחו מסמכים פנימיים.

בהרצאה יתואר המפגש בין התרבות הצבאית, המיוצגת ע"י מפקדים במפקדת קריית, לבין התרבות האזרחית – כלכלית, המיוצגת על ידי אנשי הזכין האזרחי, כפי שהיא באה לידי ביטוי בקריית ההדרכה. בהתאמה לכך, מתוך הראיונות ניכרת הבנה כי הפעולה הצבאית בתווך אזרחי שירותי הינה שונה בתכלית מפעולה של יחידה צבאית והיא מחייבת שינוי מהותי בתפיסות, בהתנהגות, בלמידה של שפה חדשה. בנוסף יוצגו המתחים והאתגרים שנוצרים במפגש הבין תרבותי- בין התרבות הצבאית לבין התרבות העסקית בדגש על ההיבט הערכי, ההתייחסות לזמן, תפיסת המרחב והיחס לכסף ולרווח כלכלי.

****** ההרצאה בכנס כפופה לאישורים הנדרשים מטעם צה"ל.

של מלחמה בעצימות נמוכה עובר הצבא לאוריינטציית שיטור ולכן יוקרת הצבא יורדת לטובת הארגון המשטרתי ומשמר הגבול. כאמור, במצב של עימות בעצימות נמוכה הצבא עובר תמורה, למצב של אוריינטציית שיטור. תחת אוריינטציה כזאת מגבשים הכוחות הלוחמים זהות פוליטית – אידיאולוגית מתונה כיוון שהם רואים את תוצאות העימות בזמן אמיתי ובאופן בלתי אמצעי.

סיכום

גיבוש זהות פוליטית אידיאולוגית הוא נגזרת של משתנים שונים: מבנה המערכת הפוליטית, שיטות גיוס פוליטי, שיטות בחירות, אירועים חברתיים ופוליטיים מכריעים, התפתחויות ביטחוניות, סוציאליזציה ורקע משפחתי וקהילתי ועוד. נראה כי רק מחקר רב משתנים יכול להצביע על המשתנים המשפיעים יותר או פחות על גיבוש זהות פוליטית – אידיאולוגית. במאמר זה הוצגו שתי השערות והוצגה תשתית תיאורטית ראשונית למחקר רב תצפיות.

יו"ר פרופ' אורי בר יוסף, אוניברסיטת חיפה. כיתה 828

תרבות פוליטית – ביטחונית: הפיקוח על הצבא כתהליך פוליטי

כותב:

ד"ר עמיר בר-אור, מכללת ספיר amirb1949@gmail.com

תקציר:

חוקרים רבים בארץ ובעולם המתמודדים במחקריהם עם סוגיות הקשורות ליחסים בין הנהגות פוליטיות של מדיניות דמוקרטיות לבין הפיקוד הבכיר של צבאותיהן, נוטים לתארם כיחסים מורכבים ובעייתיים המושפעים מריבוי מצבי המפגש על רובדיהם השונים, עליהם ניתן למנות בין היתר פעולות בתחומים חברתי, הפוליטי, הביטחוני, התרבותי, החוקי - משפטי ואחרים. הבעייתיות המאפיינת את השיח המתקיים בין הדרגים המדיני והצבאי או בין שני מרכיביה של מערכת הביטחון הלאומית - המערכת הפוליטית ומערכת הביטחון, הוא מוקד העיסוק של התחום יחסי מדינה - צבא. הבחנה זו נכונה גם לגבי מדינת ישראל כבר מן התקופה שקדמה להקמתה. מודלים תיאורטיים ופרקטיים רבים הוצעו במהלך השנים, לצורך הבנת והסדרת מערכת יחסים זו, הן על ידי חוקרים מהאקדמיה והן על ידי מדינאים וקציני צבא בכירים המעורבים בעשייה בפועל בתחום. בהרצאתי אצביע על דרך שונה להתמודדות עם מורכבות הממשק בין דרג מדיני לדרג צבאי המצוינת לעיל. בחרתי לעשות זאת באמצעות מונח שהוזכר על ידי מייסד הסוציולוגיה הצבאית בישראל, פרופסור משה ליסק, שהצביע באחד מכתביו על הצורך בבחינת השפעתם של מצבי המפגש הרבים על אופיים של יחסי הגומלין בין הדרגים ולמשמעויות שנבעו מקונפליקטים בלתי נמנעים בין צרכים אסטרטגיים - ביטחוניים לבין צרכים פוליטיים - אזרחיים בנקודות זמן שונות. לא בכדי, בהקשר הישראלי הוגדרה על ידי ליסק מערכת הנורמות שראשיתן במפגש בין שתי המערכות דלעיל כ"תרבות הביטחונית - פוליטית השלטת בישראל". המונח תרבות פוליטית - ביטחונית שמרכיביו מצוינים בסדר הפוך מן המוצע לעיל, מבטא ריבוי מצבי מפגש בין מרכיביה של מערכת הביטחון הלאומי - המערכת הפוליטית והמערכת הביטחונית. על רקעם נוצר הצורך להגיע להתאמה מרבית בין התרבות הפוליטית לבין התרבות הביטחונית. תרבות פוליטית - ביטחונית היא חלק מתרבותה הכללית של חברה העשויה להשתנות בהתאם לתמורות ערכיות, חברתיות, פוליטיות, כלכליות, ביטחוניות וטכנולוגיות ומהשפעות הנובעות מאופן התנהלותה של ההנהגה הפוליטית. בדרך זו באה לידי ביטוי הקולקטיביות הייחודית של כל מדינה המשתקפת בהתנהלות מערכת הביטחון הלאומי שלה. ניתוח התנהלות זה יתבצע על פי מודל שהוצע על ידי אלמונד ואחרים ביחס להבנת מורכבותו של המונח תרבות פוליטית, תוך התאמתו לחיבור בינו לבין המונח תרבות ביטחונית.

תהליך יישום הפיקוח הפוליטי על הצבא הוא אפוא אחד משורה ארוכה של תהליכים פוליטיים המרכיבים את הממשק הרחב והמורכב המתקיים בין ההנהגות המדיניות וביטחוניות - צבאיות במדינות שונות. תהליך עיצובו של הזיכרון הלאומי הישראלי דרך הפריזמה של מלחמות ישראל הוא התהליך השני אותו אני בוחן כחלק מעשייה מחקרית ענפה בתחום של התרבות הפוליטית - ביטחונית של מדינת ישראל. למחקרי הראשון

בתחום שפורסם בשנת 2018 כספר אתייחס בהרצאתי זו בכנס.

ספרי "מחולשה לחלישה – הפיקוח הפוליטי על הכוח הצבאי במעבר מיישוב למדינה" עוקב אחר התפתחות דפוסי הפיקוח של המוסדות הפוליטיים הוולנטריים בתקופת היישוב על ארגון "ההגנה" – הכוח הצבאי העיקרי שפעל תחת מרותם ובתנאי מחתרת. הדפוסים הרופפים של הפיקוח מטעמים של מוסדות ההנהגה הפוליטיים הפכו ככל שהתקרב מועד סיום המנדט לכדי דפוסים נוקשים, אותם אפיינתי בספרי כדפוסי חלישה. דפוסים אלה מבטאים פיקוח מלא ומוחלט של ההנהגה המדינית המתגבשת על הכוח הצבאי העוברי של היישוב שהלך והפך לצבא סדיר לכל דבר ועניין. צבא זה אמור היה לצאת למלחמה על עצמאותה וריבונותה של המדינה מיד לאחר הקמתה.

המושג חלישה בו עשיתי שימוש נבחן בעבר על ידי חוקרים בולטים כיהושפט הרכבי ויחזקאל דרור. למרות שהשימוש בו לא נקלט בשיח המקצועי בחרתי בו בכדי להמחיש את ייחודו של תהליך פוליטי שהווה תוצר של מפגש האינטרסים בין מרכיביה של מערכת הביטחון היישובית שכללה את המערכת הפוליטית והמערכת הביטחונית – צבאית. יחסי הגומלין בין תתי המערכות הללו הושפעו מקיומם של סוגים רבים ומגוונים של מפגשים בין התרבות הפוליטית היישובית לבין התרבות הביטחונית – צבאית. מפגשים אלה נבעו מהחשיבה הביטחונית היישובית כפי שהתפתחה על ידי הפיקוד הבכיר של ארגון "ההגנה", מתפיסת עולמה של ההנהגה המדינית ומצרכיה בכל הקשור להפעלת הכוח הצבאי שעמד לרשותה, מתהליכי שינוי שנגרמו בשל השתנות האתגר הביטחוני ומחובתה של המערכת הפוליטית לקבוע את סדרי העדיפויות שלה ואת נוסחת האיזון בין ערכיה וצרכיה השונים והמשתנים של החברה היישובית שעמדה על סף ההתמודדות על עצם קיומה. כל אלה השפיעו על התרבות הפוליטית – ביטחונית, כשדפוסי החלישה מהווים אפוא את המוצר הבולט שלה.

הצעה לנייר בכנס כנרת 2020: מודיעין צבאי כמעריך לאומי: המקרה הישראלי.

כותב:

פרופ' אמריטוס אורי בר-יוסף, המחלקה ליחב"ל, ביה"ס למדע המדינה, אוניברסיטת חיפה,

ubarjoseph@gmail.com

תקציר:

מדינת ישראל היא המדינה הדמוקרטית היחידה בעולם שבה מודיעין צבאי משמש כמעריך הלאומי. עד 1974 החזיק אגף המודיעין (אמ"ן) במונופול על הערכת המודיעין הלאומית בעוד שלמוסד למודיעין ותפקידים מיוחדים היה תפקיד איסופי בלבד. בעקבות כשל ההתרעה של מלחמת יום הכיפורים איבד אמ"ן את המונופול בתחום, ולמוסד ובמידת מה גם למשרד החוץ, נוספו גם פונקציות של הערכת מודיעין. עם זאת, אמ"ן המשיך לשמור על בכירות בנושא ובתחומים מסוימים מעמדו הוא בלתי מעורער ומעמדו של משרד החוץ נשחק כמעט לגמרי.

מטרות הנייר המוצע הן:

א. להסביר את מקור ההסדר הייחודי לישראל, הקיים מאז 1949, שבמסגרתו אנשי צבא הם המעריכים הלאומיים המובילים.

ב. להציג רקורד קצר שיראה באיזה מידה ההסדר הזה הצדיק את עצמו, קרי עד כמה הצליח המודיעין הצבאי לתת הערכות אסטרטגיות נכונות לגבי סיכויי המלחמה או סיכויי השלום.

ג. להציע חלופה להסדר הקיים.

תחקור והפקת לקחים ממבצעים וממלחמות בצה"ל – המלצות למלחמה הבאה

כותב:

ד"ר סא"ל (מיל") דותן דרוק, מומחה להיסטוריה צבאית, תפיסות ותו"ל Dotan.druck@gmail.com

תקציר:

את הלקחים שאושרו בסוף תהליך תחקור "תחיה" המערכת הצבאית שנים ארוכות, ועמם תצא למערכה הבאה. לכן יש להקפיד שכל תחקור יהיה מקצועי, נטול פניות, חד וברור, לצד קבלת החלטות זהירה באישור הלקחים.

אני מציע מבט ביקורתי על התכנון והניהול של הפקת הלקחים ממלחמות וממבצעים בצה"ל בחלקה הראשון של ההרצאה, ובחלקה השני אני מציע דרכים להתמודדות עם האתגרים השונים בכדי לאפשר למידה מתאימה למלחמה הבאה.

ההרצאה תתבסס, באופן עקרוני, על מאמר שפורסם במערכות ותכלול דוגמאות לתהליכי הפקת לקחים של צה"ל ממלחמות העבר.

קישור למאמר בכתב העת מערכות: <http://maarachot.idf.il/PDF/FILES/6/114386.pdf>

יו"ר ד"ר כרמית פדן, המכון למחקרי ביטחון לאומי ומוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית.
כיתה 821

זכויות נכי צה"ל – האתוס ושיברו מבוסס על הספר: זכויות נכי צה"ל בהוצאת בורסי, התשע"ט 2019.

כותבת:

עו"ד רינת גולד גזית Rinat.law@gmail.com

תקציר:

פלוני ואלמוני חברים בני 19. פלוני גויס לשירות חובה על פי חוק שירות ביטחון, ושירת בתפקיד לוחם בצנחנים. אלמוני, מסיבותיו, נמנע להתגייס והחל לעבוד. פלוני נפגע בברכו בפעילות מבצעית או בדרך לבסיס, הוכר נכה צה"ל, ונקבעו לו 20% נכות בגין הפגיעה בברך. אלמוני נפגע בברכו במקום עבודתו או בדרך אליו, והוכר נפגע עבודה. אף לו נקבעו 20% נכות בגין הפגיעה בברך.

למי מבין השניים ישולם תגמול גבוה יותר בגין נכותו?

כל מי שיישאל שאלה זו ישיב ללא היסוס כי הצנחן שנפגע בעת שירותו הצבאי יקבל תגמול גבוה יותר וזכויות מיטיבות יותר. תשובה זו משקפת את האתוס הרווח שלפיו מדינת ישראל מיטיבה לתגמל את מי שהקריב משלמות גופו ונפשו בהגנה עליה, וכי המדינה "נושאת על כפיים" ציבור יקר זה של נכי צה"ל. הספרות והפסיקה מרבות לחזור על העיקרון שלפיו יש לתעדף את זכויותיהם של נכי צה"ל על פני כל מערך זכויות סוציאליות אחר. הדברים מוצאים את ביטויים הרטורי אף בדברי הכנסת בהליכי החקיקה אשר מדגישים את החוב הערכי והמוסרי של המדינה לנכי צה"ל ולמשפחות השכולות.

המציאות מתכתבת עם האתוס באופן חלקי בלבד. למשל, פלוני הצנחן יקבל תגמול חודשי של כאלף ש"ח בחודש. חברו, אלמוני שנפגע פגיעה זהה במקום העבודה יקבל תגמול חודשי של כ-1500 ש"ח. האם זו התוצאה שפלוני הצנחן מצפה לה? דומני שהתשובה לכך שלילית.

זכויות נכי צה"ל הן חלק מחוזה בלתי כתוב בין מדינת ישראל לבין אזרחיה. לפי חוזה זה הפרט ייאות לסכן את עצמו למען ביטחון המדינה, אולם ידע כי אם ייפגע, המדינה תדאג לו או לשאריו. "חוזה" ערכי זה נחשב לאחד ממרכיבי החוסן הלאומי, ויש חשיבות עליונה לשמרו. הדבר בא לידי ביטוי בהצעת תקציב הביטחון בשנים האחרונות שם מוגדרת מטרת אנף השיקום כ: "שמירה על מורל הכוח הלוחם". ואולם, ככל שהאתוס מרוחק מהמציאות יש חשש כי האמונה בדבר עדיפות זכויות נכי צה"ל, שבבסיס האתוס, תתנפץ ותתפוגג באופן שיפגע אנושות במורל הכח הלוחם ובחוסן הלאומי. לפיכך, יש חשיבות רבה להקדמת דיון ענייני ומהותי ביחס לפער שבין האתוס למציאות ולצמצום הפערים ביניהם. ויפה שעה אחת קודם.

שאלת זכויות נכי צה"ל עולה מעת לעת בשיח הציבורי, המתאפיין, לא אחת, בהצגת עמדות שונות זו מזו ואף סותרות זו את זו ביחס לסוגיה. זכויותיהם של נכי צה"ל מוכרות בספרות ובפסיקה כזכויות העדיפות ביותר מכל

מערכי הזכויות הנתונות לנכים במדינה. תפיסה זו היא נקודת המוצא לשיח הציבורי הנוגע לזכויות נכי צה"ל, שבו ניתן ביטוי לשתי עמדות: מחד גיסא, נשמעת הטענה כי זכויות נכי צה"ל "מוגזמות" ונוגסות באופן בלתי סביר בתקציב הביטחון. אך, מאידך גיסא, נשמעות טענות כי זכויות נכי צה"ל אינן מהוות משום פיצוי הולם על הנכות שנגרמה ועל השלכותיה. בהמשך לכך, נשמעו לא אחת טענות נגד טיב הטיפול בנכי צה"ל.

אטען כי נקודת מוצא שונה לבחינת זכויות נכי צה"ל היא שמביאה לעמדות השונות ביחס לזכויות נכי צה"ל כמפורט לעיל. אבחן חמישה מודלים תיאורטיים אפשריים לזכויות נכי צה"ל כאשר הרציונל בבסיס בחינה זו נעוץ העיקרון שלפיו: אם לא תדע למה, לא תדע למי, מה וכמה. אציג מודלים תיאורטיים אפשריים לחקיקת זכויות נכי צה"ל: מודל אמנה חברתית, מודל סוציאלי, מודל נזיקי, מודל חוקתי ומודל תועלתני.

המודל התועלתני שיוצג הוא המודל המציע זווית ראייה חדשנית לזכויות נכי צה"ל ומציע כי קהל היעד אמיתי לזכויות נכי צה"ל אינו כולל את הנכים שכבר נפגעו אלא את הציבור שאמור לשרת את המדינה בעתיד, והציבור שחלקו צפוי, חלילה, להיפגע. לפי גישה זו, החשיבות העיקרית בזכויות נכי צה"ל היא האתוס שבבסיס זכויות אלה, ולא במידת שביעות הרצון של הנכים שכבר נפגעו מזכויותיהם.

בהמשך אבחן את זכויות נכי צה"ל מתוך נקודת מוצא של המודל התועלתני והאתוס בתוך הצגת שאלון עמדות שהועבר בקרב נכי צה"ל ומי שאינם נכי צה"ל. תוצאות שאלון העמדות מורות כי הציבור בכלל ונכי צה"ל בפרט תופסים את זכויות נכי צה"ל כביטוי להוקרה של המדינה לנכי צה"ל אולם אף שנכי צה"ל רואים את זכויות נכי צה"ל כזכויות שאמורות לשקף הוקרה של המדינה כלפיהם, בפועל – הם אינם חשים הוקרה של המדינה.

בהמשך אצביע על כמה מהעיוותים הבסיסיים בזכויות נכי צה"ל והתגמולים בעיקר. אבדוק עד כמה התגמולים נותנים כיום מענה למטרתם כפי שהוגדרה על ידי המחוקקים עם חקיקת חוק הנכים, הן בגובה הסכום ועד כמה הוא מאפשר קיום הוגן, והן בתחושת ההערכה והתודה שהתגמולים משקפים. אסיים בקריאה לבדיקה וחשיבה מחודשת של כלל זכויות נכי צה"ל, מתוך רצון לצמצם בין האתוס למציאות על מנת למנוע פגיעה בחוסן הלאומי.

הצגת ספר: מחולשה לחלישה - הפיקוח על הכוח הצבאי במעבר מיישוב למדינה

כותב:

ד"ר עמיר בר-אור, מכללת ספיר amirb1949@gmail.com

תקציר:

אחד ממבחניה הבולטים של מערכת פוליטית המצויה בתהליך התהוות והתגבשות הוא האופן בו היא מטפלת בגורמי הכוח הצבאיים הנתונים למרותה. האופן בו מתפתחים יחסי גומלין אלה עשוי להשפיע על אופייה של המערכת הפוליטית, והשליטה על גורם הכוח הצבאי משפיעה על הדרך בה מתפתח המבנה הפוליטי של המדינה. חברות זכו לשקט יחסי ככל שהצליחו להכפיף את גורם הכוח הצבאי למוסדות האזרחיים של החברה. ספר זה בוחן את סוגיית הכפפת הארגון הצבאי העיקרי שהתפתח ביישוב ואת דפוסי הפיקוח עליו מטעם המוסדות הפוליטיים הוולונטריים, שאף הם עשו את צעדיהם הראשונים בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. בחינת תהליך התפתחותי זה מאפשרת "למצוא, לצד סימני היכר לנו ולצבאות אחרים, גם קווי

אופי ייחודיים לא מעטים". ניתוח המפגש המתמשך בין ההנהגות המדינית והצבאית משלבים מוקדמים של התפתחות היישוב שופך אור על קווי האופי הייחודיים למקרה הישראלי של יחסי מדינה-צבא.

היישוב היהודי בארץ ישראל מהווה מקרה מורכב ומעניין גם בהתייחס לתחום המחקרי של יחסי מדינה-צבא. מורכבות זו מוסברת בעצם התרחשותם של שני תהליכים מרכזיים שקרמו עור וגידים בוזמנית: תהליך חידושו וכינונו של מרכז לאומי ומדיני יהודי כפועל יוצא של "המהפכה הציונית" ותהליך מקביל של הקמת כוח צבאי לצורך התמודדות עם אתגרים שנבעו מעצם כינונה של הישות הלאומית היהודית החדשה. זאת, בזיקה לאופי המאבק הציוני ולמאפיינים של ההיסטוריה והמסורת היהודיות ארוכות השנים. תהליכים אלה היוו חלק ממסכת רחבה יותר, שעניינה היה "בנייה חדשה של סדרי חברה וכלכלה ועיצוב תרבות לאומית חדשה".

השליטה על המסגרת הצבאית הייתה אחת הסוגיות היותר מורכבות עימן התמודדה הנהגת היישוב כבר בשלבים הראשונים לגיבוש עוצמתה הפוליטית. ההתמודדות עם ארגון "השומר" והתפרקותו הפורמלית שהובילה להקמת ארגון "ההגנה" ביוני 1920 על ידי אחדות העבודה ההיסטורית שימשו תשתית למאבקים עתידיים בתחום הפיקוח והשליטה על כוחו הצבאי של היישוב. גם ההסתדרות הכללית, שנטלה על עצמה את הטיפול בתחומי העשייה היישובית ובכלל זה את הפיקוח על ארגון "ההגנה" בשלהי 1920, לא נמלטה מהתמודדויות עם גופים כמו "גדוד העבודה וההגנה" ו"הקיבוץ", שקראו תגר על סמכותה בתחום האחריות על הביטחון. החרפת בעיית הביטחון לאחר מאורעות 1929 שסימנו את ראשיתו של המאבק בין שתי תנועות לאומיות הובילו לראשונה להכפפתו של ארגון "ההגנה" למרות המוסדות הלאומיים של היישוב ולעשיית שימוש בו כמכשיר כוח לקידומן של מטרות מדיניות.

השינויים בכפיפות ארגון "ההגנה" מציינים לא רק שלבים בתהליך התגבשותה של ההנהגה המדינית של היישוב, אלא גם צמתים חשובים להבנת התפתחות אופיים המיוחד של יחסי הגומלין בין מה שניתן לכנות כבר מאז כ"דרג המדיני" וכ"דרג הצבאי". ההתפתחות וההרחבה בתפקידיו של ארגון "ההגנה", שנבעו מראיית הצרכים בתחום המדיני-ביטחוני כפי שגובשה על ידי ההנהגה המדינית, לא מנעו את העמדת סמכותה המתגבשת בבעיית הביטחון במבחן בלתי פוסק. ככל שהחריפה בעיית הביטחון, היא הפכה למוקד למאבקים בין מגזרי היישוב ביחס למהות ארגון "ההגנה", תפקידיו, תפיסת הפעלתו ואופן הפיקוח עליו.

ההנהגה המדינית בראשות בן-גוריון נטלה על עצמה בדרך זו, לראשונה בתולדות היישוב, לקראת סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל, אחריות מלאה ופורמלית על ארגון "ההגנה". היה זה פועל יוצא לצורך לקבל הכרעות ברורות לגבי המדיניות העתידית, שממנה התחייבה שורה ארוכה של הנחיות ביחס לבניית הכוח הצבאי, הכנתו, תכנון תוכניות מבצעיות וייצוב שרשרת פיקודית שהיה ביכולתה למלא אחר הוראות ההנהגה המדינית. מכאן נבע הצורך בחלוקת תפקידים ברורה בין הדרגים, אך זו לא תמיד נשמרה בקפדנות, יותר מכל בשל תחושת ההנהגה המדינית כי לא היה ביכולת הדרג הפיקודי הבכיר להתמודד עם היקף ומורכבות האתגרים שניצבו בפניו, לפחות בשלבים הראשונים של מלחמת העצמאות.

נטילת האחריות על ארגון "ההגנה" הייתה דרכו של בן-גוריון להבטיח את קיומו של התהליך הבלתי נמנע להקמת המדינה היהודית, שראשיתו בהצעת ועדת פיל מ-1937. הצעה זו חוללה שינוי בתפיסתו, ומאז פרסומה היא נתפסה על ידיו כפתרון הטוב ביותר לריכוז מרבי של יהודים בארץ ישראל. לתהליך הגשמתה של הצעת ועדת פיל היו לא רק השלכות מדיניות, כי אם גם השלכות אסטרטגיות-צבאיות, כך שהשזירה ביניהן הייתה בלתי נמנעת. נדרשה מידה רבה של הכוונת הראייה הצבאית בהתאם לראייה המדינית, שמעצם מהותה היא הרחבה יותר. בדרך זו ניתן היה להגיע לתאימות ולהלימה בין הראייה המדינית לראייה הצבאית,

לטובת ההתמודדות עם האתגר הביטחוני שהשתנה חליפות. בספר זה נעשה שימוש במונח "חלישה", כפי שבן-גוריון התייחס אליו, מתוך כוונה ליצור הבחנה ברורה בין הפיקוח הפוליטי החלקי והמוגבל על הגורם הצבאי ביישוב ובין כינונם על ידי בן-גוריון של דפוסי חלישה בהקשרם הרחב ערב מלחמת העצמאות. בן-גוריון פעל להטמעתם של דפוסים אלה, עם הירתמותו המלאה לנשיאה בנטל ביטחון היישוב, כשהעריך שיהיה נתון בסכנה קיומית עם סיומו הצפוי של המנדט הבריטי על ארץ ישראל. החלישה במתכונת שהונהגה על ידי בן-גוריון התאפשרה בשל מצב החירום, אך ההצדקה לשימוש בה נבעה מהיותה ערך מכונן בתהליך עיצובם של יחסי הדרג מדיני והדרג הצבאי, לקראת הקמת המדינה ובשלבים הראשונים שלאחר הקמתה, תוך כדי מלחמה. העיסוק בדפוסי חלישה, בשונה מדפוסי הפיקוח שהיו מקובלים ביחס לארגון "ההגנה" עד לקונגרס הציוני ה-כ"ב, מהווה תרומה חשובה להבנת מהלכים רבים אותם נקט דוד בן-גוריון, שלא הובנו על ידי שותפיו להנהגה המדינית ואנשים שנשאו בנטל העשייה הצבאית במהלך התקופה שקדמה להקמת המדינה ובתקופה הראשונה לביסוס סמכותה. יש חשיבות רבה להצבעה על מקורותיהם של דפוסים אלה, לא רק בשל חשיבותם כל עוד היה בן-גוריון בשלטון, אלא בשל העובדה שהייתה זאת התקופה היחידה בתולדות המדינה, עד לימינו אלה, שבה ההנהגה המדינית גיבשה בסיס עוצמה מוצק למדי והצליחה לחלוש על צה"ל. הייתה זו אחת מתרומותיו הבולטות של בן-גוריון לעיצוב יחסי מדינה-צבא בישראל. חשיבותו העיקרית של ספר זה היא בהצבעה על מקורותיה ומאפייניה של החלישה כתופעה פוליטית ייחודית שהתקשתה לחזור על עצמה. החלישה כפי שהתקבעה על ייחודה משמעויותיה הגדירה באופן שלא משתמע לשתי פנים את מקור הסמכות המדיני להפעלה והכוונה של הצבא, תוך נטרול מעורבותם של גופים פוליטיים אחרים בתחום הביטחון. יתר על כן, התנהלותו של בן-גוריון החל משלהי שנות ה-30 של המאה הקודמת מאפשרת הצבעה על התמודדות מחושבת ומקיפה המעוגנת בראייה מדינית רחבה שנצבו בפני היישוב והמדינאי ביחס לאתגרים הביטחוניים שניצבו בפני הנהגת היישוב והמדינה בראשית דרכה.

הצגת ספר: "במה לגברויות: דמויות חיילים ישראלים בתיאטרון" שיצא לאור בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה, למד"א, בשנת 2019.

כותבת:

ד"ר סיגל ברקאי, הפקולטה לאמנויות, מכללת סמינר הקיבוצים
Sigal.barkai@smkb.ac.il sigalbarkai@gmail.com

תקציר:

ספר זה הנו מסע ביקורתי אל נבכי תודעתה המגדרית והפוליטית של החברה הישראלית, אשר מאתר מאפיינים חברתיים ואישיים של גברים- חיילים באמצעות ניתוח ייצוגיהם כדמויות בתיאטרון, כפי שהופיעו בהצגות תיאטרון מקוריות בישראל החל ממלחמת ששת הימים ועד העשור הראשון של שנות ה-2000. מאז שנות ה-70 של המאה ה-20 התאפיין הקורפוס התיאטרוני הזה בהתרסה ובחתיירה נגד דמותו האידיאלית של החייל הציוני ההרואי, זאת תוך ניסיון לייצג חוויות חיים ריאליסטיות של חיילים. אלה כללו לעתים קרובות שבר, פחד, אובדן, שיתוק, טראומה ודימוי עצמי פגום.

באמצעות מחקר רב־תחומי המשלב את חקר יצירות התיאטרון עם תובנות מתחומים שונים, ובהם לימודי הגבריות, תיאוריה פמיניסטית וקווירית, פרשנות התרבות ואנתרופולוגיה ישראלית, מיפיתי תופעות ייחודיות לחברה הישראלית, שהתיאטרון היטיב לסממן ולבטאן, והקדים את זמנו ביכולתו לפרש את המציאות החברתית בישראל.

בספר מתוארות תופעות כגון: השפעתה הקשה של השליטה בשטחים על נפש החיילים המשרתים בהם; הפגיעה הבלתי הפיכה בהזדהות הגברית עם דור האבות המייסדים, המפקדים והגנרלים שהתרחשה בעקבות מלחמת יום הכיפורים ומלחמת לבנון; הטראומה המוכחשת של מלחמת יום הכיפורים כתופעה נעדרת־נוכחת המעצבת את התנהלותו היומיומית של דור שלם של גברים ישראלים והמהפכה התודעתית ההדרגתית, אך המשמעותית, שחוללו הפמיניזם והתנועה לזכויות הלהט"ב בישראל.

ניתוח הטקסט התיאטרוני, ששייכתי להקשרי המגדר הגברי, חושף את השינויים שחלו בתפיסת גבריותו של החייל - החל ב"תור הזהב" של החייל ההרואי לאחר מלחמת ששת הימים ובמשך ארבעים שנים של מלחמות ואלימות מתמשכת שתוצאתן שכול, שבי וטראומת קרב כתופעה המאפיינת רבדים שלמים של גברים בחברה הישראלית. בתיאטרון ניכר המעבר מדמות של חייל חד־ממדית, אידיאלית ולא מציאותית לתפיסה מורכבת יותר של גבריות, או נכון יותר, של "גבריות", שכן קיימים מודלים מגוונים של גבריות. הספר שם דגש על מודלים מגוונים של גבריות השונים מהייצוג האידיאלי וההגמוני של החייל כפי שהוא מוכר בתרבות הפופולרית. על־פי הפרשנות המוצעת בספר זה, התיאטרון תורם להבנה שהבדלים אתניים, מעמדיים, כלכליים, דתיים ולאומיים, וכן זהות מינית, פציעה, פגיעה נפשית ודימוי גוף מוחלש - כל אלה מעצבים גברים במגוון צורות ומשפיעים על דרכי ההתמודדות שלהם עם משימות החיים ועל יחסיהם עם נשים ועם גברים אחרים. הספר מציג קריאה פרשנית החותרת תחת הסכמה ההגמונית ומפרקת את נוקשותה. העלאת המודעות למגוון, לשונות ולריבוי של זהויות גבריות בחברה מבוססת על התקווה לחברה סובלנית, חזקה ופתוחה יותר.

מושב 17: טירונים, מלש"בים ושירות לאומי-אזרחי

יו"ר ד"ר ראובן גל, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית. כיתה 823
השירות הלאומי האזרחי לקידום ההי-טק הישראלי

כותבים:

ד"ר עפרה בן ישי, האוניברסיטה הפתוחה, b.i.ofra@gmail.com
ד"ר קיסר איילה, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית ayala@amat-mida.co.il
ד"ר איתמר ריקובר, אוניברסיטת בר אילן והמכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן itamar.rickover@gmail.com

תקציר:

אחד השינויים המסתמנים בשנים האחרונות במיצובו של השירות האזרחי הלאומי בישראל הוא פתיחתם של יעדי שירות חדשים ואטרקטיביים עבור משרתים מקבוצות האיכות הבולטות (לקס, 2019). הכוונה לפתיחתם של יעדי שירות בתחומי ההי-טק - הסיבר/הדיגיטל והרשתות, אשר מפעילה, באמצעות הנמקה וגיבוש רציונל משולב ביטחוני - חברתי, הצליחו לתקן משרות שירות לאומי למשרתים איכותיים ולכרסם במונופול הצבאי ארוך השנים בנושא.

כינונו של שירות אזרחי לבני נעורים במדינת הלאום נשען על שתי תפיסות שונות בתכלית האחת מן השנייה:

התפיסה הראשונה שנגזרה מה-Bellicose approach

הניחה כי מדינת הלאום המודרנית אורגנה בראש ובראשונה על בסיס השאיפה להעניק ביטחון לאזרחים החיים בטריטוריה ריבונית. תפיסה זו הכתיבה כי הצבא יהיה מוסד ראשון במעלה והשירות הצבאי כונן כשירות נישא, המתגמל את משרתיו כבעלי סגולה אזרחית. השירות האזרחי שכונן במסגרת זו נועד לשרת את חיוניות השירות הצבאי ולתמוך את חיזוקו סימבולית ומעשית. האמצעים המרכזיים שננקטו לשם כך היו: השירות האזרחי נועד רק למי שקיבל פטור ונמצא לא כשיר לשירות צבאי, יעדי השירות היו פריפריאליים בהשוואה ליעד הביטחוני, התשואה המטריאלית והסימבולית שהושאה בגינו של השירות האזרחי היתה פחותה לאין ערוך בהשוואה לתגמול הנגזר משירות צבאי. במלים אחרות, כאשר השירות האזרחי כונן כישות תומכת השירות הצבאי, ההמירות שנשא עמו היתה מוגבלת - הוא כונן כסרח עודף, שירות מוכל, וקביעת יעדי שירות פחות אטרקטיביים שיועדו לרוב לאוכלוסיות פריפריה. באופן פרקטי הניתוב של בני נוער לשירות זה היה ניתוב קצה או ניתוב צד בהתאם לצרכי הצבא, לקביעת קריטריונים מגבילים שנגעו לאיכות המשרתים ולתוצאת ריבודם כאזרחים בהיררכיה הלאומית (בן ישי, 2015).

התפיסה השנייה - התפיסה האזרחית - נגזרה מתפיסות ליברליות ביחס לתכלית קיומה של המדינה, לבסיסה המוסריים והפילוסופיים בעיקר בנוגע ליצירתה של חבות הדדית מאוזנת בינה לבין אזרחיה. בגישה זו הסגולה האזרחית לא יוחסה באופן בלעדי לשירות הצבאי (ועתים אף שללה אותו בשל מרכיב האלימות האינהרנטי בו (James, 1906) והציעה יעדים מוסריים וערכים אלטרנטיביים להגשמת האזרחות ולהצדקת הקיום המשותף (Gal, 2013). על פי תפיסה זו, יש ערך העומד בפני עצמו לכינונו של שירות למען המדינה

והקהילה בקרב צעירים כדרך לסימול האזרחות, מבלי להשתית אותו בהכרח על הזיקה למלחמה או להשגת הביטחון ומבלי לכרוך בין הריבוד האזרחי לבין אופי השירות או יעדיו (גל ונון, 1999/2000).

במדינת ישראל מאז כונן השירות הלאומי האזרחי ועד היום הוא הופעל על בסיס התפישה הראשונה (בן ישי, שם) אולם לאור תהליכי שסע סוציו פוליטיים ובין קהילתיים, לצד מגבלות תקציב הביטחון והירידה בהיקף המתגייסים (גל, 2015), החלו להתהוות מאז שנות ה-90 לחצים לשינוי המודל (רוזנבאום, 2017). לחצים אלה התגברו מאד בעשור האחרון לאור:

א. מתחים שנוצרו בין הענקת שוויון לשירות בנות בצה"ל לבין התחזקות האחיזה של המגזר הדתי הלאומי בשורות הלחימה והפיקוד והרחבת גיוס החרדים (לוי, 2008; שפרן - גיטלמן, 2018).

ב. התפתחותם של זרמים פמיניסטיים בקרב בנות בכלל ובקרב בנות המגזר הדתי הלאומי בפרט (יפת ואלמוג, 2016).

ג. התעצמות האלקטורט הערבי ודרישותיו לשוויון (אלמסי, 2014; סמוחה ולכטמן, 2009).

ד. משברי גיוס החרדים והחיפוש אחר פתרונות יעילים שיבטיחו את התערותם בשוק העבודה המודרני (בגנו - מולדבסקי, 2015; מלאך, 2019).

ה. ביסוס תפיסות ליברליות המבקשות להעניק לצרכים אזרחים כמו בריאות וחינוך מעמד שאינו נופל מחשיבות הצורך הביטחוני (רובינשטיין, 2016).

אלו הובילו כל אחד בתורו להגברת הלחצים לעיצוב שירות אזרחי שוויוני שאינו מוגבל לאום, דת או מגדר ואינו תוצאתי בהכרח לשירות הצבאי (לנגה, 2013).

כוחם של הממסד הצבאי והרשת הביטחונית בישראל מנעו עד כה מהפך דרמטי בנושא (בן ישי, 2015), אולם מתחת לפני השטח מתחוללים מיקרו תהליכים המכרסמים באיתנות התפיסה הוותיקה וחותרים להיווצרות אלטרנטיבה. אחד מתהליכי המיקרו האלה מקבל ביטוי בשינוי יעדי השירות האזרחי ופתיחת יעדי שירות אטרקטיביים לאוכלוסיות איכות- בעיקר מדובר בפתיחת יעדי שירות בתחום ההי טק - הסייבר, הדיגיטציה והרשתות אשר מתהווים כיעדי שירות תחרותיים ליעדי השירות הצבאיים בקרב בנות איכותיות מן המגזר הדתי הלאומי ובנות בכלל; עקב האטרקטיביות של היעדים החדשים המוצעים, מועצם רצון של הבנות לפנות ליעדים אלה. אורך ההכשרה וההתמחות בתחומים הנזכרים גורמים לכך שרוב יעדי השירות הללו מתארכים לכדי אורך השירות הצבאי וכך נמחק גם הרציונל הצבאי לתגמול מפלה עקב אורך השירות השונה או חשיבות היעד.

עד עתה טרם נערך מחקר המתמקד ביעדי שירות מסוג זה ובאקלוסייה המשתלבת בהם לרבת מניעה שאיפותיה והאופן בו היא תופסת את השירות האזרחי בהשוואה לשירות הצבאי מבחינת תרומתו למדינה ולפרט המשרת. המחקר המוצע נועד להוות מחקר גישוש - חלוץ לחשיפה ראשונית של השינוי המתרחש כדי להניח על בסיס תובנותיו מערך מחקרי מקיף ללמידת השינוי - אתגריו וסיכוייו. המחקר כלל:

א. ראיונות אישיים וראיונות בקבוצות מיקוד להיקף של כ-20 בנות המשרתות בשירות אזרחי בתחומי הסייבר / הדיגיטל והרשתות בארגונים הבאים: מערך הסייבר הלאומי, יחידות הייטק בגופי מחקר ביטחוני כמו גם בנות המועסקות במסגרת השירות האזרחי בארגונים המפתחים פתרונות היי טק חברתיים.

ב. תצפית על יום הפנינג יעדי שירות בתחומים הנבחרים.

ג. ניתוח מקרה מבחן של ארגון היי טק חברתי הנשען על בנות שירות לאומי.

בכנס יוצגו הממצאים הראשוניים שעלו משלושת מקורות המידע וכן יסומנו כיווני המחקר המערכתיים

כיצד אסטרטגיות ההתמודדות מסייעות לטירונים להתמודד עם לחצי החצי שנה הראשונה לשירותם בצה"ל: השוואה בין טירונים משלושה חיילות, בשתי נקודות זמן שונות.

כותבים:

מר שגיא קפלן, אוניברסיטת בן גוריון בנגב sagik@tashtit.co.il
פרופ' ארנה בראון-לבינסון, התוכנית לניהול וישוב סכסוכים, המחלקה הרב תחומית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

תקציר:

הסביבה הצבאית הינה ייחודית מבחינות רבות, והצבא אינו ארגון ככל הארגונים. הוא ארגון שתפקידו להגן על ביטחונה ועל ריבונותה של מדינת ישראל בכוח הזרוע. כדי להשיג יעד זה, נדרשים המשרתים להרוג ואף להקריב את חייהם - מה שמנוגד לאינסטינקטים ולנטיות האישיות של הפרט. הצעירים המתגייסים לצה"ל נחשפים ללחצים הנובעים מפעילות בתנאי עמימות, לחצים נפשיים, פיזיים ולחצים בעקבות מחסור במשאבים ואמצעים. הטירונות מציבה בפני הטירון אתגרים נוספים רבים, כגון ריבוי שעות העבודה ושעות הערות (חוסר בשינה), פעילויות בלתי צפויות, הפרדה תקופתית ממשפחה ומחברים, שינוי גיאוגרפי, לחץ להתאמה להתנהגות סטנדרטית, סיכון בפציעה ומוות עצמי או של חבר קרוב, היררכיה בה הטירון נמצא בשלב הנמוך ביותר בסולם, קוד לבוש וקוד משמעותי. בנוסף, הטירונות בכלל והטירונות הקרבית בפרט מהווים סוג של שנאי דרכו עוברים צעירים וצעירות, בדרכם להיות חלק משמעותי מהצבא. בשלב מעבר זה, צעירים המתחילים את הכשרתם, עוברים תוך זמן קצר מצעירים החובשים את ספסלי בית הספר, ללוחמים מיומנים, וכל זאת תחת שינוי סדרי העולם להם הורגלו במשך שמונה עשרה שנותיהם ותוך הקפדה יתרה על חוקים ותקנות חדשים.

מחקר זה התבצע בשלושה בסיסי טירונים של החיילות תותחנים, שריון והנדסה קרבית. במדגם השתתפו טירונים אשר ענו על השאלונים בשתי נקודות זמן: הראשונה, בסוף הטירונות (שלושת או ארבעת החודשים הראשונים להכשרתם של לוחמים בחיילות השונים) והשנייה, בסוף האימון המתקדם (ברוב החיילות הלוחמים תקופה זו היא בת שלושה עד ארבעה חודשים). מטרת האימון המתקדם היא להקנות לחיילים את המקצוע הצבאי המיועד להם). חמש מאות שישים וחמישה חיילים ענו על השאלון בשתי נקודות הזמן, והם אלו המהווים את אוכלוסיית המדגם למחקר הנוכחי.

השאלונים כללו משתנים סוציו-דמוגרפיים (מקום מגורים, ארץ לידה, רמת הקרבה לדת, השכלת הורים, השכלה אישית, קב"א ודפ"ר) ומשתנים נוספים כגון "חיל", "מענה הפיקודי", "אסטרטגיות ההתמודדות" (הסחת דעת עצמית, התמודדות פעילה, הכחשה, שימוש בסמים, שימוש בתמיכה רגשית, שימוש בתמיכה אינסטרומנטלית, התנתקות התנהגותית, ונטילציה) (איוורור), מסגור חיובי מחדש, תכנון, הומור, קבלה, דת והאשמה עצמית), ("איכות חיים") (נפשית ופיסית, איכות הקשרים החברתיים והסביבתיים ("ו"תגובות הרגשיות") סומטיזציה, חרדה ודיכאון). באמצעות המשתנים השונים בוחן המחקר את הסתגלותם של המתגייסים למצבי הלחץ השונים בטירונות. כלומר, כיצד המענה הפיקודי כהערכה הקוגניטיבית ואסטרטגיות ההתמודדות מהווים משאבי התמודדות יעילים לאיכות חייהם של החיילים וכיצד משאבים אלו מפחיתים את התגובות הרגשיות ללחץ. בנוסף בוחן המחקר את הקשרים בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (מקום מגורים, ארץ לידה, רמת

הקרבה לדת, השכלת הורים, השכלת החייל, דירוג הקב"א וציון הדפ"ר (לשימוש באסטרטגיות ההתמודדות ולאיכות חייהם ובריאותם הנפשית של החיילים).

במסגרת ההצגה, על בסיס "התיאוריה הקוגניטיבית להתמודדות עם לחץ" של לזרוס ופולקמן (Lazarus & Folkman, 1984) אדון בהבדלים שבין שלושת התיירות, הסובלים מדימוי נמוך בקרב המלש"בים. דימוי נמוך זה מוביל לאחוזים נמוכים של מתנדבים לכל אחד משלושת התיירות ולאחוז גבוה של נשירת חיילים במהלך הטירונות. את ההבדלים בין התיירות אציג בראייה רחבה ובשתי תקופות חשובות ומאתגרות לפרט ולחיל. תקופה המשפיעה על המשכו ואיכותו של שירות החיילים וזאת ללא נשוא פנים, תוך בחינה אובייקטיבית וללא מעורבות אישית במתרחש וכל זאת תחת ההבנה שחלק גדול מהכוחות המזוינים מורכב מחיילים ומגויסים, הנחשבים בעלי הערך הרב ביותר, האוצרות של צבאות העולם, שכן הצלחה או כישלון במשימות המלחמתיות תלוי לעיתים קרובות במורל ובבריאות הנפשית והגופנית של החיילים יותר מאשר בצידום הצבאי

מניעים של נכונות

כותבים:

רס"ן ענת וולדמן (דוקטורנטית), ממד"ה צה"ל, anat.waldman@gmail.com
מר רוני אור-טיארג'אן (דוקטורנט), צה"ל, אוניברסיטת שטרסבורג. orroni6@gmail.com
ד"ר ראובן גל, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית reuvgal@sni.technion.ac.il

תקציר:

ישראל היא מדינה יחידה במינה בעולם המערבי, שמחזיקה צבא המונים המבוסס על שירות חובה על פי חוק, לפיו כל צעיר וצעירה מגיל 18 ואילך אמורים לשרת בצבא למשך כשנתיים - שלוש כתרומה למאמץ ההגנה על המדינה. בשל כך מתקיים עיסוק ניכר בישראל ברמת המוטיבציה והנכונות של בני ובנות הנוער להתגייס ולבצע שירות צבאי ובמידת רצונם לשרת במסלולים שונים במסגרתו. נושאים אלו נבחנו לאורך השנים במגוון דרכים בצה"ל, בתקשורת ובאקדמיה. העיסוק בנושא מתמקד בעיקר בשני היבטים מרכזיים: האחד, מקומו של צה"ל כצבא העם ותפיסת תפקידו בחברה הישראלית. השני מבטא את נקודת מבטם האישית של בני הנוער המועמדים לשירות, בדגש על נכונותם לשירות.

בגורמים הרלבנטיים לשני ההיבטים הללו חלו שינויים מהותיים בשנים האחרונות, ביניהם: הדגשת השיח האינדיבידואליסטי על חשבון הקולקטיביסטי, התפתחות תפיסות נאו-ליברליות, שינויים במאפייני הדיווח התקשורתי, תהליכי קיטוב והקצנה חברתיים ושינויים במאפייני האיום. למרות אלו נראה כי לרוב אין ערעור על תפקידו הקריטי של צה"ל בהגנת המדינה מפני איומים וכארגון בעל תפקיד חברתי משמעותי בהמשך בניית המדינה ופיתוחה. מחקרי צה"ל מראים גם כי המוטיבציה לשירות בקרב מועמדים ומועמדות לשירות ביטחון הינה גבוהה ויציבה.

מטרת המחקר הנוכחי היא לזהות ולאפיין את מקורות המוטיבציה השונים של המועמדים לשירות ביטחון, גברים ונשים, לפני גיוסם בפועל לצה"ל. יתר על כן, בניגוד למחקרים קודמים שבחנו את המוטיבציה לגיוס באופן כללי, במחקר הנוכחי נעשה ניסיון לייצר הבחנה בין מקורות ומניעי המוטיבציה לגיוס לאור ההעדפות למסלולי השירות השונים בצה"ל.

המחקר מבוסס על סקר מקוון רחב היקף שנערך על ידי מחלקת מדעי ההתנהגות בצה"ל במהלך שנת 2018, בקרב מדגם מקרי ומייצג של 1235 בני ו 1441 בנות נוער שהיו מועמדים ומועמדות לשירות ביטחון בישראל באותה תקופה.

ממצאים מרכזיים: למרות השינויים החברתיים הניכרים, גם בעת הזו קיימת בקרב מלש"בים ומלש"ביות מוטיבציה גבוהה לשירות בצה"ל והבנה רחבה לגבי נחיצותו. כמו כן, נראית בקרב בני הנוער העומדים לפני גיוס העדפה בולטת למסלולי הלחימה.

נמצאו שבעה מניעים מובחנים להעדפת מסלולי השירות, כפי שיוצגו להלן בסדר יורד של מידת החשיבות שיוחסה להם: מימוש עצמי, תרומה לביטחון המדינה, מניע חברתי, מניע תעסוקתי, נוחות, יוקרה ואחריות ומחויבות.

מהתוצאות עולה כי השינויים במניעי המוטיבציה לשירות הצבאי אינם קשורים בהכרח לתקופה ספציפית (כפי שהציע גל, 2015) אלא להעדפה למסלול שירות מסוים, כמו גם לרקע וליכולות של בני הנוער. בנוסף, נראה כי מסלול השירות המועדף (עבור גברים) והקשור ביותר למניעי המוטיבציה הוא מסלול הלחימה, בעוד שמסלולי שירות אחרים (מסלולים מקצועיים, הדרכה ומשא"ן, ואחרים) קשורים פחות למניעי המוטיבציה שנבחנו. לבסוף, נמצאו הבדלים קטנים בלבד בין מניעי המוטיבציה לשירות אצל מלש"בים למלש"ביות.

שיח לא-לוחמים

כותבים:

יעל שדה (דוקטורנטית), אוניברסיטת אריאל בשומרון yael.sade@gmail.com
ד"ר איל לזין, אוניברסיטת אריאל בשומרון lewin1212@gmail.com

תקציר:

הספר "שיח לוחמים – פרקי הקשבה והתבוננות" יצא לאור בסתיו 1967 והפך לאירוע חברתי. זהו קובץ שיחות ועדויות של חיילים בני קיבוצים ממלחמת ששת הימים בעריכת אברהם שפירא הוציא לאור את כאב החיילים ואת מחשבותיהם הכנות על המלחמה אותן לא יכלו לבטא עד אז משום שלא היו לגיטימיות בחברה הקיבוצית האידיאליסטית.

הזמנים השתנו, 52 שנים עברו. מרבית הקיבוצים התרחקו מהאידיאולוגיה הסוציאליסטית הנוקשה, הפכו עצמם לקיבוצים מתחדשים ונפתחו במידת מה לחברה הסובבת ולחוקי השוק. בתוך כך, השתנה במידה רבה יחסה של החברה אל הצבא בכלל ואל המתגייסים בפרט - מיחס חד ממדי וחד-משמעי הרואה בשירות הצבאי חובה עליונה ליחס מגוון בו האפשרות לא להתגייס אינה לא-לגיטימית גם אם היא מתקבלת בביקורת. עבודה זו פותחת צוהר אל אוכלוסיית בני הקיבוצים שלא התגייסו - מחשבותיהם, רצונותיהם, הדימוי העצמי-חברתי שלהם, תפיסתם את הצבא ואת השירות הצבאי, הרגשתם בחברה והאופן בו הם מפרשים את יחסה של החברה הקיבוצית אליהם.

יו"ר פרופ' איל בן ארי, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן. כיתה 825

חוק שירות המילואים בישראל : צמצום האוטונומיה הצבאית ושינוי מערכת היחסים שבין החברה, הצבא והמדינה.

כותבת:

יונת ריין ספיר, דוקטורנטית במחלקה לגיאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים
yonataly@gmail.com

תקציר:

חוק שירות המילואים בישראל (התשס"ח) נחקק ב-2008, 60 שנים לאחר הקמת מערך המילואים בצה"ל. מטרת החוק הייתה להסדיר את מערכת היחסים שבין הצבא וחילי המילואים לאחר משבר מתמשך בשנות ה-90 'ובעשור הראשון של שנות ה-2000. תהליך החקיקה הובל בעקרו ע"י ארגוני מילואים שביקשו לשפר את מעמדם של משרתי המילואים ולהבטיח את חוסנו של מערך המילואים. עם זאת, סעיפי החוק הרחיקו מעבר לשיפור תנאי השירות של משרתי המילואים, והוא עוסק גם בליבת העיסוק הצבאי – עקרונות הגיוס, האימונים והשימוש המבצעי בכוחות המילואים. למעשה, החוק מהווה דוגמה בולטת לדעיכת האוטונומיה הצבאית במדינה דמוקרטית כאשר המדינה קיבלה מקום דומיננטי בהסדרה ובפיקוח על היחסים שבין הצבא וחיליו. כלומר, החוק מסגר מחדש את מערכת היחסים הביטורלית שבין חיל המילואים לצבא כמערכת יחסים טרילטרלית בין האזרח (חיל המילואים), הצבא והמדינה (הכנסת).

ניתוח משבר המילואים ותהליך החקיקה העלה מספר נקודות המשמעותיות להבנת מקומו של צה"ל כצבא העם בעת הנוכחית. ראשית, משבר המילואים הגיע על רקע דעיכה מתמשכת במעמדו ההגמוני של הצבא בחברה ושל הקונצנזוס הציבורי סביב שירות המילואים בישראל. הגורמים לכך רבים ומגוונים: שינויים במאפייני השירות ובמודל התשלום על השירות במילואים שהביאו לצמצום דרסטי (של כ-80%) במספר ימי המילואים המבוצעים מדי שנה; חתימת הסכמי שלום עם חלק מהמדינות השכנות שהביאו לפיחות בתחושת האיום הקיומי לצד המחלוקת אודות השירות בשטחים; שינויים במבנה החברתי-כלכלי מחברה קולקטיביסטית עם כלכלה בעלת אוריינטציה סוציאליסטית, לחברה אינדיווידואליסטית ומעבר לכלכלת שוק מערבית. כל אלה הביאו לירידה במעמד השירות בכלל והשירות במילואים בפרט. אלו התבטאו בשחיקה במוטיבציה ובהתייחסות בפועל לשירות מילואים, דעיכה באימונים והזנחה של הציוד המבצעי, לצד פגיעה גוברת במשרתי המילואים בסביבה האזרחית (בעיקר במעגלי העבודה, הלימודים האקדמיים ובחיי המשפחה).

שנית, ארגוני מילואים בישראל ובעולם, לא זכו כמעט להתייחסות מחקרית. מהמחקר עולה כי משמעותם של ארגוני המילואים המצויים בתווך שבין החברה והצבא, נובע מתוך הגבולות החדירים שבין הצבא והחברה בישראל. אנשי המילואים סובלים מדואליות מובנית כשייכים הן לעולם האזרחי והן לעולם הצבאי בו זמנית.

ארגוני המילואים מהווים ביטוי מזוקק של דואליות זו, וניתן לדמות אותם לסוכנים הנעים בין העולמות ומשתמשים במיומנויות שרכשו בזירה האחת לטובת קידום מטרותיהם בזירה השנייה. בעבר היה מקובל לתאר את השימוש שנעשה במעמד ובכלים שנרכשו בצבא ובמילואים לטובת יתרון בעולם האזרחי. בתהליך חקיקת חוק המילואים בחרו ארגוני המילואים להשתמש בדואליות הזהותית בכדי לפעול באמצעים אזרחיים להבאת שינוי בתוך המערכת הצבאית. בכך למעשה הוסדרו בעיות שהיו במקור צבאיות בזירה האזרחית מה שמעצים את הממד האזרחי של אנשי המילואים.

שלישית, הבחירה בפתרון המשבר באמצעות חקיקה הביאה לשתי השלכות משמעותיות על היחסים שבין החברה והצבא. ההשלכה הראשונה היא הוספת צלע שלישית למערכת היחסים שבין הצבא והחברה. המדינה, באמצעות הכנסת, הסדירה בחוק את החובות והזכויות של משרתי המילואים כלפי המערכת הצבאית ושל הצבא כלפי משרתי המילואים. בתוך כך, הכנסת על וועדותיה השונות והממשלה אחראיות באופן מתמשך לפקח על יישום החקיקה ועל היחסים שבין הצבא וחיילי המילואים. ההשלכה השנייה נוגעת לבחירה בחקיקה ככלי להסדרת היחסים. ארגוני המילואים בחרו לקדם זאת בחוק, כפתרון שיבטיח עיגון פורמאלי ויציב של היחסים מתוך למידה מחוקים מקבילים בעולם. עם זאת, היציבות של החקיקה מקשה על עריכת התאמות ושינוי סעיפים בחוק לפי הצרכים המשתנים לאורך הזמן. החקיקה מקבעת את הפתרון לפי המועד הספציפי שבו החוק נחקק. בכדי לשנות, להוסיף או לתקן סעיפים בחוק נדרשים תהליכים ארוכים של דיונים בוועדות (בעיקר ועדת חוץ וביטחון) והצבעות במליאת הכנסת. כך נוצר משא ומתן מתמשך בין הצבא לארגוני המילואים על תנאי השירות, כאשר הצרכים משתנים ומתגברים כל העת.

חיבור של שלושת ההיבטים הללו מציג תמונה לפיה מערך המילואים כבר אינו בהכרח צבא העם, או שאינו צבא כל העם, אלא מיעוט משרת שיש להגן עליו. חייל המילואים כבר אינו המודל של הישראלי המצוי. על כן, כדי לשמור על זכויותיו יש צורך בארגונים אזרחיים שיאבקו על תנאי השירות שלו ויגנו עליו בתוך הצבא מחד ומפני פגיעה בעולם האזרחי מאידך. המדינה מתייצבת להבטיח את התנאים הללו וסמכותה מתרחבת אף מעבר לתנאי השירות. בכך מצמצמת המדינה את האוטונומיה הצבאית שהייתה שמורה לצה"ל בניהול מערך המילואים, לא רק בתחום של זכויות אנשי המילואים אלא גם ברבדים המהותיים של הכשרת ואימון חיילי המילואים, תנאי הגיוס ומטרות השירות.

"מאחורי הקלעים" של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים - ניתוח המנגנונים הארגוניים"

כותבים:

ד"ר מוטי ספראי, המכללה האקדמית הרצוג motty.ariella@gmail.com
פרופ' איל בן ארי, המכללה האקדמית כנרת בעמק הירדן eyal1953@gmail.com

תקציר:

השנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים התאפיינו בגידול חסר תקדים בסדר הכוחות של צה"ל בכלל ובמערך המילואים בפרט. לפי פרסומים זרים, היה גידול של פי 2 ויותר במספר העוצבות הלוחמות בשנים שלאחר

מלחמת יום הכיפורים. גידול זה עומד בניגוד למגמת הקיטון והיחלשות מודל צבא ההמונים שאפיינה את מרבית הצבאות המערביים באותם שנים. זאת ועוד, הגידול בוצע בשנים של יציבות יחסית בגודל שנתוני הגיוס, מה שלא איפשר להשית את הגידול על צבא החובה, וחייב הסתמכות נרחבת על מערך המילואים שעיקר הגידול התרחש במסגרתו, לצד גידול משמעותי גם במערך משרתי הקבע שאמון על המעטפת הפיקודית והמנהלתית למערך המילואים.

כאשר באים לבחון את הגורמים שתמכו בגידול הארגוני הייחודי ניתן לפנות לשני ערוצים שונים – בחינת האופן בו גויסה לגיטימציה חברתית למהלך מחד, ובחינת הפרקטיקות הארגוניות שתמכו בתהליכי הגידול מאידך.

מחקר זה מתמקד באותן פרקטיקות הארגוניות שהתפתחו במערך המילואים ואפשרו את הגידול המשמעותי בכוח האדם. מן המנגנונים הארגוניים ניתן ללמוד על חשיבות מערך המילואים ועל האופן בו מתממשקים המנגנונים הארגוניים עם התהליכים החברתיים של יצירת לגיטימציה.

המנגנון המרכזי שתמך בגידול בשלב הראשון היה מתן אוטונומיה יחידתית לגיוס והכשרת כוח אדם למערך המילואים – החל מאיתור משרתי מילואים במאגרי מילואים לא פעילים ושיבוצם ביחידות אורגניות, עבור דרך הסבות והכשרות בהיקפים נרחבים של משרתים לתפקידי ליבה במערך הלוחם ובמערכים תומכי הלחימה, וכלה בהכשרות מזורזות לקצונה של חיילי מילואים ונגדים תוך הגמשת הקריטריונים שהיו נהוגים עד אז. המפקדים בשטח הפכו ליזמים מקומיים באיתור מקורות נוספים לכוח אדם ביחידתם, ובמיצוי מיטבי של כוח האדם הקיים לתפקידי ליבה ופיקוד, זאת באמצעות מערך הכשרות והסבות רחב היקף שתמך באותן יוזמות מקומיות.

האוטונומיה היחידתית לא היתה מתאפשרת ללא המנגנון של גיוס לתקופות ממושכות של שירות מילואים פעיל (שמ"פ) שלא בתקופות לחימה. גיוס של משרתים לכמה חודשים של שירות מילואים בשנה היה תנאי ליישום מהלך בניין הכוח באותה התקופה.

הגידול רחב ההיקף במערך המילואים אמנם נתן מענה לדרישה המבצעית והחברתית מצה"ל להתעצם במהירות, אולם, גידול זה לא תמיד התאפיין בהגעה לרמת התמקצעות וכשירות בסטנדרטים שהיו נהוגים בעבר. באותם שנים נבנתה וחודדה האבחנה ההיררכית בין סוגי יחידות שונים – יחידות בעלות רמה שונה של כשירות, מורכבות ואמצעי לחימה. חלוקה זו איפשרה מחד להחזיק במסגרת של סד"כ רחב היקף, ומאידך להתמודד עם קיומן של מסגרות "חלולות" בעלות רמת כשירות נמוכה יותר.

העובדה שמאז מלחמת יום הכיפורים לא הופעל סד"כ המילואים במלואו במסגרת מלחמה כוללת איפשרה לנהל את המבנה ההיררכי מבלי לשלם מחירים מבצעיים משמעותיים על הפערים ברמת הכשירות. זאת באמצעות ניתוב סלקטיבי של היחידות ברמת הכשירות הגבוהה לפעילות המבצעית המורכבת.

ניתוח זה מאפשר קריאה מחודשת בכתביו של אל"מ מיל. עמנואל ולד, שתיאר את הגידול בשנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים באמצעות המשגות של בירוקרטיזציה, חוסר יעילות וסיאוב. מחקר זה מלמד כי התהליך מלמד על מאפייני הפעילות בתווך של אוטונומיה מקסימלית, פיקוח חיצוני מינימאלי ושפע משאבי – תהליך שאיפשר את הגידול המהיר ורחב ההיקף וכלל בראשיתו גם היבטים רבים של יזמות מקומית ומיצוי, אולם נתקל בשלבים מאוחרים יותר בשורה של אתגרים המאפיינים גידול חד ולא מבוקר מעין זה.

מעניין לבחון את ההשלכות ארוכות הטווח של תהליך ארגוני מעין זה, המשקף ניצול הזדמנויות בחלון

לגיטימציה חברתית תחום בזמן. הניסיון למנף את הלגיטימציה החברתית במהירות, ייצר קווי מתאר חפוזים למסגרת משאבית חדשה של היקפי כוח אדם בשלב הראשון, וגרר עיסוק בשאלות של איכות וטיוב המשאבים רק בשלב השני.

נראה שהמסגרת שהותוותה במערך המילואים באותן שנים מעצבות נמצאת בשחיקה מתמדת מאז שנות ה-90' בשל תהליכי התייעלות וקיצון בהפעלת מערך המילואים. מצד שני, דווקא בצבא הקבע אותה מסגרת משאבים שנבנתה בחופזה בחלון הזמנים הצר של הלגיטימציה לגידול מהיר, עודנה משמשת כגבולות הגזרה של היקפי כוח האדם בקבע עד היום הזה, תוך ביצוע הסטות משמעותיות בתוך המסגרת הכללית של כוח האדם בשירות קבע.

מכון כנרת
ע"ש דא"ל דן שומרון

**אגודת חוקרי
צבא-חברה
בישראל**

